

**TURUN
YLIOPISTO**
Kauppakorkeakoulu

Tilintarkastusvalvonnan laadunvarmistusprosessi

Kansainvälinen ulottuvuus

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Elina Karjalainen

Ohjaaja:
KTT Antti Fredriksson

02.04.2022

Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidatututkielma / **Pro gradu -tutkielma** / Lisensiaatintutkielma / Väitöskirja

Oppiaine: Laskentatoimi ja rahoitus

Tekijä(t): Elina Karjalainen

Otsikko: Tilintarkastusvalvonnan laadunvarmistusprosessi – kansainvälinen ulottuvuus

Ohjaaja(t): KTT Antti Fredriksson

Sivumäärä: 89 sivua + liitteet 5 sivua

Päivämäärä: 02.04.2022

Tämän Pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten tilintarkastuksen laadunvalvontaprosessi on järjestetty eräissä Euroopan maissa ja miten Suomen laadunvarmistuksen prosessia voisi tämän tiedon valossa kehittää. Suomen tilintarkastuksen laadunvalvonta on ollut yleisessä keskustelussa laadunvalvontojen tulosten takia ja keskustelussa on noussut esille esimerkiksi laadunvarmistuksen arviointiasteikko sekä tarkastettavien toimeksiantojen lukumäärä.

Aikaisempi tutkimustieto perustuu laadunvalvontojen seurauksien tutkimiseen sekä Yhdysvalloissa laadunvalvontaa suorittavan PCAOB:n laatimien raporttien tutkimiseen. Tutkimustietoa löytyy raportoinnin vaikutuksesta sidosryhmien käyttäytymiseen sekä Euroopasta CEAOB:n tuottamaa tietoa laadunvalvontojen seuraamusmenettelyistä. Laadunvarmistuksen käytännön prosessista ei löydy kuitenkaan aikaisempaa tutkimustietoa, Euroopan osalta aiempi tutkimustieto kertoo, miten laadunvalvonnan tehtävät on järjestetty viranomaisen ja ammattitahon suhteessa sekä miten laadunvalvonnan rahoitus on rakennettu.

Tutkielman empiirisessä osuudessa keskityttiin saamaan tietoa vertailumaiden käytännön prosesseista, jotta saataisiin tietoa, miten Suomen laadunvarmistuksen prosessia voitaisiin kehittää. Vertailumaiden laadunvalvojille toteutetut haastattelut osoittivat, että Suomen prosessissa on paljon yhtenäistä vertailumaihin nähden, mutta myös eroavaisuuksia, joilla prosessia voitaisiin kehittää.

Tutkielman johtopäätöksenä on, että Suomen laadunvarmistusprosessissa voitaisiin ottaa huomioon mahdollisuus laajentaa tarkastusta kahteen toimeksiantoon olosuhteiden niin vaatiessa. Tämän lisäksi painopistealueiden määrittely enemmän tapauskohtaisesti kehittäisi prosessia ja tuloksen luotettavuutta parantaisi kahden laadunvalvojan käyttäminen Ruotsin mallin mukaisesti. Johtopäätöksenä todettiin myös, että Suomen prosessin arviointiasteikko on linjassa vertailumaiden kanssa, sen ollessa kaksiportainen. Myös laadunvarmistuksen jakaminen osittain ammattitaholle tulisi ottaa harkintaan, sillä useat vertailumaista ovat jakaneet työtehtävät viranomaisen ja ammattitahon kesken.

Avainsanat: tilintarkastus, laadunvalvonta, laadunvarmistusprosessi

SISÄLLYS

1	Johdanto	9
1.1	Johdatus aiheeseen	9
1.2	Tutkielman tavoitteet ja rajaukset	12
1.3	Metodologiat ja menetelmät	13
1.4	Tutkielman rakenne	14
2	Tilintarkastuksen laadunvalvonta	16
2.1	Tilintarkastajien laadunvalvonta Suomessa	17
2.1.1	Laadunvalvonnan sääntely	17
2.1.2	Hyvä tilintarkastustapa	18
2.1.3	Laadunvarmistuksen käytännön prosessi	19
2.1.4	Laadunvalvonnan painopistealueet ja tulokset vuosilta 2019 ja 2020	21
2.2	Laadunvalvonnan suorittamisen merkitys Yhdysvaltojen prosessiin perustuen	23
2.2.1	Public Company Oversight Board (PCAOB) ja laadunvarmistusprosessi	23
2.2.2	PCAOB:n laadunvalvonnoista havaitut seuraukset	26
3	Laadunvalvonnan kansainvälinen viitekehys	30
3.1	Committee of European Auditing Oversight Bodies	30
3.2	Aikaisempi tieto vertailumaista ja laadunvalvontojen tuloksista	31
3.3	Vertailumaiden nykyisten laadunvalvonnan järjestelmien kuvaukset	33
3.3.1	Ruotsi	34
3.3.2	Norja	36
3.3.3	Tanska	38
3.3.4	Islanti	40
3.3.5	Alankomaat	41
3.3.6	Viro	45
3.3.7	Yhteenveto vertailumaista	46
4	Kansainvälinen selvitys laadunvalvonnan prosessista	47
4.1	Tutkimusaineiston hankinta ja analysointi	47
4.2	Laadunvalvonnan prosessin kesto ja tarkastettava toimeksianto	50
4.3	Laadunvalvonnan tarkastuksen tarkastuskohteet tilintarkastajan toimeksiannossa	55

4.4	Laadunvalvonnan tulosasteikko ja sen määräytyminen	61
4.5	Tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonnan prosessi	64
4.6	Tilintarkastajien laadunvalvonnan resurssit	68
4.7	Yhteenveto keskeisistä seikoista	71
5	Johtopäätökset ja pohdinta	72
5.1	Johtopäätökset	72
5.2	Tutkielman arviointi ja merkitys	79
6	Yhteenveto	83
	Lähteet	85
	Liitteet	92
	Liite 1. Haastattelukysymykset suomeksi	92
	Liite 2. Haastattelukysymykset englanniksi	93
	Liite 3. Aineistonhallinta suunnitelma	94

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1 Vertailumaiden toimielinten ja tilintarkastusrajojen yhteenveto.	46
Taulukko 2 Haastattelutiedot	48
Taulukko 3 Yhteenveto vertailumaiden kesken keskeisistä tuloksista	71

Lyhenneluettelo

AA	the Accounting Consultant
AFM	the Netherlands Authority for the Financial Markets
AICPA	American Institute of Certified Public Accountants
AJN	Audiitortegevuse järelevalve nõukogu
CEAOB	Committee of European Auditing Oversight Bodies
DBA	the Danish Business Authority
DFSA	the Danish Financial Supervisory Authority
DnR	Den norske Revisorforening
EAA	Estonian Auditor's Association
EEA	European Economic Area
ESMA	European Securities and Markets Authority
FAR	the institute for the accountancy profession in Sweden
FSA	Finanstilsynet
IFIAR	International Forum of Independent Audit Regulators
IQR	Internal Quality Review
ISA	International standards of auditing
ISQ1	International Standard on Quality Control 1
NBA	The Royal Netherlands Institute of Chartered Accountants

PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
PIE	Public Interest Entity
PRH	Patentti - ja Rekisterihallitus
RA	the Registeraccountant
RI	Revisorsinspektionen
TILA	Tilintarkastuslautakunta

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Tilintarkastusvalvonta siirtyi vuoden 2016 alusta Keskuskauppakamarilta Patentti- ja rekisterihallitukselle (jäljempänä PRH). Tilintarkastusvalvonnan tehtävät ja laadunvarmistus perustuvat tilintarkastuslakiin. Tilintarkastuslain mukaan on tilintarkastajan huolehdittava, että tilintarkastustyö on laadukasta sekä hänen tulee osallistua laaduntarkastukseen. Tämä tilintarkastuslain säännös perustuu tilintarkastusdirektiiviin. (Horsmanheimo ym. 2017, 190.) Tilintarkastusvalvonnalla on useita tehtäviä ja ne jakautuvat virkamiesten päätettäviin asioihin sekä tilintarkastuslautakunnassa päätettäviin. Yksi näistä tehtävistä on tilintarkastuksen laadunvalvonta ja laadunvalvontajärjestelmän kehittäminen. Tilintarkastuslaissa ei ole olemassa yksityiskohtaista sääntelyä siitä, miten tilintarkastusvalvonnan tulee hoitaa sille kuuluvia tehtäviä. (Horsmanheimo ym. 2017, 345.)

Julkinen valvonta varmistaa tilintarkastuksen laadun. Euroopan unionin lakiperusteiset tilintarkastuksen säännöt vaikuttavat merkittävästi siihen, miten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen julkinen valvonta järjestetään. Kansallisesti nimetyillä valvontaviranomaisilla on vastuu tilintarkastajien valvonnasta. Nämä yksiköt voivat siirtää ja jakaa tehtäviään muille viranomaisille ja ammattijärjestöille. (Accountancy Europe 2021b.) Knechelin (2016) mukaan kysymys siitä, onko tilintarkastuksen laatu hyvää vai ei, riippuu henkilön näkökulmasta. Tilintarkastajat ja tilintarkastusala on tullut aiemmasta itsesäädellystä ammattikunnasta siihen, millainen tilintarkastusala nykypäivänä on. Ammattikunta on korkeasti valvottua niin valtionjohdon asettaman valvojien kuin itsenäisten sääntelijöiden toimesta ympäri maailman. Tilintarkastajan toimintatapa on yhteydessä tilintarkastuspalvelujen laadukkuuteen ja tämä laatu on yleisesti sisällytetty ammattistandardien tai lain sisällön yhteyteen. Näin ollen kansalliset eroavaisuudet standardeissa tai lainsäädännössä voivat johtaa kansainvälisiin eroavaisuuksiin myös tilintarkastuspalvelujen laadussa. (Blij ym. 2010.)

Julkisen valvonnan järjestämisessä on yhä paljon eroavaisuuksia ympäri Eurooppaa. Eri maiden välillä on tutkimuksen mukaan eroavaisuuksia pääasiassa siinä, että onko valvontaviranomainen perustanut erilaisia organisaatioita tukemaan toimintaa ja miten valvontaviranomaisen toiminta rahoitetaan. Myös valvontaviranomaisen tekemän työn

avoimuus vaihtelee eri Euroopan maiden välillä. Eroavaisuuksia löydettiin myös siitä, mitkä toimet kuuluvat valvontaviranomaiselle ja mitkä ammatillisille tahoille. (Accountancy Europe 2021a.) Aikaisempi tutkimustieto perustuu pitkälti sääntelytekniisten eroavaisuuksien analysointiin ja tutkimiseen.

Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen vaikutusta sekä laatua on tutkittu monesta näkökulmasta etenkin Yhdysvalloissa ja siellä toimivan valvojan, Public Companies Accounting Oversight Board (PCAOB) julkaisemien raporttien avulla. Käytännön tilintarkastuksen laadunvarmistuksen prosessien kuvauksia löytyy kuitenkin aiemmista tutkimuksista vähän. Tämän lisäksi monet tutkijat ja tutkimukset ovat keskittyneet valvonnoista seurauksina olleiden sanktioiden vaikutuksiin, varsinaisen laadunvarmistuksen toteuttamisen sijaan. Esimerkiksi Sundgren ja Svanström (2017) ovat tutkimuksessaan käsitelleet Ruotsin tilintarkastuksen laadunvalvontaa ja julkisen valvonnan tehokkuutta, kuitenkin sanktioiden aiheuttamien seurausten näkökulmasta. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että tilintarkastajien valvonnan vaikutus yksityisille yrityksille Ruotsissa voidaan kyseenalaistaa sekä kurinpidollisten sanktioiden vaikutus on melko pieni.

Abbot ym. (2013) puolestaan tutkivat mitä merkitystä on PCAOB:n tuottamilla laadunvalvonnan raporteilla ja huomioivatko sidosryhmät niitä. Tutkimus perustettiin käsitykseen, että tilintarkastuksen laatu ei ole yleisesti ottaen suoraan havaittavissa oleva asia. Tutkijat etsivät, miten osakkeenomistajat reagoivat valvonnassa löytyviin puutteellisiin tilintarkastuskertomuksiin. Lisäksi tutkittiin, onko kolmen vuoden välein valvottavien tilintarkastajien valvontaraporteista mahdollisuus saada signaaleja tilintarkastuksen laadusta.

Daugherty & Tervo (2010) ovat tutkineet PCAOB:n laadunvalvontaa pienten tilintarkastusyhteisöjen näkökulmasta. PCAOB toteuttaa pienten tilintarkastusyhteisöjen valvonnat joka kolmas vuosi. Yleisesti vastaajista pienempiä yrityksiä edustavat ilmoittivat PCAOB:n valvonnoilla olleen negatiivinen vaikutus monesta näkökulmasta tilintarkastustoimintaan, keskisuuret ja suuret yritykset taas ilmoittivat valvontojen seurausten olleen suotuisempia. Pienet yritykset määriteltiin tutkimuksessa siten, että niillä oli palveluksessaan 0–10 ammattilaista, keskisuurilla 11–40 ja suurilla yli 40 ammattilaista palveluksessa.

Kyselytutkimuksen tuloksissa on havaittavissa viittausta siihen, että hyvin pienet tilintarkastusyhteisöt saattavat olla lopettamassa julkisten osakeyhtiöiden tilintarkastusten tekemisen PCAOB:n valvontojen seurauksena. Pienet tilintarkastusyhteisöt eivät koe laadunvalvonnanprosessin lisäävän tilintarkastuksen yleistä laatua. Keskisuuret ja pienet yritykset eivät koe, että PCAOB:n suorittamat valvonnat vaikuttaisivat positiivisesti niiden tilintarkastuskäytäntöihin. Monet kritisoivat ”kaikki tai ei mitään” -lähestymistapaa liittyen yhden yrityksen valvonnan hyväksytyyn läpäisemiseen. Ainoastaan negatiivisia löydöksiä sisältävää laadunvalvonnan raporttia on verrattu yhtä harhaanjohtavaksi kuin olisi perinteinen tilintarkastuskertomus vain sisältäen lauseen puhtaasta tilintarkastuskertomuksesta. Laadunvalvonnan asteikon tulisi sisältää arvostukset osa-alueittain, kuten suoriutuminen esimerkiksi tilintarkastuksen dokumentoinnista, sisäisistä kontroleista sekä yleispätevän arvosanan kaikista toimista. (Daugherty & Tervo, 2010.)

Committee of European Auditing Oversight Board (jäljempänä CEAOB) on toteuttanut 2017 kyselyn jäsenilleen liittyen EU:n tilintarkastusdirektiiviin ja sääntelyyn. EU:n tilintarkastussääntely sallii joustavuutta tilintarkastajien valvonnan ja sanktiointi järjestelmien suhteen, jolloin eri maiden käytännöt vaihtelevat toisistaan. Eroavaisuuksia löytyy esimerkiksi sen osalta, tarkastaako sama organisaatio sekä PIE-yhteisöjen (Public Interest Entity, Yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt) tilintarkastajat että pienten yhteisöjen tilintarkastajat. Lisäksi eroavaisuuksia löytyy sen osalta, miten ja kuinka laadunvalvonnan seuraukset on julkaistu julkiseksi tiedoksi. (CEAOB 2018.) Garcia Osma ym. (2014) ovat tutkineet laadunvalvonnan järjestelmien eroavaisuuksia Euroopassa, mutta heidänkään tutkimuksessa ei keskitytä laadunvarmistuksen prosessiin käytännön tasolla vaan esimerkiksi työtehtävien jakamisen näkökulmaan. Laadunvarmistuksen käytännön prosessi on kuitenkin se, josta tulos laadunvarmistukselle saadaan.

PRH:n tilintarkastusvalvonta tekee pohjoismaisen ja eurooppalaisen tilintarkastusvalvonnan kanssa yhteistyötä. Lisäksi kansainvälistä valvontayhteistyötä tehdään myös Yhdysvaltojen valvojan, PCAOB:n kanssa. (PRH 2021a.) Ruotsin laadunvalvonnasta vastaava viranomainen, Revisorsinspektionen (RI) korostaa Pohjoismaista yhteistyötä valvonta toimielimien kesken ja erityisesti keskittymistä kysymyksiin, jotka ovat ilmenneet kussakin maassa sääntelytyön yhteydessä sekä edellytyksiä yhteisen edun mukaisten laaduntarkastusten tekemiselle pohjoismaisten

valvontaelimien osalta (Revisorsinspektionen 2021d). Suomen ja muiden pohjoismaiden tiiviistä yhteistyöstä johtuen, on mielekästä keskittyä myös empiirisen osuuden vertailumaissa erityisesti pohjoismaihin. Suomen tavoin, myös Ruotsi tekee yhteistyötä Yhdysvaltojen PCAOB:n kanssa, joten tutkielman alussa käsitellään laadunvalvonnan vaikutuksia aiempien tutkimusten valossa pohjautuen PCAOB:n tekemiin tilintarkastuksen valvontoihin.

Tämän tutkielman empiirinen osuus toteutetaan toimeksiantona Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tilintarkastuksen laadunvarmistus yksikölle. Laadunvalvonnan tuloksista syntyneen keskustelun myötä, on tullut tarve kansainväliselle tutkielmalle laadunvarmistuksen käytännön prosesseista. Institutionaalinen tietämys kasvattaa perusteellista ymmärrystä kansallisten liiketoimien etiikasta ja kansainvälinen vertailu voi parantaa kansallisten käytänteiden ymmärrystä sekä helpottaa sopeutumista eroavaisuuksien suhteen (Blij ym. 2010).

1.2 Tutkielman tavoitteet ja rajaukset

Tämän tutkielman tavoitteena on tutkia, miten tilintarkastuksen laadunvarmistusprosessi on järjestetty eräissä CEAOB maissa ja onko prosessi koettu toimivaksi esimerkiksi kommunikoinnin ja ratkaisujen perustelujen näkökulmasta. Tarkoituksena on saada tietoa maiden käytännön prosesseista laadunvalvonnan osalta sekä laadunvalvonnan tulosten muodostumisesta. Tutkielma pyrkii tuomaan tietoa laadunvarmistuksen prosessikuvauksesta käytännön tasolla sääntelyn lisäksi. Näiden tutkielman tavoitteiden pohjalta on muodostettu tutkimuskysymys:

- *Miten tilintarkastuksen laadunvalvonnan prosessia voidaan kehittää kansainvälisten toimintatapojen perusteella?*

Tutkimuksessa on tehty muutamia rajoituksia. Ensimmäinen raja on tehty vertailumaiden suhteen. Tutkimuksessa keskitytään erityisesti Pohjoismaihin ja vertailumaat on pyritty valitsemaan siten, että niiden tilintarkastussääntely sopisi vertailtavaksi Suomen kanssa.

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastusvalvonta vastaa myös muista kuin pelkästään laaduntarkastuksista. Tässä tutkielmassa keskitytään kuitenkin tilintarkastusvalvonnan yhteydessä ainoastaan laaduntarkastuksiin ja näin ollen tutkimuksen ulkopuolelle

rajautuvat tilintarkastajatutkinnot sekä jälkikäteen tehtävät yksittäistapauksia koskevat tutkinta-asiat. Myös Tilintarkastuslautakunnan toiminta sekä sen ratkaisuvallasta seuraamusasioissa, kuten sanktioissa, jätetään tämän tutkielman ulkopuolelle, sillä Tilintarkastuslautakunta toimii tilintarkastusvalvonnassa, mutta se on itsenäinen ratkaisutoiminnassaan.

1.3 Metodologiat ja menetelmät

Tämä tutkielma toteutetaan laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistossa tulee olla esillä olennaiset piirteet tutkimusongelman kannalta eli tavoitteena on aineiston teoreettinen edustavuus. Aineisto on verbaalista sekä aineiston rajat voivat olla avoimet. Lisäksi kvalitatiivinen tutkimus on teoriaa kehittävä ja analyysin arvioitavuuden kannalta lukijalla on mahdollisuus seurata tutkielman tekijän päättelyä. (Uusitalo 1995, 80.)

Tutkimusmenetelmät voidaan jakaa käsiteanalyttiseen, päätöksentekometodologiseen, nomoteettiseen, konstruktiiiviseen ja toiminta-analyttiseen tutkimusotteeseen. Toiminta-analyttinen tutkimusote tarjoaa vaihtoehdon esimerkiksi nomoteettiselle lähestymistavalle, sillä se tuo ihmisen analyysin keskipisteeseen. Keskeisenä pyrkimyksenä onkin usein tutkittavien ilmiöiden syvällinen ymmärtäminen. Toiminta-analyttisessä tutkimusotteessa yhteys empiriaan on käytännönläheinen ja suora. Lisäksi pyritään empiiristen ilmiöiden tarkkaan kuvaukseen ja ymmärtämiseen. (Lukka 2014.) Tässä tutkielmassa on käytetty toiminta-analyttistä tutkimusotetta. Tähän tutkielmaan se soveltuu parhaiten, koska empiirisessä osuudessa haluttiin tietoa käytännön tasolla ja myös syvällisemmin, sillä sääntely ja siihen perehtyminen pelkästään ei kerro laadunvarmistuksen prosessin käytännön toteuttamisesta juurikaan vaan pysyttelee enemmän teoreettisella tasolla.

Tutkielman empiirisessä osuudessa käytetään puolistrukturoitua haastattelua. Koska tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa, joka perustuu havaintoihin ja käsityksiin sekä kokemuksiin, on tutkimusaineiston kokoaminen haastattelemalla mielekästä (Jyväskylän yliopisto 2020). Puolistrukturoidussa haastattelussa kaikille haastateltaville esitetään samat kysymykset ja usein samassa järjestyksessä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Puolistrukturoidulla haastattelulla halutaan varmistua siitä, että jokaiselta haastateltavalta saadaan samoihin kysymyksiin tietoa, jolloin eri maiden

laadunvarmistuksen prosessien vertailu onnistuu paremmin kuin avointa haastattelu käytettäessä.

Haastateltavaksi valikoituu vertailumaiden tilintarkastusvalvonnassa laadunvarmistuksessa työskentelevät henkilöt eli laadunvalvontaa toteuttavat henkilöt. Haastattelut tullaan toteuttamaan etäyhteyksin, esimerkiksi Teams- tai Skype -ohjelmistojen avulla ja ne nauhoitetaan haastateltavien suostumuksella. Haastatteluiden kysymykset muotoillaan etukäteen, mutta haastattelu rakennetaan siten, että myös haastattelutilanteessa on mahdollisuus keskustella aiheesta laajemmin sekä esittää lisäkysymyksiä, jotka tarkentavat vastauksia. Haastattelukysymykset rakennetaan suomen tilintarkastusvalvonnan laadunvarmistuksen prosessikuvauksen pohjalta. Näin varmistetaan se, että vertailumaista tutkitaan sellaista informaatiota, johon suomessa kaivataan erityisesti tietoa yleisen prosessikuvauksen lisäksi.

1.4 Tutkielman rakenne

Tämä tutkielma koostuu kuudesta pääluvusta, jotka viimeistä lukua, yhteenvetoa, lukuun ottamatta sisältävät alalukuja. Johdannon jälkeen toisessa pääluvussa käsitellään tilintarkastuksen laadunvalvontaa sekä sen sääntelyä. Luvussa perehdytään ensin laadunvalvontaan ja laadunvarmistukseen yleisesti sekä sen jälkeen laadunvalvontaan Suomessa. Suomen laadunvalvonnan osalta käydään läpi sääntelyä sekä käytännön laadunvarmistuksen prosessia, jonka jälkeen käsitellään vielä tuloksia aiempien vuosien toteutetuista laaduntarkastuksista. Tämän jälkeen käsitellään laadunvalvonnan vaikutuksia, perehtyen ensin lyhyesti Yhdysvaltain laadunvalvonnan järjestelmään, jonka vaikutuksia tutkimuksissa on käsitelty.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan kansainvälisesti ensin Euroopassa toimivaa yhteistyötahoa CEAOB:ta sekä niitä seikkoja, joita vertailumaiden laadunvalvonnan järjestelmistä on jo tiedossa. Tämän jälkeen tutkielmaan valitut vertailumaat käydään yksitellen lyhyesti läpi, kuvaten kunkin maan valvovan toimielimen sekä erityisiä yksityiskohtia. Neljännessä pääluvussa käydään lävitse ensin tutkimusaineiston kerääminen sekä analysointi ja sen jälkeen esitellään haastattelujen tuloksia eli vertailumaista saatuja tietoja heidän tilintarkastuksen laadunvarmistuksen prosesseistaan käytännön tasolla.

Viidennessä luvussa esitetään johtopäätökset sekä arvioidaan tutkimusta ja sen luotettavuutta sekä merkitystä. Lisäksi tuodaan esille mahdolliset jatkotutkimusaiheet. Viimeisessä eli kuudennessa pääluvussa esitetään yhteenveto tutkielmasta.

2 Tilintarkastuksen laadunvalvonta

Vuonna 2014 voimaan tullut Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivi ja asetus on implementoitu Euroopan unionin jäsenmaissa ja näiden lisäksi Islannissa, Norjassa sekä Isossa-Britanniassa. Tilintarkastusdirektiivin ja asetuksen tavoitteena oli paremman yleiskuvan saamiseksi sekä tietojen ymmärtämisen helpottamiseksi tarjota yksityiskohtaisemmin tiedot muista kuin tilintarkastuspalveluista, tilintarkastusyhteisöjen pakollisesta rotaatiosta ja julkisesta valvonnasta. (Accountancy Europe 2021b.) Direktiivi sääntelee, että jokaisen jäsenmaan tulee varmistaa, että kaikki lakisääteiset tilintarkastajat sekä tilintarkastusyhteisöt ovat mukana laadunvarmistuksen järjestelmässä. Laadunvalvonnan järjestelmän tulee täyttää tietyt kriteerit. (European contact group 2017.)

Tilintarkastuksen laadunvarmistusjärjestelmä tulee järjestää niin, että se on riippumaton suhteessa valvottaviin tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin sekä on julkisen valvonnan alaisuudessa. Laadunvarmistusjärjestelmän rahoituksen tulee olla suojattu mahdollisilta tilintarkastajien tai tilintarkastusyhteisöjen asiattomilta vaikutuksilta ja järjestelmällä tulee olla riittävät resurssit. Laadunvarmistusjärjestelmästä vastaavilla henkilöillä tulee olla sopiva ammatillinen koulutus ja kokemus lakisääteisestä tilintarkastuksesta sekä taloudellisesta raportoinnista yhdistettynä erityiseen laaduntarkastusten suorittamisen koulutukseen. (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 537/2014, 2014. 26 artikla.)

Laadunvarmistuksen kriteereihin kuuluu myös, että laadunvalvojien valinta laadunvarmistuksen tehtäviin tulee tehdä objektiivisen menettelyn mukaisesti. Tämän tarkoituksena on varmistaa, ettei laadunvalvojien ja valvonnan kohteena olevien tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen välillä ole olemassa eturistiriitoja. Laadunvarmistuksen tarkastuksen soveltamisalaan, jota tuetaan valittujen tilintarkastus asiakirjojen asianmukaisella tarkastuksella, on sisällytettävä arvio sovellettavien tilintarkastusstandardien ja riippumattomuusvaatimusten noudattamisesta, käytettyjen resurssien määrästä ja laadusta, perittävistä tilintarkastuspalkkioista ja tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvontajärjestelmän kontrolleista. Laadunvarmistuksen lopputuloksena on oltava raportti, johon on sisällytetty keskeiset johtopäätökset suoritetusta laadunvalvonnasta. (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 537/2014, 2014. 26 artikla.)

Laadunvarmistusjärjestelmän keskeiset tulokset tulee julkaista vuosittain. Lakisääteisen tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön tulee noudattaa laadunvarmistuksessa saatuja suosituksia kohtuullisessa ajassa. Laadunvalvonnan tarkastusten tulee olla asianmukaisia sekä suhteutettuja, kun otetaan huomioon tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön toiminnan laajuus ja monimutkaisuus. Laadunvalvojana henkilö ei voi toimia ennen kuin vähintään kolme vuotta on kulunut siitä, kun hän on luopunut paikastaan tarkastettavan yhteisön partnerina tai työntekijänä tai on muutoin ollut sidoksissa kyseiseen yritykseen. (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 537/2014, 2014. 26 artikla.)

2.1 Tilintarkastajien laadunvalvonta Suomessa

2.1.1 Laadunvalvonnan sääntely

Tilintarkastuksen laadunvalvonnasta säädetään suomessa tilintarkastuslaissa. Tilintarkastuslain (1141/2015) 7 luvun 2 ja 3 pykälän mukaan tilintarkastusvalvonnan tehtäviin kuuluu valvoa tilintarkastuksen laatua sekä huolehtia laadunvalvontajärjestelmän kehittämisestä. Tilintarkastusvalvonnan tulee valvoa, että tilintarkastajat toimivat tilintarkastuslain sekä sen nojalla annettujen säännösten mukaisesti. Tilintarkastusvalvonta valvoo tilintarkastajia ja lisäksi ETA-valtioissa hyväksytyjä ja rekisteröityjä tilintarkastusyhteisöjä siltä osin, kun ne ovat suorittaneet tilintarkastuksia Suomessa. Tilintarkastuslain (1141/2015) 7 luvun 9 pykälä määrittelee laadunvalvonnan. Pykälän mukaan tilintarkastusvalvonta valvoessaan laatua, määrää tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään joka kuudes vuosi ja tätä laaduntarkastusta suorittamaan määrää yhden tai useamman riippumattoman laaduntarkastajan. Tämän lisäksi tilintarkastusvalvonta päättää tarkastuksen sisällöstä sekä toteuttamistavasta huomioiden kohteena olevan tilintarkastajan toiminnan laajuus sekä monimutkaisuus. Kuitenkaan pykälää ei sovelleta tilintarkastajaan, joka tarkastaa yleisen edun kannalta merkittävää yhteisöä.

Tilintarkastusvalvonnasta itsenäisenä ratkaisutoiminnassaan toimii tilintarkastuslautakunta. Se ratkaisee esimerkiksi hallinnollisten seuraamusten määräämisestä tai määräämättä jättämisestä. (Tilintarkastuslaki 1141/2015 7 luku. 4–5 §.) Tilintarkastuslautakunta ratkaisee Tilintarkastuslain (1141/2015) 10 luvussa käsiteltävät seuraamukset.

Tilintarkastusvalvonta kuuluu Suomessa Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuuteen ja laaduntarkastukset ovat osa tilintarkastusvalvontaa. Laaduntarkastusten tavoitteena on varmistua, että tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön oma laadunvalvonta toimii asiaankuuluvasti ja tilintarkastustyö on suoritettu lakien säännöksiä, kuten tilintarkastuslakia, julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta annetun lain, ja hyvää tilintarkastustapaa noudattaen. PRH määrää laaduntarkastuksen vähintään joka kolmas vuosi, mikäli tilintarkastajan, tilintarkastusyhteisön tai päävastuullisen tilintarkastajan tarkastettavana on yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö. Muiden yhteisöjen tilintarkastajat määrätään laadunvalvontaan vähintään joka kuudes vuosi. Määräämiseen ei ole muutoksenhakuoikeutta. Vuoden 2020 tilinpäätöksen mukaan PRH:n määräraha tilintarkastusvalvonnan kattamiseen oli 2 260 000 euroa. (PRH 2019a; PRH 2020e)

2.1.2 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastuslaki määrittelee, että suorittaessaan kyseisessä laissa määriteltyjä tehtäviä, tulee tilintarkastajan noudattaa hyvää tilintarkastustapaa (Tilintarkastuslaki 1141/ 2015, 4 luku. 3§). Suomen laki ei määrittele tarkastettavan yrityksen kokoa tässä yhteydessä, vaan lähtökohtana on, että kaikki säännökset sekä suositukset koskevat kaiken kokoisia yrityksiä. Kyseessä on ”*audit is an audit*” -periaate, joka tarkoittaa kaikkien yritysten tarkastamista yhdenmukaisesti ja samalla perusteellisuudella. (Satopää 2019 ,15–16.) Tilintarkastuksessa noudatetaan pitkälti yhteneväisiä menettelytapoja, kuitenkin käsitettä ”Hyvä tilintarkastustapa” käytetään Suomen lisäksi ainoastaan Norjassa sekä Ruotsissa (Satopää 2019, 18). Käsitettä ei tilintarkastuslain esitöissä selvitetä eikä sen sisältöä avata, hallituksen esityksessä todetaan, että osana hyvää tilintarkastustapaa arvioidaan edelleen muiden kuin tilintarkastusta koskevien tilintarkastusstandardien noudattaminen. (HE 194 / 2006).

Perustana hyvälle tilintarkastustavalle ovat lait sekä säädökset ja asetukset, tärkeimpänä lakina tilintarkastuslaki. Lisäksi hyvään tilintarkastustapaan kuuluu kansainväliset tilintarkastusalan standardit (ISA-standardit) sekä ammattieettiset periaatteet. Euroopan unionissa ei ole kuitenkaan hyväksytty sovellettavaksi kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, vaikka niiden noudattamista on kuitenkin pidettävänä osana tilintarkastuslaissa mainittua hyvää tilintarkastustapaa. ISA-standardien osalta kysymyksessä ei kuitenkaan ole lakiin verrattava suora oikeusohje. Näiden lisäksi

perustana toimii tuomioistuinten ratkaisut sekä viranomaisten päätökset, kuten PRH:n antamat ohjeistukset, lausunnot sekä ratkaisut. (PRH 2019b; KHO 583/2020.)

Hyvää tilintarkastustapaa tulee lain näkökulmasta noudattaa kaikissa tilintarkastuslain soveltamisalaan kuuluvissa tehtävissä, niin lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessa kuin sopimuksiin perustuvia tehtäviä hoitaessa. Hyvä tilintarkastustapa on tapaoikeutta ja lainsäädännössä sille ei ole mahdollista normittaa yksityiskohtaista sääntelyä, sillä tilintarkastukselle on ominaista, että työskentelymenetelmät kehittyvät ja muuttuvat alati. Käsite sisältää periaatteita kuten rehellisyys, huolellisuus ja objektiivisuus sekä keinoja. Keinoiksi katsotaan esimerkiksi työmenetelmät, joita huolelliset ammattihenkilöt yleisesti käyttävät toiminnassaan. (Halonen & Steiner 2009, 31–32.)

Tapaoikeutena hyvä tilintarkastustapa on hyvään kirjanpito tapaan ja hyvään asianajotapaan verrattavaa oikeutta. Sen lähteinä on myös TILA:n ratkaisut ja lausunnot sekä tuomioistuinten päätökset. Näiden lisäksi myös havainnot toimintatavoista, miten huolelliset ammattihenkilöt toimivat. (Suomen Tilintarkastajat ry 2021.) Hyvä tilintarkastajatapa viittaa puolestaan tilintarkastajien eettisiin sääntöihin sisältäen eettisiä periaatteita kuten riippumattomuus- ja objektiivisuusvelvoitteen ja määrittelee miten huolelliset ammattihenkilöt toimivat, kun hyvä tilintarkastustapa määrittelee sen, miten tilintarkastus tulee tehdä asianmukaisesti. Tilintarkastuslaissa tilintarkastustapa sisältää myös tilintarkastustavan. (Horsmanheimo ym. 2017, 178.)

2.1.3 Laadunvarmistuksen käytännön prosessi

Tilintarkastajien laaduntarkastus suoritetaan arvioimalla yksittäisten tilintarkastajan suorittamien toimeksiantojen tilintarkastustyön laatua. Laaduntarkastukseen määrätään vähintään kolmen tai kuuden vuoden välein kaikki auktorisoidut tilintarkastajat eli HT-, KHT-, JHT- tilintarkastajat. Näistä HT-tutkinto on tilintarkastajien perustutkinto ja KHT- ja JHT-tutkinnot ovat erikoistumistutkintoja. (PRH 2020a; PRH 2021b.) HT-tilintarkastajalla tarkoitetaan tilintarkastajaa, jolla on tilintarkastusalan perusauktorisointi. Perusauktorisointi tuottaa kelpoisuuden useimpiin tilintarkastustehtäviin yksityisellä sektorilla. KHT-tilintarkastaja on luonnollinen henkilö, joka on jo hyväksytty HT-tilintarkastajaksi ja tämän jälkeen hän on suorittanut KHT-tilintarkastajan erikoistumistutkinnon, mikä on laajempi ja vaativampi. KHT-tilintarkastaja voi tilintarkastaa PIE-yhteisöjä. JHT-tilintarkastajalla on puolestaan

julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajan erikoispätevyys ja hän voi toimia julkishallinnon kuten kuntien tilintarkastustehtävissä. (Horsmanheimo ym. 2017, 9.)

Laaduntarkastettavaksi pyydetään tilintarkastajalta yksi tai useampi toimeksianto sekä siihen liittyviä ennakkotietoja. Laaduntarkastus suoritetaan PRH:n tarkastusohjelman mukaan ja lopputuloksena tilintarkastusvalvonta antaa päätöksen laaduntarkastuksen tuloksesta sekä toimenpiteistä, mikäli laaduntarkastus antaa niihin aiheita. (PRH 2020a.)

Laaduntarkastuksissa esille nousseet havainnot sekä vaikeat tai tulkinnalliset asiat käsitellään PRH:n laadunvarmistusyksikön kokouksissa. Tällöin arvioidaan kyseisten havaintojen vaikutusta laaduntarkastuksen tulokseen. Ennen päätöstä laaduntarkastuksen tuloksesta, on tilintarkastajalla mahdollisuus tulla kuulluksi ja hän voi kommentoida havaintoja. Lopuksi PRH tekee laaduntarkastuksen tuloksesta päätöksen. Laaduntarkastuksen tulos voi olla henkilötilintarkastajan kohdalla hyväksytty tai hylätty. Mikäli kriteerit eivät täyty kummassakaan tulosluokassa, jatketaan laaduntarkastusta uusintatarkastuksella. (PRH 2019c; PRH 2020b.)

Laaduntarkastuksen hylätty -tulokset menevät tilintarkastusvalvonnan toimesta yleensä tilintarkastuslautakunnan käsiteltäväksi. Myös tilintarkastaja voi itse vaatia tulokseen oikaisua tilintarkastuslautakunnalta. Uusintatarkastus voi päättyä ainoastaan hyväksytty tai hylätty -tulokseen, uusintatarkastuksesta ei näin ollen voi seurata uutta uusintatarkastusta. (Ruuska, 2019.)

Tilintarkastusyhteisöjen kohdalla laaduntarkastus kohdistuu yhteisön sisäiseen laadunvalvontajärjestelmään sekä sen toimivuuteen. Kansainvälinen laadunvalvontastandardi ISQ1 velvoittaa tilintarkastusyhteisöä luomaan yhteisölle laadunvalvontajärjestelmän. ISQ1 standardia sovelletaan kaikkiin tilintarkastusyhteisöihin ja se koskee tilintarkastuksia, yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalveluihin liittyviä toimeksiantoja. Laadunvalvontajärjestelmän avulla tilintarkastusyhteisön tulee saada kohtuullinen varmuus siitä, että yhteisö ja sen henkilöstö noudattaa ammatillisia standardeja ja sovellettaviin säädöksiin sekä määräyksiin perustuvia vaatimuksia. Tämän lisäksi kohtuullinen varmuus siitä, että tilintarkastusyhteisön ja toimeksiannosta vastuullisten henkilöiden antamat raportit ovat asianmukaisia olosuhteisiin nähden. (PRH 2020c; ISQ1.)

ISQ1 standardi määrittää, että tilintarkastusyhteisön tulee rakentaa ja ylläpitää sellaista laadunvalvontajärjestelmää, joka käsittää eri osa-alueita koskevia toimintaperiaatteita ja menettelytapoja. Osa-alueita ovat johdon velvoitteet, jotka koskevat laatua, relevantit eettiset vaatimukset, asiakassuhteiden sekä toimeksiantojen hyväksyminen sekä jatkaminen, toimeksiannon suorittaminen ja henkilöresurssit sekä seuranta. Johdon velvoitteisiin liittyy, että tilintarkastusyhteisön on luotava toiminta- ja menettelytavat sellaisen kulttuurin rakentamiseksi, jossa tiedostetaan, että laatu on erittäin tärkeä tilintarkastustoimeksiantoja suoritettaessa. Lisäksi tilintarkastusyhteisön tulee luoda seurantaprosessi, jonka tarkoitus on antaa yhteisölle kohtuullinen varmuus siitä, että laadunvalvontajärjestelmän toimintaperiaatteet sekä menettelytavat toimivat tehokkaasti ja ovat riittäviä sekä relevantteja. (ISQ1.)

Tilintarkastusyhteisöt, jotka tarkastavat yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä määrätään laadunvarmistukseen vähintään joka kolmas vuosi. Tilintarkastusyhteisöjä, jotka tarkastavat muita kuin PIE-yhteisöjä valvotaan niiden toiminnan laajuus ja monimutkaisuus huomioiden. Laaduntarkastukset näille tilintarkastusyhteisöille tehdään riskiperusteisesti. Tilintarkastusyhteisöltä saadun aineiston perusteella tilintarkastuksen laadunvalvonta testaa tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän eri osa-alueita. Laaduntarkastuksissa hyödynnetään yhteisössä toimivien tilintarkastajien laaduntarkastuksista saatuja havaintoja ja tuloksia. Tilintarkastajien laaduntarkastusten tulosluokat eivät ole käytössä tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastuksissa. (PRH 2020c; PRH 2020b.)

2.1.4 Laadunvalvonnan painopistealueet ja tulokset vuosilta 2019 ja 2020

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan painopistealueet olivat vuonna 2019 liikevaihdon tai vastaavien tuottojen tarkastus ja vaihto-omaisuuden tarkastus. Näiden lisäksi painopistealueisiin sisältyi riskienarviointi sekä suunnitellut toimenpiteet riskeihin vastaamiseksi. Mikäli tilintarkastajan toimeksiannossa ei ollut vaihto-omaisuutta, painopistealueeksi valittiin toinen olennainen tase-erä. (PRH 2020d.) Laadunvalvonnassa käytettävistä painopistealueista päättää laadunvalvonnan tiimi vuosittain kokoontumisten yhteydessä (Niemi, haastattelu 2021).

Vuonna 2019 liikevaihtoa arvioitiin laaduntarkastuksissa tilintarkastajan hankkiman tilintarkastusevidenssin näkökulmasta. Useat liikevaihtoon liittyvät havainnot koskivat sitä, että tilintarkastuksessa oli tarkastettu vain korkeammaksi riskiksi määritelty

kannanotto, vaikka liikevaihdon ollessa usein tuloslaskelman suurin erä, siihen liittyy virheestä johtuva olennaisen virheellisuuden riski. Vaihto-omaisuuden osalta havainnot liittyivät siihen, ettei vaihto-omaisuuden olemassaoloon tai arvostukseen ollut kohdistettu tilintarkastustoimia ollenkaan. Eniten laadunvarmistuksen tulokseen vaikuttavia havaintoja tehtiin liikevaihdon tarkistuksen kohdalla ja vähiten rahanpesulain noudattamisen sekä myyntisaamisten tarkistuksen kohdalla. (PRH 2020d.)

Havainnot luokitellaan laaduntarkastuksen tulokseen vaikuttaviin ja ei-vaikuttaviin. Tulokseen vaikuttavat sellaiset havainnot, joiden joko yksin tai yhdessä muiden havaintojen kanssa voidaan nähdä aiheuttavan poikkeaman hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Ei-tulokseen vaikuttavien havaintojen ei katsota aiheuttavan poikkeamaa hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta ja ovat luonteeltaan vähäisempiä poikkeamia tilintarkastuksen vaatimuksista. (PRH 2020d.)

Laadunvalvonnassa kehittämisen kohteita löydettiin vuonna 2019 painospistealueista liikevaihdon sekä vaihto-omaisuuden tilintarkastuksessa. Laaduntarkastukseen määrättiin 202 tilintarkastajaa ja 135 laaduntarkastusta suoritettiin. Näistä suoritetuista laaduntarkastuksista hyväksyttiin 55 % (85 tilintarkastajaa), uusintatarkastukseen jatkoi 43 % (67 tilintarkastajaa) ja hylätty tuloksen sai kolme tilintarkastajaa (2 %). Useissa laaduntarkastuksissa havaittiin tarkastusevidenssin puutteellisuutta, jolloin hyvän tilintarkastustavan noudattamista ei voitu todentaa. Läpikäydyistä toimeksiannoista 77 kappaletta oli pienten yritysten tilintarkastustoimeksiantoja ja 32 keskisuurten yritysten. (PRH 2020d.)

Vuonna 2020 painospistealueet pysyivät samoina kuin vuonna 2019. Laaduntarkastuksiin määrättiin 102 tilintarkastajaa ja laaduntarkastuksia suoritettiin yhteensä 97 kappaletta, joiden lisäksi annettiin päätöksiä vuonna 2018 ja 2019 määräytyistä laaduntarkastuksista yhteensä 42 kappaletta. Läpikäydyistä toimeksiannoista eniten, 63 kappaletta, oli pienten yritysten tilintarkastuksia. Laaduntarkastuksen läpäisi 69 tilintarkastajaa (50 %) ja 11 tilintarkastajaa (8 %) sai hylätty -tuloksen laaduntarkastuksesta. Uusintatarkastukseen jatkoi 59 tilintarkastajaa eli 42 % tarkastetuista. (PRH 2021c.)

Laaduntarkastuksessa hylättyjen osalta kahdella tilintarkastajalla oli tarkastuksessa PIE-toimeksianto. Merkittävimmät havainnot hylättyjen kohdalla koski tilintarkastuskertomuksen virheellistä lausuntoa, lain ja säännösten vastaisen toiminnan raportoimatta jättämistä tai tilintarkastajan valintaa, esimerkiksi tilintarkastaja ei ollut

antanut lain mukaista lausuntoa toimintakertomuksesta, vaikka yhtiö oli sellaisen laatinut. (PRH 2021d.)

Vuoden 2019 tavoin, eniten laaduntarkastuksen tulokseen vaikuttavia havaintoja tehtiin liikevaihdon tarkastuksen osalta ja vähiten myyntisaamisten sekä vaihto-omaisuuden tarkastusten kohdalla. Laaduntarkastuksissa oli noussut esille myös tilintarkastajan allekirjoittamiin dokumentteihin liittyneet epäselvyydet sekä tilintarkastuskertomusten puutteellisuudet. Tilintarkastaja oli saattanut jättää selvittämättä tilintarkastusdokumentaatioon, miksi oli tehnyt jonkin mukautuksen tai mukautusta ei ollut perusteltu riittävästi. Lisäksi tilintarkastajan valinta oli jätetty dokumentoimatta useammassa toimeksiannossa. (PRH2021e; PRH 2021f.)

Tilintarkastusyhteisöjen osalta vuosien 2016–2018 laaduntarkastuksissa on tehty seuraavia havaintoja. Havainnolla kuvataan laadunvalvontajärjestelmässä löytynyttä haavoittavuutta. Laaduntarkastus ei perustu kattavaan kokonaisuuden tarkastukseen vaan osin riskiperusteisesti valikoidun aineiston tarkastamiseen sekä tarkastusotantaan. Kokonaisarviointiin vaikuttaneita havaintoja olivat esimerkiksi havainnot, jotka liittyivät laatua koskeviin johdon velvoitteisiin tilintarkastusyhteisössä sekä toimeksiannon suorittamiseen. Lisäksi havainnot liittyivät yhteisön laadunvalvonnan periaatteiden ja menettelytapojen seurantaan ja eettisiin vaatimuksiin sekä yhteisön henkilöresursseihin. (PRH 2021g.)

2.2 Laadunvalvonnan suorittamisen merkitys Yhdysvaltojen prosessiin perustuen

2.2.1 Public Company Oversight Board (PCAOB) ja laadunvarmistusprosessi

Tilintarkastuksen laadunvalvontaa on tutkittu paljon, erityisesti miten laatua valvovan viranomaisen toimet vaikuttavat ulkopuolisiin sidosryhmiin, esimerkiksi sijoittajien päätöksiin. Yhdysvalloissa tilintarkastuksen laadunvalvonnasta vastaa Public Company Accounting Oversight Board (jäljempänä PCAOB). PCAOB on kongressin perustama voittoa tavoittelematon yhteisö, joka tarkastaa rekisteröityjä tilintarkastusyhteisöjä. PCAOB toimii valvovana toimielimenä julkisten osakeyhtiöiden tilintarkastuksien osalta, suojellakseen sijoittajia ja myös turvatakseen julkisen edun siten, että tilintarkastuskertomukset valmistellaan informatiiviseksi, virheettömiksi ja riippumattomiksi. Julkisten osakeyhtiöiden lisäksi PCAOB valvoo U.S Securities and

exchange commissioniin (SEC) rekisteröityjen välittäjien tilintarkastuksia. SEC toimii ylempänä viranomaisena PCAOB:lle, antaen suostumuksensa muun muassa yhteisön säännöille, standardeille sekä budjetille. (PCAOB 2021a.)

PCAOB:lla on neljä pääasiallista tehtävää. Se ylläpitää rekisteriä julkisista tilintarkastustoimistoista, jotka valmistelevat tilintarkastusraportteja eri sidosryhmien käyttöön. Lisäksi tehtäviin kuuluu tilintarkastuksen ja siihen liittyvien todistusten, laadunvalvonnan, etiikan ja riippumattomuuden standardien laatiminen tai hyväksyminen. Kolmas tehtävä on valvoa rekisteröityjen yritysten tilintarkastuksia ja laadun kontrollin järjestelmiä. Tehtäviin kuuluu myös valvoa ja toimia kurinpidollisena toimielimenä rekisteröidyille tilintarkastusyhteisöille sekä heihin sidoksissa oleville henkilöille yksilöidyn lain, sääntöjen tai ammattistandardien rikkomisesta. (PCAOB 2021a.)

Valvontojen yhteydessä PCAOB tarkastaa rekisteröidyt tilintarkastusyhteisöt arvioidakseen Sarbanes-Oxley-lain, yhteisön sääntöjen, SEC:in sääntöjen ja ammattistandardien noudattamista, kun nämä suorittavat yritysten tilintarkastuksia, antavat tilintarkastuskertomuksia sekä niihin liittyviä seikkoja, mukaan lukien Yhdysvaltojen pörssiyritykset. Valvonnan tarkoitus on arvioida tarkasti tilintarkastusten laatua sekä ohjata kohti parannuksia ja kommunikoida tilintarkastuksen laadusta. PCAOB on rakentanut tilintarkastuksen laadunvalvonnan siten, että siinä tarkastellaan valittujen julkisten osakeyhtiöiden tilintarkastuksia sekä arvioidaan tilintarkastusyhteisön sisäisen laadun kontrolli järjestelmän osia. Laadittavassa raportissa eritellään tarkastukset jokaisen tarkastetun tilintarkastusyhteisön osalta sekä kootaan yhteenveto löydettyistä puutteista. (PCAOB 2021b.)

Myös Yhdysvalloissa yritykset valitaan laaduntarkastukseen riskiperusteisesti sekä satunnaisotannalla. Useimmat valinnoista perustuvat sisäiseen arviointiin tarkastuksista, joiden uskotaan aiheuttavan kasvaneen oleellisen virheen riskin. Huomiota on annettu myös erilaisille muille riskitekijöille, kuten talouden trendeille, teollisuuden kehitykselle, markkina-arvon kokoluokalle ja muutoksille, tilintarkastusyhteisön ja partnerin väliseen suhteeseen sekä valvonta historialle. Loput tilintarkastusvalvontaan tulevista yrityksistä valitaan satunnaisesti, jotta säilytetään arvaamattomuuden elementti valvonnoissa. Valvontaan otettavalla yrityksellä ei ole mahdollisuutta rajoittaa tai vaikuttaa PCAOB:n tekemiin valintoihin. (PCAOB 2021b.)

Laadunvalvontaan otettavien yritysten määrä vaihtelee hieman vuosittain. Yhdysvalloissa vuosittain valvontaan joutuvat ne, jotka antavat tarkastuslausuntoja yli sadalle yritykselle, muut tarkastetaan kolmen vuoden välein. Laaduntarkastus ei sisällä tarkastusta kaikkiin tilintarkastusyhteisön tekemiin tilintarkastuksiin eikä tarkoituksena ole tunnistaa kaikkia puutteita tai kattaa valitun tilintarkastuksen kaikkia osa-alueita. Vuonna 2020 PCAOB laaduntarkasti 114 yhdysvaltalaisista tilintarkastusyhteisöä ja näiden yhteydessä tarkastettiin 510 suoritettua tilintarkastusta. Lisäksi laaduntarkastettiin 34 Yhdysvaltojen ulkopuolista tilintarkastusyhteisöä (*non-US. Audit firms*) ja niiden 107 tilintarkastustoimeksiantoa. (PCAOB 2021b; PCAOB 2021d.)

Suoritettavat laaduntarkastukset vaihtelevat tilintarkastusyhteisö kohtaisesti, mutta niissä keskitytään tilintarkastajan riskienarviointi prosesseihin, tilinpäätösraportointiin sekä niihin tilintarkastuksen alueisiin, joihin taloudelliset trendit tai paine vaikuttaa juuri silloin. Laaduntarkastuksissa voidaan keskittyä myös niihin tilintarkastuksen alueisiin, jotka aiheuttavat haasteita tai merkittäviä riskejä, uusiin tilinpäätösstandardeihin sekä toistuviin tilintarkastuksissa havaittaviin puutteisiin. Näiden osa-alueiden lisäksi laaduntarkastuksissa tarkastetaan yhteisön laadunvalvonnan kontrollijärjestelmä, kuten sisäisen valvonnan toimintaohje ja miten yhteisö vastaa tilintarkastuksessa ilmeneviin laadun puutteellisuuksiin. (PCAOB 2021b.)

Tarkasteltaessa yhteenvetona vuoden 2020 laaduntarkastuksista, PCAOB raportoi, että laadunvalvonnoissa havaittiin vähemmän puutteita vuosittain valvottavien tilintarkastusyhteisöjen osalta kuin vuonna 2019. Yleisimmät puutteet tilintarkastuksista löytyi eri osa-alueilta kuten tilinpäätösraportoinnin sisäisestä valvonnasta, liikevaihdosta, kirjanpidollisista arvioista, varaston arvostamisesta ja tilintarkastajan riippumattomuudesta. Laadunvalvonnoissaan PCAOB tarkastelee myös hyvää toimintatapaa, sillä he uskovat, että se saattaa lisätä tilintarkastuksen laatua. (PCAOB 2021d.)

Vuoden 2020 laadunvalvontojen raportissaan PCAOB (2021d) määrittelee hyvän toimintatavan seuraavasti:

A good practice could be a procedure, technique, or methodology that is appropriately comprehensive and suitably designed in relation to an audit firm's size and the nature and complexity of the audit firm's practice and that may contribute to the quality of audit services.

Tarkastuksissa löydetty puutteet arvioidaan sen osalta, sisällytetäänkö ne tarkastusraporttiin. Puutteellisuuden löytäessään laadunvalvojat keskustelevat yrityksen kanssa ja saattavat tarkistaa lisää tilintarkastusdokumentaatiota. Mikäli valvontatiimi yhä sen jälkeen uskoo puutteellisuuden olevan ilmeinen, se pyytää yritykseltä kirjallisen kommentin aiheesta. Tarkastusraportin sisältöä ei tulisi tulkita siten, että se antaisi johtopäätöksen yrityksen laadunvalvontakäytänteistä, menettelytavoista tai käytännöistä, sillä sitä ei ole tarkoitettu käytettäväksi yleisluokitusten tekoon. (PCAOB 2021b; PCAOB 2021c.)

Laadunvalvojat suorittavat laaduntarkastuksia valitsemalla suoritetuista tilintarkastuksista osan tarkastukseen. Laadunvalvojatiimi valitsee tilintarkastukset ja tilintarkastusalueet, jotka he haluavat tarkastaa. Valvottavalla tilintarkastusyhteisöllä ei ole mahdollista vaikuttaa tai rajoittaa PCAOB:n tekemiä valintoja. Tilintarkastuksien valinnassa käytetään niin riskiperusteista kuin satunnaisotantaa. Valinnat kohdistuvat yleisesti viimeisimpiin suoritettuihin tilintarkastuksiin, mutta otanta voi kohdistua myös aiempien vuosien tilintarkastuksiin. (PCAOB 2021 c.)

Laadunvalvontatiimi tarkistaa valittujen tilintarkastus alueiden osalta tilintarkastustiimin työpaperit sekä haastattelee tilintarkastukseen osallistunutta henkilöstöä kyseisistä tarkastusalueista. Potentiaalisten havaintojen kohdalla suoritetaan lisätarkastuksia ja pyydetään yhteisöä kommentoimaan löydettyä puutteellisuutta. Mikäli keskustelujen jälkeen ja tutkitun lisädokumentaation myötä, valvontatiimi yhä uskoo potentiaaliseen tilintarkastus puutteellisuuden löytymiseen, se antaa yhteisölle kirjalliset kommentit asiasta ja yhteisöllä on mahdollisuus laatia kirjallinen vastaus valvontatiimin kommenttiin. Lopuksi havaitut puutteellisuudet arvioidaan sekä laaditaan laaduntarkastuksesta raportti. (PCAOB 2021c.)

2.2.2 PCAOB:n laadunvalvonnoista havaitut seuraukset

PCAOB:n laadunvalvonnoista syntyvien seurausten tarkastelu on aiempien tutkimusten perusteella tärkeää monistakin eri syistä. Yksi syistä on se, että valvonnat mahdollisesti vaikuttavat tilintarkastajien kannustimiin. Korkealaatuinen tilintarkastus on välttämätöntä, jotta pääomamarkkinat toimivat hyvin ja tilintarkastajien kannustimilla on kriittinen rooli korkealaatuisen tilintarkastuksen varmistamisessa. Lisäksi on ollut pitkään väittelyä ammattikunnan sisäisen itsesääntelyn ja hallinnollisen sääntelyn välillä. PCAOB:n valvontojen vertailu aiempien AICPA:n (American Institute of Certified

Public Accountants) toteuttamien valvontojen kanssa on mielenkiintoista, sillä PCAOB:n valvojat eivät saa toimia aktiivisina tilintarkastajina ja vastaavasti AICPA:n valvovat ovat toimineet samanaikaisesti tilintarkastajina. (Defond 2010.)

On löydetty, että PCAOB:n suorittamat valvonnat tuottavat vähemmän informaatiota kuin aiempi valvontaprosessi (*engl. The Peer Reviews*). Kuitenkin se, että laadunvalvonnat eivät tuota arvoa informaation näkökulmasta, ei tarkoita, ettei laadunvalvonta täyttäisi niille asetettuja tavoitteita. Laadunvalvonnan informatiivisen arvon puuttumiselle on löydetty kaksi syytä. Ensimmäisenä syynä nähdään se, ettei raportit tarjoa kaikenkattavaa mielipidettä tilintarkastusyhteisön suoriutumisen laadusta. Toisena syynä on nähty se, että laadunvalvonnat eivät paljasta tietoja tilintarkastusyhteisön sisäisistä laadunvalvonta järjestelmistä. (Defond 2010; Lennox & Pittman 2009.)

PCAOB julkaisee jokaisen toteuttamansa valvonnan tulokset valvontaraportille. Jokainen raportti koostuu kahdesta osasta, joista ensimmäinen osa on julkinen. Osa I listaa sekä kuvailee jokaisen puutteen, jotka on havaittu laadunvalvojien toimesta. Osa II ei ole julkisesti raportoiva osa ja se käsittelee yrityksen laadun kontroleja. Osa II tulee julkiseksi vain niissä tapauksissa, mikäli yritys jättää tekemättä riittävästi ennallistavia toimia raportissa kuvattujen kontrollien puutteiden suhteen seuraavan 12 kuukauden aikana. (Nagy 2014.) Aobdia (2018) selvitti tutkimuksessaan PCAOB:n laadunvalvontoja yksittäisiin tilintarkastustoimeksiantoihin ja näiden valvontojen vaikutusta niin tilintarkastajien kuin asiakkaiden toimintaan. Hän löysi, että niin tilintarkastajat kuin asiakkaat reagoivat osa I laadunvalvonta löydöksiin, jotka kuvaavat tilintarkastuksen puutteita heidän tarkastamissaan toimeksiantoissa. Tutkimukset tulokset osoittavat, että niin tilintarkastajat kuin heidän asiakkaansa, välittävät PCAOB:n laadunvalvontaprosessista myös yksittäisten toimeksiantojen tarkastuksen kohdalla.

Nagy (2014) puolestaan tutkimuksessaan tekee saamiensa tulosten pohjalta sen johtopäätöksen, että julkisesti julkaistut raportit tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonnan kontroleista tarjoavat sidosryhmille luotettavan signaalin tilintarkastusyhteisön toiminnan laadusta. Laadun kontrollijärjestelmät tilintarkastusyhteisössä varmistaa sen, että yhteisö noudattaa niin ammattialan standardeja kuin lain vaatimuksia, jonka lisäksi laadunkontrollijärjestelmät tarjoavat olennaisen tuen yhteisölle laadukkaasti työtä tuottamiseen.

Tyypillisesti laadunvalvontaa, niin prosessin kuin valvojien osalta, ovat kritisoineet ne, jotka ovat saaneet laaduntarkastuksen tulokseksi hylätyn tai listauksen puutteista, riippumatta tilintarkastusyhteisön koosta. Laaduntarkastuksen raportit saattaisivat kuitenkin olla paremmin tarkoitukseen sopivia ja läpinäkyvämpiä jos laadunvalvontaa toteuttavat valvojat liittäisivät niihin arviointiasteikon. Eri laaduntarkastuksen prosessin näkökulmille olisi arvosteluasteikko sen sijaan että on hyväksytty/hylätty koko valvonnan osalta. (Daugherty & Wayne 2010.) Yleisin kritiikki laadunvalvonnoille on se, että laadunvalvojat ovat liialti yksityiskohtiin takertuvia ja näin ollen lopputuloksena ovat taipuvaisia tunnistamaan vähäpätöisiä sekä merkityksettömiä tilintarkastuksen heikkouksia (Defond 2009). PCAOB:n laadunvalvonnan seurauksia tutkittaessa, tulokset ovat viitanneet siihen, että seuraukset nähdään negatiivisempana, kun yrityksen koko pienenee (Daugherty & Wayne 2010).

Pienet tilintarkastusyhteisöt eivät näe laadunvalvonnan parantavan yleisesti tilintarkastuksen laatua. Lisäksi pienten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla tutkimuksissa on noussut esille, että laaduntarkastuksissa olisi parempi antaa enemmän neuvontaa ja ohjeistusta kuin pelkkää kritiikkiä puutteista. Kritiikkiä on saanut myös PCAOB:n laadunvalvonnan toimijat. Laadunvalvonnan johtohenkilöstö on koettu ammattitaitoiseksi, mutta laaduntarkastuksia tekevä henkilöstö epäammattitaitoiseksi. Esimerkiksi laaduntarkastuksia suorittavat on nähty heikosti koulutetuksi tarkastamaan pieniä tilintarkastuksia. (Daugherty & Wayne 2010.) Yleisesti ottaen odotuksena on, että PCAOB:n suorittaman laaduntarkastuksen löytämät tilintarkastuksen puutteet tarjoavat yritykselle palautteen. Näiden palautteiden myötä olisi yrityksen tarpeellista muuttaa tilintarkastuksen toimintatapoja kuten prosessia tai raportointia. (Gramling ym. 2011.)

Laadunvalvonnan tarkastuskertomuksissaan PCAOB on tehnyt selvyyden siitä, että raportteja valvonnoista ei ole tarkoitettu käytettävän vertailuarvoina eri tilintarkastusyhteisöjen välillä (Daugherty & Tervo 2010). Osa tutkimustuloksista kuitenkin osoittaa, että ne yritykset, joiden laadunvalvonta kontrollien puutteet on julkaistu julkiseksi raportiksi, ovat menettäneet merkittävän määrän markkinaosuudestaan. Tulokset antavat viitteitä myös siihen, että tilintarkastusasiakkaat mieltävät nämä raportit uskottavina signaalina tilintarkastuksen laadusta. (Nagy 2014.)

Church & Shefchik (2012) analysoivat tutkimuksessaan PCAOB:n valvontaraportteja isojen, vuosittain laadunvalvottavien, tilintarkastusyhteisöjen kohdalla. Kun raportteja

tutkittiin yksityiskohtaisesti, voitiin määrittää tilintarkastuksessa olevien puutteiden luonne ja vakavuus. Tutkimus keskittyi isoihin tilintarkastusyhteisöihin, koska niillä on merkittävä rooli markkinoilla ja ne tilintarkastavat suuria listattuja yrityksiä. Lisäksi niiden asiakaskunta on monipuolinen, mikä saattaa vaikuttaa laadunvalvonnan tuloksiin.

Laadunvalvonnan raporttien lausuntojen perusteella tilintarkastuspuutteet jaoteltiin niiden luonteen mukaan ensisijaisiin ja toissijaisiin puutteisiin. Ensisijaisiksi tilintarkastuksen puutteiksi määriteltiin sellaiset, jotka ovat yleisiä tiettyjen kirjanpidon osa-alueiden testauksessa, mukaan lukien liikevaihto ja käyvän arvon mittaaminen. Toissijaisiin puutteisiin määriteltiin sellaiset, jotka ovat yleisiä erityisissä tilintarkastuksen menettelyissä ja sisältävät sisäisten kontrollien testauksen ja analyttisten menetelmien käyttämisen ja lisäksi esimerkiksi tilintarkastuksen otoskoon. (Church & Shefchik 2012.)

Tutkimuksessa ei löydetty merkittävää eroa tilintarkastuksen puutteiden keskimääräisessä lukumäärässä Big 4 –tilintarkastusyhteisöjen ja muiden tilintarkastusyhteisöjen välillä. Kuitenkin keskimääräinen puutteiden lukumäärä raporteissa oli huomattavasti korkeampi suurissa kuin pienissä, 3 vuoden välein valvottavissa, yhteisöissä. Eroavaisuus ei ole yllättävä, koska PCAOB tutkii vuosittain valvottavilta tilintarkastusyhteisöiltä enemmän toimeksiantoja kuin kolmen vuoden välein valvottavilta. Suurilta tilintarkastusyhteisöiltä tarkastetaan 50–75 toimeksiantoa valvontaraporttia kohden, kun taas pieniltä noin kolme. Kun yleiset tilintarkastuksen puutteet tunnistettiin tutkimuksessa, huomattiin että suureen osaan toimeksiannoista liittyi yleinen, toistuva puute. Niillä puutteilla, jotka näyttävät suoran todisteen tilinpäätöksen virheistä, on vahvempi vaikutus tilintarkastuksen laatuun kuin muilla. Tilintarkastusyhteisöjen vastauksia PCAOB:n löydöksiin tutkittaessa, huomattiin että Big4 -yhteisöt olivat enemmän eri mieltä laadunvalvonnan kanssa kuin muut yhteisöt. Kuitenkin tutkimuksessa olevien vuosien 2004–2009 yhteydessä havaittiin, että tilintarkastuspuutteiden kokonaismäärä vähenee merkittävästi ajan myötä. (Church & Shefchik 2012.)

3 Laadunvalvonnan kansainvälinen viitekehys

3.1 Committee of European Auditing Oversight Bodies

CEAOB (Committee of European Auditing Oversight Bodies) on viitekehys kansallisten tilintarkastusvalvonnan tahojen yhteistyölle EU:n tasolla. Sen tavoitteena on vahvistaa Euroopan unionin sisällä tilintarkastuksen valvontaa, mikä on yksi EU:n tilintarkastusdirektiivin tavoitteista. CEOB koostuu Euroopan unionin valtioiden kansallisista tilintarkastusvalvonnan yksiköistä sekä ESMA:sta (European Securities and Markets Authority). (CEAOB 2021a.)

CEAOB:n tulee edistää tietojen, asiantuntemuksen sekä parhaiden käytänteiden vaihtoa direktiivin ja asetuksen täytäntöönpanemiseksi. Lisäksi sen tulee antaa asiantuntija neuvoja komissiolle ja muille toimivaltaisille viranomaisille heidän pyynnöstään direktiiviin ja asetukseen liittyvissä asioissa. Sen tulee edistää kolmansien maiden valvontajärjestelmien ammattiarviointia ja kansainvälistä yhteistyötä tällä osa-alueella jäsenmaiden ja kolmansien maiden välillä. Tavoitteisiin sisältyy myös kansainvälisten tilintarkastusstandardien laadinnan ja hyväksynnän prosessin edistäminen unionin tasolla. Tämän lisäksi toimiin kuuluu, että se parantaa yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteisten tilintarkastajien, tilintarkastusyhteisöjen tai yhteisön, julkisen valvonnan yhteistyön välineitä. CEOB:n tehtäviin kuuluu myös laaduntarkastusten tai valvontojen rajat ylittävien vaikutusten koordinointi, jotka tulevat jäsenmaiden toimivaltaisten viranomaisten yhteisestä pyynnöstä. (CEAOB 2018.)

Vuoden 2021 työsuunnitelmassa sekä 2022 tulevaisuudennäkymässä rakentuu CEOB:n toiminta ja työskentely laadunvalvonnan tavoitteiden edistämiseksi. Näitä tavoitteita on kolme: yhteistyö, kommunikointi, vuorovaikutus. Tavoitteena on kasvattaa yhtenäisyyttä jäsenten välillä jakamalla ja keskustelemalla laadunvalvonnan löydöksistä havaintojen tietokannassa eri näkökulmista ja jakaa laadunvalvonnan menettelytapoja sekä kehittää yhteistä tilintarkastuksen valvonnan toimintatapaa (the Common Audit Inspection Methodology, CAIM). (CEAOB 2020.)

Kommunikoinnin osalta tavoitteena on jatkuva kommunikointi tilintarkastusalan ammattilaisten kanssa, keskittyen erityisesti Euroopan isoihin tilintarkastusyhteisöjen verkostoon. Keskustelujen aiheisiin sisällytetään esimerkiksi valvontojen löydöksiä ja huomioita. Kolmantena tavoitteena on koordinoida vuorovaikutusta kolmansien maiden

sääntelijöiden kanssa. Esimerkiksi säännöllinen tietojen jakaminen PCAOB: n kanssa yhdessä toteutetuista valvonnoista. (CEAOB 2020.)

3.2 Aikaisempi tieto vertailumaista ja laadunvalvontojen tuloksista

Aiemmissä tutkimuksissa on löydetty eroavaisuuksia maiden välillä esimerkiksi laadunvalvonnan rahoituksen, laadunvalvonnan työn läpinäkyvyyden sekä työtehtävien jakamisen suhteen. Suurin osa Euroopan maiden laadunvalvonnan toimielimistä rahoittaa toimintansa kokonaan tai merkittävän osan siitä, tilintarkastajilta perityiltä maksuilla. Seitsemän maata, mukaan lukien vertailumaista Tanska, Norja ja Alankomaat, julkaisevat tilintarkastusyhteisöjen laadun tai muun valvonnan tuloksen yksilöidysti julkisesti saataville. Muissa maissa julkaistaan kansalliset yhteenvedot. Tehtävien jakamisen osalta 16 maata on jakanut muiden kuin PIE-yhteisöjen tilintarkastajien laadunvalvonnan tehtävät ammatilliselle toimielimelle tai ammattiyhdistykselle. (Accountancy Europe 2021a.) Suurin osa maista ovat jakanee tutkinta- ja seuraamusprosessin toiselle taholle, useimmiten niin, että seuraamukset määrää sama taho, joka tutkii tapauksen (CEAOB 2018).

García Osma ym. (2014) ovat tutkimuksessaan tehneet vertailevan katsauksen siitä, miten tilintarkastajien valvontaprosessi on implementoitu ja harmonisoitu Euroopan unionin direktiivin 2006/43/EC jälkeen. Tutkijoiden mukaan laadunvalvontajärjestelmät ovat institutionaalinen avaintekijä, jotta voidaan taata taloudellisen informaation laatu. Tutkimuksessa vertailumaat jaoteltiin kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä A sisälsi ne valtiot, joilla oli korkea tilintarkastuksen laatu huolimatta siitä, että valvontajärjestelmä otettiin käyttöön myöhään. Tällaisia maita olivat esimerkiksi Tanska ja Alankomaat, joilla ennen direktiiviä oli ollut vahvasti itsesääntelyyn perustuvat valvonta järjestelmät.

Tutkimuksessa esiteltiin myös ryhmä B, jonka valtioilla oli pitkä historia valtiollisen valvontajärjestelmän kanssa ja korkea tilintarkastuksen laatu. Ryhmän B valtioihin kuuluivat muun muassa Suomi ja Ruotsi. Tämä ryhmä oli tutkimuksen mukaan ottanut aikaisessa vaiheessa järjestelmän käyttöön ja niillä tilintarkastuksen laatu, ja direktiivin vaatimukset olivat jo pitkälti valmiiksi käytössä. Kolmas, ryhmä C, oli ne valtiot, joilla oli alhainen tilintarkastuksen laatu. Tämän ryhmän mailla oli ennen direktiiviä niin sanottu yhdistelty valvontajärjestelmä, kuten Saksalla ja Belgiassa ja lisäksi ryhmään

kuuluvat maat, joilla ei ole selkeästi määriteltyä järjestelmää ennen direktiiviä, esimerkkinä Itävalta. (García Osma ym. 2014.)

Johtopäätöksenä García Osman ym. (2014) tutkimuksessa todettiin, että eroavaisuuksia löydettiin sekä laadunvalvonnasta että tutkintamenettelyistä. Eroavaisuudet liittyivät erityisesti yhteistyön määrään ammattiyhdistysten ja tilintarkastuselinten välillä laadunvalvonnan yhteydessä. Lisäksi havaittiin, että laajin rahoitusmalli laadunvalvonnalle on kahdesta eri lähteestä koostuva, julkisesta rahoituksesta ja tuloista palvelumaksuista. Osa kyseisen tutkimuksen vertailumaista kehitti lisäksi laadunvarmistuksen prosessiaan yhdessä ammattiyhdistyksen kanssa, kuten esimerkiksi Ranska.

CEAOB tekee kyselyitä jäsenmailleen, mutta niiden keskiössä on ollut pääasiassa tilintarkastuksen laadunvalvonnan seuraamukset. Esimerkiksi vuonna 2021 toteutettu kysely käsitti toimivaltaisen viranomaisen sekä valtuutetun viranomaisen suorittamat tutkinnot ja seuraamukset kalenterivuonna 2020. (CEAOB 2021c.) IFIAR (*International Forum of Independent Audit Regulators*) kerää jäseniltään näiden laadunvalvontojen tuloksia ja valvontaohjelmia. Vuoden 2020 osalta tutkimus keräsi tietoja laadunvalvontojen löydöksistä, jotka on havaittu jäsenien itsenäisistä laadunvalvonnoista tilintarkastusyhteisöihin. Jäsenet, joita on 54, ovat itsenäisiä tilintarkastuksen sääntelijöitä, kuten suomesta PRH ja ruotsista Revisorsinspektionen. (IFIAR 2021; IFIAR 2022.)

IFIAR keräsi vuoden 2020 tutkimuksessaan laadunvalvonnoista tietoja kahdelta eri tasolta. Tilintarkastusyhteisöjen tasolla kerättiin tietoja yhteisöjen laadunvalvonnan kontrolleista ja toisena tasona kerättiin tietoja yksittäisistä tilintarkastustoimeksiannoista. Tilintarkastusyhteisöjen tasolla laadunvalvonnoissa käsitellään yhteisön sisäisiä laadunkontrollien järjestelmiä ja niiden politiikkaa sekä prosesseja, joita yhteisö on rakentanut tukemaan tilintarkastuksen laatua. Laadunvalvonta sisältää myös seuranta riippumattomuuden toteutumisesta ja siihen liittyvien seikkojen noudattamisesta. Vahva järjestelmä yhteisön sisäisissä laadun kontrolleissa on kriittinen elementti tilintarkastuksen laadun parantamisessa ja ylläpitämisessä. Siksi nämä järjestelmät ovat usein laadunvalvontojen ohjelmien keskiössä. (IFIAR 2021.)

Yksittäisten suoritettujen tilintarkastustoimeksiantojen kohdalla valvotaan tilintarkastusyhteisössä tilintarkastusstandardien toteuttamista valitun toimeksiannon

kohdalla. PIE-yhteisöjen tilintarkastusten osalta on vuoden 2020 tutkimuksessa nostettu esille viisi laadunvalvontojen osa-aluetta sekä näiden esiintymistiheys verrattuna aiempiin vuosiin. Nämä viisi osa-aluetta ovat: kirjanpitoarviot, mukaan lukien käypään arvoon arvostaminen, sisäisten kontrollien testaus, tilinpäätöksen esittäminen ja esittämisen riittävyys, tulojen kirjaaminen ja tilintarkastuksen otos. Yhä vuonna 2020 eniten löydöksiä on ollut kirjanpitoarvoissa, n. 20 %, kun vastaava luku vuoden 2016 tutkimuksessa oli n. 30–35 %. Vähiten löydöksiä on ollut tilintarkastuksen otoksen suhteen, alle 10 %, vastaavan arvon ollessa 2016 n.10–15 %. (IFIAR 2021.)

Tilintarkastajien laadunvalvontojen painopistealueisiin liittyen on 16 jäsentä osoittanut, että he julkaisevat painopistealueet toimeksiantojen laaduntarkastukseen, ennen valvonnan aloittamista. 12 jäsentä puolestaan ilmaisi julkaisevansa laadunkontrollien tarkastusten painopistealueet ennen valvonnan aloittamista. Tilintarkastusyhteisö tasolla, tutkimuksen kategoriat ja valvontateemat laadunkontrollin löydöksiin pohjautuvat eri ISQC1 elementteihin. Laadunvalvonnat yhteisöjen laadunkontrolli järjestelmiin kattavat eri aihealueita, kuten järjestelmät ja prosessit tilintarkastajan riippumattomuus vaatimuksen turvaamiseksi, menettelyt riskin arvioimiseksi ennen tilintarkastuksen hyväksymistä tai jatkamista sekä henkilökuntaan liittyvät yhteisön järjestelmät, esimerkiksi henkilöstön kehittäminen. (IFIAR 2021.)

Listattujen PIE-yhteisöjen tilintarkastusten kohdalla eniten puutteiden löydöksiä (vähintään 1 löydös) tehtiin kirjanpitoarvojen kohdalla ja tämän osa-alueen sisällä puutteita oli eniten datan oikeellisuuden testaamisessa. Kirjanpitoarvojen osalta puutteita löydettiin 21 % eli 127 kappaletta 613 toimeksiannon kokonaisuudesta. Toiseksi eniten puutteita löydettiin sisäisten kontrollien testaamisesta. Vähiten puolestaan puutteita löytyi muun muassa tilintarkastuksen raportoimisessa, riskin arvioimisessa ja going concern - lausunnoissa. (IFIAR 2021.)

3.3 Vertailumaiden nykyisten laadunvalvonnan järjestelmien kuvaukset

Vertailumaiden jäseniä CEAOB:ssa ovat Ruotsista *Revisorsinspektionen* (Swedish Inspectorate of Auditors), Norjasta *Finanstilsynet*, Tanskasta *Danish Business Authority*, Islannin osalta jäsentä ei ole ilmoitettu ja Alankomaita edustaa *AFM* (The Netherlands Authority for the Financial Markets.) Valituista vertailumaista Norja ja Islanti eivät kuulu

Euroopan unioniin, mutta ovat osa Euroopan talousaluetta (EEA) muodostaen yhteisen talousalueen. (CEAOB 2021b; EFTA 2021.)

3.3.1 Ruotsi

Ruotsissa toimii tilintarkastajien valvontaelimenä *Revisorsinspektionen* (englanniksi Swedish Inspectorate of Auditors) joka on oikeusministeriön alaisuudessa. *Revisorsinspektionen* vastaa tilintarkastuksiin ja tilintarkastajiin liittyvistä seikoista, kuten järjestää tilintarkastajien kokeet ja auktorisoi tilintarkastajat sekä rekisteröidyt tilintarkastusyhteisöt. (Government Offices of Sweden 2021.) *Revisorsinspektionen* toimii valvojana auktorisoiduille tilintarkastajille sekä tilintarkastusyhteisöille. Perimmäinen tarkoitus valvonnalle on säilyttää luottamus ja varmuus tilintarkastajia sekä heidän työtään kohtaan, kuten myös valvontajärjestelmää kohtaan. (*Revisorsinspektionen* 2021a.) Ruotsin tilintarkastusvelvollisuuden rajat ovat seuraavanlaiset. Taseen loppusumma korkeintaan 150 000 euroa, liikevaihto 300 000 euroa ja työntekijöitä 3 (Accountancy Europe 2020).

Revisorsinspektionen (RI) vastaa niiden tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastuksista, jotka tarkastavat yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä (PIE-yhteisöt). RI on valtuuttanut FAR:in (the institute for the accountancy profession in Sweden) vastaamaan laadunvarmistuksista niiden tilintarkastajien sekä tilintarkastusyhteisöjen osalta, jotka eivät tarkasta PIE-yhteisöjä. RI valvoo FAR:in toimia ja sen tulee raportoida kaikista vakavista tilintarkastusstandardien tai ammattieettisten ohjeiden rikkomuksista. (IFAC 2018a.)

Laadunvalvontaan valittavien tilintarkastajien osalta kuten myös valvonnan laajuuden ja sovellettavien toimintatapojen, tulee täyttää sovellettavien sääntöjen vaatimukset. *Revisorsinspektionen* on vuonna 2003 laatinut FAR:in kanssa sopimuksen yhteistyöstä laadunvalvonnasta koskien FAR:in jäseniä. Molemmat osapuolet näkevät, että on yhteisen edun mukaista, että lakisääteiset vaatimukset tilintarkastajien laadunvalvonnasta voidaan noudattaa ja toteuttaa kaikille osapuolille tehokkaalla tavalla. Ne tilintarkastajat, jotka eivät ole FAR:in jäseniä ovat *Revisorsinspektionen* laadunvalvonnan alaisuudessa. Heitä on noin 100. (*Revisorsinspektionen* 2021e.)

RI:n toiminta rahoitetaan täysin palkkioilla. Tulot koostuvat pääosin vuosittaisista kaikkien tilintarkastajien maksamista vuosimaksuista ja lisäksi erityisesti yleishyödyllisiä

yhteisöjä tarkastavien tilintarkastajien sekä tilintarkastusyhteisöjen vuosimaksuista. Maksuja kertyy myös tarkastuspalkkioista, jotka syntyvät tilintarkastajien valvonnasta. (Revisorsinspektionen 2021b.)

RI valvoo auktorisoituja tilintarkastajia sekä rekisteröityjä tilintarkastusyhteisöjä. Tilintarkastusvalvonta on viraston laajin yksittäinen toiminta-alue ja se kattaa tarkastukset, riskiperusteisen valvonnan seuraamusmenettelyineen ja tutkintoineen sekä teemavalvonnan. Laadunvalvonta suoritetaan molemmille, sekä yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä tilintarkastaville, että muille tilintarkastajille. Riskiperusteisen valvonnan tapaukset ovat sellaisia, joita tutkitaan raporttien seurauksena tai RI on aloittanut tutkimukset omasta aloitteestaan perustuen havaintuihin ja / tai epäilyihin riskitekijöihin. RI:ssä on oma erityinen päätöksenteko elin, the Disciplinary Board of Public Accountants, joka muiden tehtäviensä ohella tekee päätöksiä kurinpidollisista toimista. Teemavalvonnassa keskitytään kattamaan tilintarkastustoimiala kokonaisuudessaan ja keskittymään tiettyyn yksilöityyn osaan tai tilintarkastukseen liittyvään kysymykseen. (Revisorsinspektionen 2021c.)

Ruotsin *Revisorsinspektionen* edustaa maata CEAOB:ssä ja lisäksi tekee pohjoismaista yhteistyötä. Tämän lisäksi Ruotsilla on yhteistyötä myös PCAOB:n kanssa. Tämä yhteistyö mahdollistaa niiden tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen valvonnan Ruotsissa, joiden tilintarkastusasiakkaisiin kuuluvat Yhdysvaltojen pörssiin rekisteröityjä ruotsalaisyhtiöitä. (Revisorsinspektionen 2021d.)

Ruotsissa tilintarkastajien lukumäärä on viimeisen vuosikymmenen ajan ollut laskussa, kuitenkin vuonna 2020 laskuaste on hieman hidastunut. Vuonna 2010 auktorisoituja tilintarkastajia oli 4050, kun vastaava luku vuonna 2020 oli enää 3063. Tilintarkastajien laadunvalvonnan suhteen *Revisorsinspektionen* painottaa, että sen tulee olla asianmukainen ja oikeassa suhteessa tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön toiminnan monimutkaisuus huomioiden. (Revisorsinspektionen 2021e.)

Vuonna 2020 *Revisorsinspektionen* teki seitsemän laadunvalvontaa tilintarkastusyhteisöihin, jotka tilintarkastavat PIE-yhteisöjä. Neljälle yhteisölle laadunvalvonta toteutettiin sekä järjestelmätasolla että tilintarkastuksen tehtävän tasolla. Kolme laadunvalvonnoista liittyi henkilötason tarkastuksiin valituille tilintarkastajille. Tehtyjen laadunvalvontojen perusteella on tehty yhteenveto, että tilintarkastuksen laatu on enimmäkseen tyydyttävä. Vuoden 2021 alussa PIE-yhteisöjä tilintarkastavien

yhteisöjen lukumäärä oli 16 kpl. Neljällä suurimmalla (Big4 -yhteisöt) oli yhdessä 98 % tilintarkastusten maksuista. (Revisorsinspektionen 2021e.)

Riskiperusteinen valvonta ei pysty samalla tavoin kuin laadunvalvonta havaitsemaan systemaattisesti esiintyviä ongelmia tilintarkastusalalla, mutta se muodostaa silti merkittävän osan *Revisorsinspektionen* harjoittamasta yleisestä valvonnasta. Vuoden 2020 raportin mukaan, vuoden aikana yli puolet kaikista avatuista valvontatapauksista oli ratkaistu kuuden kuukauden sisällä. Ainoastaan kaikista monimutkaisimpien tapausten käsittelyajat olivat 6–24 kuukautta. Valvontatapauksen alkuperä vaihtelee. Noin puolet (38 tapausta) oli alkanut tiedosta, joka oli tullut yksityishenkilöltä *Revisorsinspektionelle*. (Revisorsinspektionen 2021e.)

3.3.2 Norja

Norja ei ole Euroopan unionin jäsen, mutta kuuluu Euroopan talousalueeseen (European Economic Area, EEA). Kuuluessaan tähän, siltä edellytetään Euroopan Unionin direktiivien ja sääntelyjen mukaan ottaminen omaan sääntelyynsä kirjanpidon sekä tilintarkastuksen osa-alueilla. Tilintarkastuslaissa säädetään, että taho, jolta vaaditaan tilinpäätöksen laadinta, on myös lakisääteisen tilintarkastuksen kohteena. Kaikista pienimmät yritykset on jätetty tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle, rajojen ollessa: 1) liikevaihto 625 000 euroa 2) taseen loppusumma 2 500 000 euroa ja 3) keskimääräinen työntekijöiden lukumäärä 10. Osakeyhtiöt vapautetaan lakisääteisestä tilintarkastuksesta, mikäli kaikki kolme rajaa eivät täyty. (IFAC 2018b; Accountancy Europe 2020.)

Norjassa tilintarkastusvalvonnasta vastaa itsenäinen valtion virasto, *Finanstilsynet*, jonka tehtävät perustuvat eduskunnan, hallituksen ja valtiovarainministeriön luomiin lakeihin ja päätöksiin. *Finanstilsynetin* pääasiallinen tavoite on edistää taloudellista tasapainoa ja hyvin toimivia markkinoita. Valvonnan osa-alueita virastolla on useita. Sen valvonnan alle kuuluu taloudellinen sektori mukaan lukien pankit, vakuutuslaitokset sekä arvopaperit ja näiden lisäksi tilintarkastajat. Tilintarkastajilta ja tilintarkastusyhteisöiltä vaaditaan viraston myöntämä lisenssi. *Finanstilsynet* valvoo, että tilintarkastajat säilyttävät riippumattomuutensa ja suorittavat työnsä hyväksyttävällä tavoin noudattaen hyvää tilintarkastustapaa ja sääntelyä. Tilintarkastusala Norjassa koostuu muutamasta

suuremmasta kansainvälisestä tilintarkastusyhteisöstä sekä suuresta määrästä pienempiä tilintarkastusyhteisöjä. (Finanstilsynet 2020.)

Finanstilsynetin valvonta kattaa tilintarkastajarekisteriin listatut yhteisöt ja valvontaan kuuluu sen tarkastaminen, että tilintarkastusyhteisöjen toiminta on lakien ja sääntöjen mukaista sekä se toteutetaan asianmukaisella ja tyydyttävällä tavalla (IFAC 2018b.)

Norjan tilintarkastusta koskevan lain 13 luku käsittelee laadunvarmistusta. Valtion auktorisoimat tilintarkastajat sekä tilintarkastusyhteisöt kuuluvat laadunvarmistuksen alaisuuteen, jonka toteuttaa joko *Finanstilsynet* tai tämän nimeämä toimija kyseiseen tarkoitukseen. Laadunvarmistus suoritetaan riskiarvioinnin perusteella ja se toteutetaan vähintään kerran kuudessa vuodessa tilintarkastajille sekä tilintarkastusyhteisöille, jotka tekevät lakisääteisiä tilintarkastuksia. *Finanstilsynet* julkaisee vuosittain raportin laadunvarmistuksen tuloksista. (Auditors Act, Chapter 13. Section 13–1.)

Tilintarkastajalla (*Auditor*) tarkoitetaan lain mukaan tilintarkastajaksi tilintarkastusyhteisössä nimettyä ja valtion auktorisoimaa tilintarkastajaa, joka on nimetty päävastuulliseksi tilintarkastajaksi vastaamaan lakisääteisestä tilintarkastuksesta. Tilintarkastusyhteisöllä (*Audit undertaking*) tarkoitetaan laissa tilintarkastusalan yritystä ja valtion auktorisoimaa tilintarkastajaa, joka huolehtii omiin nimiinsä lakisääteisestä tilintarkastuksesta. (Auditors Act, Chapter 1. Section 1–2.)

Vuoden 2020 lopulla 10 tilintarkastusyhteisöä Norjassa tilintarkasti PIE-yhteisöjä. *Finanstilsynetin* tehtävänä on valvoa, että tilintarkastajat säilyttävät riippumattomuutensa ja suorittavat työnsä riittävällä tasolla noudattamalla lainsäädäntöä ja hyvää tilintarkastustapaa. Ne tilintarkastusyhteisöt, jotka tilintarkastavat PIE-yhteisöjä, osallistuvat vähintään kerran 3 vuodessa laaduntarkastukseen ja nämä tarkastukset suorittaa *Finanstilsynet*. Muut tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt osallistuvat laadunvalvontaan vähintään kerran kuudessa vuodessa ja nämä laadunvalvonnat suorittaa ammattijärjestö DnR (*Den norske Revisorforening*) jäsenistölleen ja *Finanstilsynet* niille, jotka eivät ole jäseniä. (Finanstilsynet 2021.)

Laadunvalvonnan ohjeet kirjoittaa kaikkiin laaduntarkastuksiin *Finanstilsynet* ja DnR:n suorittamiin tarkastuksiin tämä tehdään yhdessä kyseisen tahon kanssa. Ohjeiden mukaan DnR:n tulee siirtää asia *Finanstilsynetin* käsiteltäväksi, jos se määrittelee sellaisia seikkoja, jotka saattavat johtaa tilintarkastajan lisenssin peruuttamiseen. Vuonna 2020

DnR ei suorittanut laaduntarkastuksia lainkaan johtuen koronapandemiasta, vaan ne on yhteisymmärryksessä *Finanstilsynetin* kanssa siirretty vuodelle 2021. Vuoden 2020 aikana *Finanstilsynet* saattoi päätökseen syksyllä 2019 aloitetut laadunvalvonnat ja lisäksi suoritti 6 laadunvalvontaa, joista kaikki eivät olleet valmiita vuosiraportin julkaisuajankohtana huhtikuussa 2021. (*Finanstilsynet* 2021.)

Finanstilsynet toteuttaa muuta valvontaa riskiarviointien perusteella. Niissä ilmoitukset mahdollisista tilintarkastuksen puutteista ovat avaintekijä määritettäessä toteutettavan valvonnan muotoa. Vuoden 2020 viranomaisen rekisteröi 106 ilmoitusta mahdollisista tilintarkastuksen puutteista. Ilmoituksia antoi DnR, veroviranomainen, konkurssi pesänselvittäjät, poliisi ja muut tahot. 36 näistä ilmoituksista johti jatkotoimiin vuonna 2020. Ilmoitetuista tapauksista 23 kohdalla, tilintarkastajaa pyydettiin selittämään, miten tietty toimeksianto toteutettiin ja esittämään tilintarkastusasiakirjat, jotka näyttävät, että tilintarkastus on toteutettu hyvän tilintarkastustavan mukaan. Ilmoituksista 13 puolestaan aiheutti paikan päällä tapahtuvia tapauskohtaisia tarkastuksia. Ilmoitusten perusteella valvotuista tapauksista, kaikissa tarkastetuissa paljastui vaatimusten vastaisia seikkoja. Vakavimpia tapauksia olivat ne, joissa tilintarkastaja ei ollut saanut riittävää ja asianmukaista tilintarkastusevidenssiä laaditun tilintarkastuskertomuksen perustaksi. (*Finanstilsynet* 2021.)

Vuoden 2020 aikana laadunvalvonta suoritti myös 11 teemavalvontaa liittyen tilintarkastajan rahanpesun vastaisen lainsäädännön noudattamiseen. Nämä valvonnat eivät olleet valmiit vuosiraportin julkaisuajankohtana, mutta useassa valvonnassa oli löytynyt puutteita tilintarkastusyhteisöjen yrityskohtaisten riskiarviointien toteuttamisessa ja menettelytapojen vahvistamisessa. (*Finanstilsynet* 2021.)

3.3.3 Tanska

Tanskassa tilintarkastuksen valvovana viranomaisena toimii *the Danish Business Authority* (DBA), joka on Tanskan eduskunnan valvonnan alaisuudessa ja osana teollisuusministeriötä, liiketoimintaa ja raha-asioita. Tanskan tilintarkastuslailla, *the Danish Act on Approved Auditors and Audit Firms (the Audit act)*, nimetään DBA:lle vastuu tilintarkastusalan ammattilaisten riippumattomasta julkisesta valvonnasta. (IFAC 2021a.)

Tanskassa on tilintarkastusvelvollisuuden yhteydessä kahdet eri raja-arvot. Taseen loppusumman ollessa 537 000 euroa ja liikevaihdon 1 075 000 euroa sekä henkilöstön määrän 12, on vaihtoehtona valita joko kevyempi tarkastus tai tilintarkastus. Taseen loppusumman ollessa 6 000 000 euroa, liikevaihdon 12 000 000 euroa ja työntekijöiden lukumäärä 50 on lakisääteinen tilintarkastus pakollinen. Tanska on viimevuosien aikana nostanut tilintarkastusvelvollisuuden rajoja. (Accountancy Europe 2020.)

Tilintarkastuslaki valtuuttaa DBA:n esimerkiksi hyväksymään ja lisensoimaan tilintarkastajia sekä tilintarkastusyhteisöjä sekä hyväksymään standardeja ja sääntelyitä koulutuksesta, etiikasta, tilintarkastuksesta ja raportoinnista. Tanskan eduskunta on valtuuttanut taloudellisen raportoinnin ja tilintarkastuksen valvomiseen DBA:n lisäksi myös toisen hallinnollisen instituution, *the Danish Financial Supervisory Authority* (DFSA), joka vastaa taloudellisen raportoinnin valvonnasta Tanskassa. (IFAC 2021a.)

Tilintarkastuslaissa säädetään, että tilintarkastukset tulee suorittaa yhdenmukaisesti ”yleisesti hyväksytyjen tilintarkastus käytäntöjen” kanssa. DBA ei ole kuitenkaan koskaan määritellyt tarkemmin, mitä ”yleisesti hyväksytyt tilintarkastus käytännöt” tarkoittavat. Tosiasiassa (de facto) ISA-standardeja (International Standards on Auditing) sovelletaan. (IFAC 2021a.)

Tilintarkastuksen laadunvalvonnat suoritetaan Tanskassa tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille, jotka valvovat yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä (PIE-yhteisöt) kolmen vuoden välein. Tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt, jotka suorittavat tilintarkastuksia muissa yhteisöissä, valvotaan vähintään joka kuudes vuosi. DBA suosittelee asiaankuuluvia jatkotoimenpiteitä laadunvalvonnassa tehtyihin löydöksiin ja tarvittaessa asettaa asiaan liittyä seuraamuksia. (IFAC 2021a.)

Tilintarkastuslaissa säädetään, että tilintarkastusyhteisö, joka on määrätty laadunvarmistukseen, on myönnettävä DBA:lle pääsy suorittamaan kaikki tarvittavat tutkimukset sekä varmistaa, että valvojat saavat kaiken tarpeellisen tiedon ja avun laadunvarmistuksen suorittamiseen. Laadunvarmistuksen tulisi muodostaa arviointi laadunvalvontajärjestelmästä ja tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumisesta tehtävässään. (the Audit Act, Part 6. Section 29.) The Danish Commerce and Companies Agency asettaa kurinpitolautakunnan (Disciplinary Board), joka vastaa laadunvalvonnan seuraamusten määräämisestä (the Audit Act, Part 9. Section 43).

3.3.4 Islanti

Norjan tavoin Islanti ei kuulu Euroopan unioniin, mutta on silti Euroopan talousalueen jäsen ja sisällyttää EU direktiivit sekä säädökset omaan kansalliseen lainsäädäntöönsä. Islannin tilintarkastuslaki sääntelee, että tilintarkastus tulisi suorittaa yhdenmukaisesti yleisesti hyväksytyjen tilintarkastusalan standardien (Generally accepted auditing standards, GAAS) mukaan. Tilintarkastuslaki ei yksilöi mikä on GAAS ja säädöksissä viitataan vain kansainvälisiin standardeihin. Kuitenkin käytännössä tilintarkastuksissa sovelletaan ISA-standardeja. (IFAC 2020.)

Pakollinen tilintarkastusvelvollisuus koskee julkisesti noteerattuja yhteisöjä, yksityisiä osakeyhtiöitä, pankkeja ja rahoituslaitoksia, vakuutusyhtiöitä, eläkerahastoja sekä matkatoimistoja. (IFAC 2020.) Tilintarkastajien tulee suorittaa työnsä kaikilta osin asianmukaisella huolellisuudella ja tunnollisuudella sekä säännöksiä, lakeja ja sääntöjä noudattaen. Tilintarkastajalla on tilintarkastuksia tehtäessä julkisen virkamiehen asema. (Act No.79/2008 on auditors, Chapter III. Article 8.) Islannin tilintarkastusvelvollisuuden rajat ovat seuraavat. Taseen loppusumma 1 400 000 euroa, liikevaihto 2 800 000 euroa ja työntekijöitä 50 (Accountancy Europe 2020).

Islannissa toimii tilintarkastajien ammattijärjestö, joka tunnetaan nimellä ” the Institute of State Authorised Public Accountants”. Jokaisen tilintarkastajan tulee olla järjestön jäsen. Järjestö edustaa tilintarkastajia tuomioistuimissa ja hallituksen osalta niissä kysymyksissä, jotka liittyvät heidän ammattiinsa. Tämän lisäksi järjestön vastuulle kuuluu muita tehtäviä yhteistyössä valvontalautakuntaa, the Public Auditors’ Oversight Boardin kuunnellen. Näihin tehtäviin kuuluu esimerkiksi sitoutua tilintarkastajien työn laadunvalvontaan. (Act No 79/2008 on auditors, Chapter IV. Article 12–13.)

Islannin tilintarkastuslain (Act no 79/2008 on auditors) seitsemännen luvun, pykälän 22 mukaan tilintarkastusyhteisöjen ja heidän tilintarkastajiensa sekä yksittäisten tilintarkastajina toimivien henkilöiden tulee osallistua laadunvarmistukseen vähintään joka kuudes vuosi. Kuitenkin yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä tarkastavien tulee osallistua laadunvarmistukseen vähintään joka kolmas vuosi. The Public Auditor’s Oversight Board laatii säännöt laadunvarmistuksen suorittamiseen ja valitsee valvojat, jotta varmistetaan valvojien riippumattomuus valvottavana oleviin osapuoliin.

Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön tulee antaa laadunvalvojalle tarvittava pääsy tietoihin, joita pyydetään laadunvarmistuksen aikana. The Public Auditor's Oversight Board julkaisee vuosittain yleiset tulokset laadunvarmistuksesta.

3.3.5 Alankomaat

Tilintarkastuksen vaatimuksia sääntelee Alankomaissa EU:n tilintarkastusdirektiivi (No 537/2014) ja tilintarkastusvelvollisuus koskee kaikkia yrityksiä paitsi mikro – ja pienyrityksiä. Alankomaissa tilintarkastusvelvollisuuden raja-arvot ovat taseen osalta 6 000 000 euroa, liikevaihdon osalta 12 000 000 euroa ja työntekijöiden lukumäärä korkeintaan 50 (Accountancy Europe 2020).

NBA Netherlands (Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants) on vastuussa tilintarkastusstandardeista ja se on hyväksynyt ISA-standardit ilman muutoksia. (IFAC 2019.) Alankomaiden itsenäisenä tilintarkastusvalvojana toimii *the Netherlands Authority for the Financial Markets* (AFM). Tilintarkastuslaki sääntelee, että tilintarkastusyhteisöt ovat AFM:n valvonta- ja seuraamusjärjestelmän alaisuudessa. Itsenäiset tilintarkastajat ovat puolestaan sääntöjä tai sääntelyä rikkoessaan oikeusministeriön järjestelmän alaisuudessa. AFM:n tehtäviin kuuluu tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen lisäksi valvoa NBA:n toimia sekä valvoa ammattilaisten suoritumista laadunvarmistuksen avulla PIE-yhteisöjen (Public Interest Entities) kohdalla. (IFAC 2019.)

AFM suorittaa tilintarkastusyhteisöille, jotka tarkastavat PIE-yhteisöjä laadunvarmistuksen vähintään joka kolmas vuosi. Se on valtuuttanut NBA:n suorittamaan laadunvarmistukset niille tilintarkastusyhteisöille, jotka tarkistavat muita kuin PIE-yhteisöjä. Nämä laadunvarmistukset suoritetaan kerran kuudessa vuodessa. NBA valtuuttaa erityiset toimielimet suorittamaan laadunvarmistuksen niille jäsenille, jotka tuottavat tilintarkastuspalveluja julkiselle sektorille, toimivat sisäisinä tarkastajina tai operoivat pienissä- ja keskisuurissa toimijoissa. (IFAC 2019.)

Alankomaissa lakisääteisen tilintarkastuksen voi suorittaa kaksi erityyppistä tilintarkastajaa. Molemmat näistä on rekisteröity NBA:han ja heidän lyhenteensä ovat AA (*the accounting consultant*) ja RA (*the registeraccountant*). Kuitenkin ainoastaan tilintarkastaja, joka on rekisteröity tilintarkastaja NBA:ssa ja on lisäksi mainittu

tilintarkastusyhteisöjen listassa, että omaa AFM:n myöntämän lisenssin, voi suorittaa lakisääteisiä tilintarkastuksia Alankomaissa. (NBA 2022.)

Alankomaissa korostetaan olennaisuutta terminä ja sen merkittävyyttä tilintarkastuksen yhteydessä. AFM:n mukaan olennaisuus ja sen huomioiminen tilintarkastajan raportissa alankomaalaisten PIE-yritysten kohdalla voi tarjota tärkeää tietoa niin sijoittajille, analyytikoille kuin rahoittajillekin, ja näitä tietoja he voivat käyttää taloudellisten päätösten tekemiseen. AFM onkin yhdessä CEAOB:n kanssa selvittänyt, miten Big4 tilintarkastusyhteisöt soveltavat olennaisuutta lakisääteisissä PIE-yhteisöjen tilintarkastuksissa. (AFM 2021a.)

Suorittaessaan tilintarkastusta PIE-yhteisön tilinpäätökseen, tilintarkastaja määrittää olennaisuudelle rajat ja sen mikä on olennaista tilinpäätöksen käyttäjille. Alankomaiden lain mukaan tilintarkastajan on ilmoitettava tilintarkastuksessa soveltamansa olennaisuuden ja kuinka hän on määrittänyt sen, tilintarkastuskertomuksessaan. Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa tulee selvittää aineiston määrälliset ja laadulliset näkökohdat olennaisuuden suhteen. Olennaisuuden yhteydessä ammatillinen harkinta on merkittävässä roolissa. Tilintarkastaja määrittää määrän (summan) mutta ottaa huomioon myös laadulliset näkökohdat. Näin ollen suhteellisen pienikin seikka, kuten hallituksen palkkio, voi olla olennainen. AFM korostaa tilintarkastajan ja yrityksen välistä keskusteluyhteyttä juuri olennaisuuden määrittämisen suhteen. Se on laatinut raportin esimerkki kysymyksistä, joita voitaisiin käyttää tilintarkastajan, tilintarkastusvaliokunnan ja yhtiön johdon väliseen parempaan keskusteluun. (AFM 2021a.)

Tilintarkastusyhteisöjen sisäisiin laaduntarkastuksiin, IQR (*Internal Quality Reviews*), AFM suhtautuu enimmäkseen myönteisesti ja siihen näkemykseen, että nämä sisäiset laaduntarkastukset tarjoavat tietoa lakisääteisten tilintarkastusten laadusta. AFM perustaa johtopäätöksensä tekemäänsä laaduntarkastukseen, jossa se myös arvioi, miten PIE-tilintarkastusyhteisöt rakentavat ja suorittavat sisäisiä laadun tarkastuksiaan. IQR:n suorittaminen ja sen myötä löydettävät puutteet auttavat tilintarkastusyhteisöä oppimaan. Vuodesta 2018 vuoteen 2020 PIE-tilintarkastusyhteisöt arvioivat noin $\frac{3}{4}$ tilintarkastuksistaan olevan asiaankuuluvia ja riittäviä (*adequate*) IQR-tietojensa perusteella. (AFM 2021b.)

Sisäisissä laaduntarkastuksissa, ne tilintarkastusyhteisöt, joilla on asiakkaina PIE-yhteisöjä, takautuvasti tarkastavat laadun pienessä otannassa lakisääteisten tilintarkastusten osalta. Jokainen tilintarkastaja tulee valituksi tarkastukseen vähintään kerran kolmessa vuodessa. Jokaiselta tilintarkastajalta valitaan tällöin laaduntarkastukseen riskiperusteisesti tilintarkastustoimeksianto. Säännelty kierros tarkoittaa sitä, että valinta laaduntarkastukseen on suhteellisen ennustettavissa oleva tilintarkastajille. Osa tilintarkastusyhteisöistä valitsee tilintarkastajan myös satunnaisotannalla. Suurin osa valitsee ne tilintarkastajat, joiden toimeksiannot eivät olleet riittävästi päteviä edellisen vuoden IQR:ssä uudelleenarviointiin, määrittääkseen tilintarkastajan kehityksen laadun suhteen. Lisäksi ne työntekijät, jotka ovat ehdokkaina lakisääteisen tilintarkastajan nimitykseen tai ovat hiljattain nimitetty tähän, valitaan laaduntarkastukseen. Näin ollen 44 % valitaan säännönmukaisen kierron mukaisesti, 30 % tulevan tai hiljattain tapahtuneen nimityksen perusteella, 10 % uudelleenarvioinnin, 14 % sitoutumisriskin vuoksi ja loput muista syistä. (AFM 2021c.)

Tilintarkastusyhteisöt valitsevat sisäisen laaduntarkastuksen yhteydessä toimeksiannot korkeimman asiakas tai sitoutumisriskin kautta. Näin ne saavat käsityksen siitä laadun tasosta, joka saavutetaan korkeimman riskin toimeksiannoista. Vuonna 2020 PIE-yhteisöjä tilintarkastavilla tilintarkastusyhteisöillä oli 9194 lakisääteistä tilintarkastustoimeksiantoa ja näistä 133 käytiin läpi sisäisessä laadun tarkastuksessa. AFM on verrannut raportissaan omia laaduntarkastuksiaan tilintarkastusyhteisöjen sisäisiin laaduntarkastuksiin 18 lakisääteisen tilintarkastuksen kohdalla. Enemmistön kohdalla (15 / 18) viranomaisen suorittaman laaduntarkastuksen tulos oli samanlainen yhteisön IQR:n kanssa. Täten sekä AFM että tilintarkastusyhteisöt soveltavat yhä enemmän samoja laadunstandardeja. (AFM 2021b; AFM 2021c.)

Alankomaiden tilintarkastajien laadunvalvojana toimiva AFM oli positiivinen sen suhteen, miten tilintarkastusyhteisöt olivat rakentaneet sisäisen laadun tarkastuksensa vuonna 2020. Se arvioi seuraavat elementit: valinta, toteutus, painotus, kommunikointi ja oikaisut. Kun AFM tarkasti 18 tilintarkastustoimeksiantoa, kolmen laaduntarkastuksen kohdalla yhteisön sisäinen tarkastus oli antanut positiivisemmän pätevyiden tarkastukselle mitä AFM antoi. Sisäisen tarkastuksen ja AFM:n tarkastusten asteikko eroaa kuitenkin toisistaan, nimittäin AFM:llä on vain kaksi kategoriaa, riittävän pätevä ja riittämättömän pätevä. Katsaus loi mahdollisuuksia uudistaa ja vahvistaa sisäisiä laadun tarkastuksia. Esimerkiksi, jokaisella tilintarkastusyhteisöllä oli nyt erilainen järjestelmä

sisäisissä tarkastuksissaan arvostella suoritettut tilintarkastukset. Nämä voisikin päivittää selkeämmäksi, jolloin tilintarkastus olisi joko riittävän pätevä tai riittämättömän pätevä. (AFM 2021b; AFM 2021c.)

Tuloasteikko, jolla Alankomaissa kerrotaan tilintarkastuksen olleen riittävän pätevä tai riittämättömän pätevä, vaihtelee tilintarkastusyhteisöstä toiseen niiden sisäisen valvonnan osalta. Tilintarkastusyhteisöjen arviointi järjestelmä on kolmella tai neljällä eri kategoriolla. PIE-yhteisöjä tilintarkastavista yhteisöistä viisi käyttää kolmea kategoriata ja vaihtelevat sitä tapaa, joilla ne näkevät keskimmäisen kategorian tilintarkastuksen riittävänä tai riittämättömänä. Kahdella näistä viidestä, keskimäinen porras asteikossa on johdonmukaisesti pätevyydeltään riittämätön. Seuraavalla kahdella tilintarkastusyhteisöllä on keskimäinen porras arviointiasteikossa määritelty riittävän päteväksi tai riittämättömän päteväksi, riippuen eri seikoista, kuten havaintojen vakavuudesta erityistapauksissa. Yksi viidestä on jakanut keskimmäisen portaan vielä kahteen eri alakategoriaan. Näistä kahdesta alaluokasta toinen määritellään riittäväksi ja toinen riittämättömäksi. (AFM 2021c.)

Tilintarkastusyhteisöt, jotka käyttävät sisäisissä tarkastuksissaan neliportaista järjestelmää, määrittelevät kaksi korkeinta porrasta termillä *adequate* tai kaksi alinta porrasta termillä *inadequate*. Arviointiin vaikuttaa löydettyjen puutteellisuuden luonne ja lukumäärä. Tilintarkastusyhteisöt tekevät erottelun merkittävien ja muiden löydösten välillä. Myös vaihtoehtoisesti jaottelulla, joka on: matalan-, keskitason- ja korkean vaikutuksen löydökset. Havaintojen luokittelu tarjoaa tilintarkastusyhteisöille käsityksen niistä kohdista, joissa voi parantaa. AFM:n toteuttamassa laadunvalvonnassa selvisi, että viisi tilintarkastusyhteisöä käyttää useaa eri kategoriata löydetuille puutteellisuuden. Määriteltäessä löytyneen puutteen painoarvoa, kyseiset tilintarkastusyhteisöt harkitsevat onko kyseessä ammattisääntelyyn kohdistuva, olennaisuuteen vai tilintarkastusevidenssiin liittyvä asia. (AFM 2021c.)

AFM:n laadunvalvontaan osallistuneissa tilintarkastusyhteisöissä sisäisen tarkastuksen prosessi kesti vuonna 2020 yhteisöstä riippuen kuudesta viikosta neljään kuukauteen. Tähän vaikutti tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien käytettävissä olo sekä vastausajat kysymyksiin. AFM keskittyi laadunvalvonnassaan olennaisuuden elementteihin tilintarkastuksessa ja määritteli suoritettut tilintarkastukset joko riittäviksi (*adequate*) tai riittämättömiksi (*inadequate*). Mikäli arvioksi sai riittämättömän, havaitut löydökset

sisällytetään myös raporttiin, joka on luottamuksellinen. Muut löydökset keskustellaan suullisesti laaduntarkastuksen aikana. (AFM 2021c.)

3.3.6 Viro

Virossa kaikki julkiset osakeyhtiöt tulee tilintarkastaa. Lisäksi niiden osakeyhtiöiden, jotka ovat kooltaan suurempia ja ylittävät tietyt kynnyksarvot tuloksen, taseen ja henkilöstön lukumäärän osalta, pitää koosta riippuen osallistua joko tilintarkastukseen tai yleisluonteiseen tarkastukseen. Yhtiöt, jotka kuuluvat yleisluonteisen tarkastuksen piiriin, voivat halutessaan valita myös tilintarkastuksen. (IFAC 2021b.) Tilintarkastuksen rajat Virossa ovat seuraavat: Taseen loppusumma 2 000 000 €, liikevaihto 4 000 000 € ja henkilöstön lukumäärä 50 (Accountancy Europe 2020).

Tilintarkastajia valvova viranomainen Virossa on *Auditiortegevuse järelevalve nõukogu*, AJN (The Auditing Activities Oversight Council, AAOC). Sen tehtäviin kuuluu tilintarkastuksen laadunvarmistuksen lisäksi kurinpitomenettelyt ja sanktioiden määrääminen ja tilintarkastuksen sekä eettisten standardien käytäntöönpano. AJN:n laadunvalvonta järjestelmä kattaa valvonnat lakisääteisille tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille riskiperusteisesti vähintään 3 vuoden (PIE-tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt) tai 6 vuoden (ei PIE-tilintarkastajat) välein. (IFAC 2021b.)

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan osa-alueisiin kuuluu muun muassa ammattiyhdistyksen sisäinen laadunvalvonta, kurinpitotoimet sekä valitusten käsittely ja tutkinta. AJN toimii valtiovarainministeriön alla ja koostuu viidestä seitsemään jäsenestä (Auditors Activities Act, Chapter 9, division 1; Accountancy Europe 2021a.)

Tilintarkastusyhdistyksenä Virossa toimii *Auditiorkogu* (Estonian Auditor's Association, EAA), mutta se vastaa ainoastaan tilintarkastajien koulutuksesta. AJN vastaa sekä PIE-tilintarkastajien että muiden kuin PIE-tilintarkastajien laadunvalvonnan järjestelmästä ja toteuttamisesta. Sekä tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonnan kontrollien tulokset että muut valvontojen tulokset ovat julkista tietoa. Virossa sovelletaan luokittelujärjestelmää, jossa värikoodit kertovat tuloksesta. (Accountancy Europe 2021a.)

Accountancy European (2021a) mukaan Viron luokittelujärjestelmässä vihreä väri tarkoittaa, että tilintarkastuspalvelujen laatu vastaa vaatimuksia. Keltainen väri tarkoittaa, että laadussa on pieniä puutteita ja parannusta puutteiden suhteen vaaditaan. Oranssi väri puolestaan kertoo, että parannuksia vaaditaan koska laadussa on merkittäviä puutteita.

Punainen, neljäs ja viimeinen väri luokittelujärjestelmässä merkitsee, että tilintarkastuspalvelujen laatu ei vastaa vaatimuksia, merkittävät parannukset ovat tarpeen.

3.3.7 Yhteenveto vertailumaista

Taulukko 1 Vertailumaiden toimielinten ja tilintarkastusrajojen yhteenveto.

Mukaihen Accountancy Europe 2021a; Accountancy Europe 2020.

	Ruotsi	Norja	Tanska	Islanti	Alankomaat	Viro	Suomi
Kansallinen valvova toimielin	Revisorsinspektionen (RI)	Finanstilsynet (FSAN)	Danish Business Authority (DBA)	The Public Auditor's Oversight Board (AOB)	Authority for Financial Markets (AFM)	Audiiortegevuse järevalve nõukogu (AJN)	Tilintarkastusvalvonta (Patentti – ja rekisterihallitus, PRH)
Ammatillinen toimielin	Institute for the Accountancy Profession in Sweden (FAR)	Den norske Revisorforening (DnR)	Danish Auditors (FSR)	Association of Chartered Accountants	Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA)	Audiiortogou (EAA)	Suomen tilintarkastajat ry
PIE-yhteisöjen tilintarkastajien / tilintarkastusyhteisöjen valvonta	RI	FSAN Yhdysvalloissa listatut yhteisöt yhdessä PCAOB:n kanssa	DBA	AOB	AFM	AJN	PRH
Ei PIE-yhteisöjen tilintarkastajien /tilintarkastusyhteisöjen valvonta	RI sekä FAR FAR valvoo RI:n valvonnan alla	DnR	DBA	AOB	AFM, Osittain AFM on valtuuttanut NBA:n tarkastettavaksi	AJN	PRH
Tilintarkastusvelvollisuuden rajat	Tase 150 000 € liikevaihto 300 000 € henkilöstö 3	Tase 2 500 000 € liikevaihto 625 000 € henkilöstö 10	Tase 6 000 000 € Liikevaihto 12 000 000 € henkilöstö 50	Tase 1 400 000 € liikevaihto 2 800 000 € henkilöstö 50	Tase 6 000 000 € liikevaihto 12 000 000 € henkilöstö 50	Tase 2 000 000 € Liikevaihto 4 000 000 € henkilöstö 50	Tase 100 000 € Liikevaihto 200 000 € henkilöstö 3

4 Kansainvälinen selvitys laadunvalvonnan prosessista

4.1 Tutkimusaineiston hankinta ja analysointi

Tutkielman empiirinen osuus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena, käyttäen tutkimusmenetelmänä haastattelua. Aineiston valinnassa tärkeimpänä kriteerinä oli tietojen hyödynnettävyys Suomen prosessin kehitykseen sekä se, että vertailumaat ovat CEAOB:n jäsenmaita. Vertailumaiden suhteen lähdettiin liikkeelle puhtaasti maantieteellisen sijainnin perusteella, valinnan painottuen Pohjoismaihin.

Haastateltavien valinnassa vertailumaiden sisällä ei asetettu muita kriteereitä kuin, että henkilö toimisi mukana laadunvalvonnan prosessissa eli työskentelisi laadunvalvojana kyseisessä organisaatiossa. Tilintarkastajien laadunvalvonnasta vastaavia viranomaisia sekä organisaatioita lähdettiin kartoittamaan internetin sekä sieltä saatujen yhteystietojen kautta. Valittujen vertailumaiden tilintarkastusvalvonnan yksiköille lähetettiin yleiseen yhteydenotto sähköpostiosoitteeseen sähköposti. Kyseisessä sähköpostissa kerrottiin tämän tutkielman aihe, miksi kyseistä aihetta tutkitaan sekä miksi juuri heidän osallistumisensa olisi tärkeää tutkielman kannalta. Laadunvalvonnan eri organisaatioilta kyseltiin sähköpostissa halukkuutta osallistua haastatteluun ja että löytyisikö heidän organisaatiostaan henkilö, joka osaisi kertoa tilintarkastajien laadunvalvonnan prosessista käytännön tasolla.

Haastattelupyynnöt sähköposteja lähetettiin kolmessa eri vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa kaikille vertailumaille paitsi Islannille. Niiden vertailumaiden kohdalla, joiden laadunvalvonta on jaettu sekä viranomaiselle että ammattijärjestölle, haastattelupyynnöt lähetettiin molemmille organisaatioille. Ensimmäisen kierroksen jälkeen saatiin kaksi vastausta, joissa sekä Alankomaat että Ruotsi ilmaisivat kiinnostuksensa osallistua haastatteluun. Alankomaiden osalta ammattitaho NBA ilmoitti, etteivät he osaa vastata kysymyksiin. Ruotsista vastasi sekä viranomainen että ammattijärjestö FAR. Molemmista maista haastatteluun osallistumisesta ilmoitti kaksi henkilöä. Toisessa vaiheessa haastattelupyynnöt lähetettiin uudelleen Norjaan ja Tanskaan sekä nyt myös Islantiin, jonka yhteydenotto kanava oli löytynyt. Toisen lähetykserran jälkeen Norja ilmaisi kiinnostuksensa osallistua haastatteluun. Norjasta kiinnostuksen ilmaisi viranomainen, ammattitaho DnR ei ole vastannut haastattelupyynnöön. Kolmannessa vaiheessa vertailumaihin lisättiin yksi maa ja lähestyttiin Viroa, jotta tutkimukseen

saataisiin tarpeeksi kattavasti vertailumaita. Kolmannessa vaiheessa halukkuutensa osallistua haastatteluun ilmaisi sekä Islanti että Viro. Näin ollen kolmannen sähköpostikierroksen jälkeen vertailumaista olivat vastanneet alustavasti kaikki muut paitsi Tanska. Tutkielman edetessä kuitenkin aikatauluongelmista johtuen Viron laadunvalvontaa edustavat eivät ehtineet ottaa osaa haastatteluun ja vastata kysymyksiin.

Haastatteluun ja vertailumaiksi valikoitui siten lopulta Ruotsi, Norja, Alankomaat ja Islanti. Ruotsin osalta haastatteluun osallistui kaksi organisaatiota, viranomaisen *Revisorsinspektionen* sekä ammattitaho *FAR*. Haastattelut suoritettiin Microsoft Teams -yhteyden avulla ja haastatteluajankohdat päätettiin heidän aikataulujensa mukaan. Haastateltavat suostuivat myös haastatteluiden äänittämiseen. Haastattelukielenä olisi ollut mahdollista käyttää niin ruotsia kuin englantia, mutta sen varmistumiseksi, että kunkin vertailumaan vastaukset ymmärretään termien kautta samalla tavalla, haastattelun toteutuskieleksi valikoitui englanti.

Ilmoittaessaan halukkuudestaan osallistua haastatteluun, haastateltaville lähetettiin ennakkoon haastattelukysymykset (liite 2) ja näitä kysymyksiä avattiin sekä taustoitettiin hieman sähköpostiviestissä. Haastateltaville kerrottiin myös, että heidän vastauksiaan tullaan käsittelemään organisaatio kohtaisina vastauksina ja heidän oma henkilöllisyytensä tulee siten pysymään anonyyminä julkaistavassa tutkielmassa. Osa haastateltavista antoi haastatteluissa nousseiden asioiden tueksi myös kirjallisia materiaaleja, kuten raportteja. Myös näitä on hyödynnetty haastatteluista saatujen tietojen ohessa.

Taulukko 2 Haastattelujen tiedot organisaatioista, haastateltavan asemasta sekä haastattelujen ajankohdista.

Maa	Organisaatio	Asema / titteli	Haastattelun ajankohta	Haastattelun kesto
Ruotsi	Revisorsinspektionen	Auktorisoitu tilintarkastaja, laadunvalvoja	8.2.2022	40min
Ruotsi	FAR	oikeudellinen neuvonantaja, yritysjuristi	8.3.2022	50min
Alankomaat	AFM (Autoriteit Financiële Markten)	Laadunvalvoja	28.2.2022	55 min
Norja	Finanstilsynet	senior adviser & special adviser	14.2.2022	35min

Maa	Organisaatio	Asema / titteli	Haastattelun ajankohta	Haastattelun kesto
Islanti	Endurskoðendaráð	Auktorisoitu tilintarkastaja	17.3.2022	28min

Haastateltavien eri työnimikkeestä huolimatta, he kaikki työskentelivät tilintarkastuksen laadunvalvonnassa suorittaen itse laadunvalvontoja. Kaikilla haastateltavilla oli pitkä kokemus laadunvalvojana toimimisesta. Lisäksi suurin osa haastateltavista oli myös ennen laadunvalvojan työtehtäviä toiminut aiemmin tilintarkastajana.

Haastatteluiden jälkeen kerätty tutkimusaineisto litteroitiin ja haastattelujen eri teemoja lähdettiin analysoimaan faktanäkökulmasta. Purettua haastatteluaineistoa lähestytään usein faktanäkökulmasta, jolle on tyypillistä tehdä ero maailman ja siitä esitettyjen väitteiden välille. Faktanäkökulman yhteydessä ollaan kiinnostuneita tutkittavien käyttäytymisestä tai mielipiteistä tai siitä mitä on tapahtunut. Tunnusmerkki faktanäkökulmalle on käytännöllinen ja arki ajattelun mukainen käsitys siitä totuudesta, jota tutkielman tekijä haluaa tavoittaa tehdessään haastatteluja. (Alasuutari 2011, 90-91.)

Tutkimustuloksia lähdettiin analysoimaan eri teemoittain ja vertailumaa kerrallaan, jotta säilytetään vertaileva ote eri maiden välillä. Haastateltaville esitettiin kysymyksiä liittyen laadunvalvonnan prosessin kestoan ja ajantasaisuuteen, laaduntarkistettavan toimeksiannon valinnan kriteereihin sekä toimeksiantojen lukumäärään. Lisäksi kysyttiin laadunvalvonnan prosessin kulusta tarkemmin ja tarkastettavista kohteista, kuten painopistealueista ja niiden määrittelystä. Haastateltavilta kysyttiin myös keskusteluissa esiintyvistä hyvästä tilintarkastustapa -termistä sekä laadunvalvonnoissa esiintyvistä puutteista. Yksi teemoista painottui vahvasti tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontaan ja lisäksi laadunvalvonnan arviointi sekä arviointiasteikko oli keskeinen teema kysymyksissä.

Osa teemoista kietoutuu toisiinsa ja ovat osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi laadunvalvontaan valittavan toimeksiannon valinta liittyy niin tilintarkastusyhteisö tasolla suoritettavaan laadunvalvontaan kuin yksittäisen tilintarkastajan laadunvalvontaan. Kuitenkin teemat pyrittiin laatimaan siten, että jokaisen vertailumaan prosessista sekä menettelytavoista saataisiin mahdollisimman kattava kuva.

4.2 Laadunvalvonnan prosessin kesto ja tarkastettava toimeksianto

Haastatteluissa ensimmäisenä keskityttiin saamaan tietoa laadunvarmistuksen prosessin kestosta sekä tarkastettavan toimeksiannon valinnasta. Haastateltavilta kysyttiin, että kuinka pian tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt saavat laadunvalvonnastaan tuloksia, esimerkiksi onko vuoden 2021 laadunvalvonnoista jo tulokset annettu asianomaisille. Lisäksi kysyttiin, miten laadunvalvonnassa tarkastettava toimeksianto valitaan ja onko tähän erityisiä kriteereitä.

Ruotsin tilintarkastuksen laadunvalvonnan osalta on muistettava, että haastatteluun vastannut *Revisorsinspektionen* (RI) laadunvalvojat tarkastavat ainoastaan niitä tilintarkastajia – ja tilintarkastusyhteisöjä, jotka tilintarkastavat PIE-yhteisöjä. Vuonna 2022 laadunvalvontaan valittavilta tarkastetaan pääasiassa vuonna 2021 tehtyjä toimeksiantoja. Ammattitaho *FAR* puolestaan suorittaa laadunvalvonnan jäsenistölleen, jotka tilintarkastavat muita kuin PIE-yhteisöjä. Myös *FAR* tulee vuoden 2022 laadunvalvonnoissaan tarkastamaan pääasiassa vuoden 2021 tilintarkastustoimeksiantoja.

Kuten Ruotsissa, myös Norjassa valtion alainen viranomainen *Finanstilsynet* (FSA) suorittaa laadunvalvonnat vain niille tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille, joilla on asiakkanaan PIE-yhteisöjä. FSA:lla on pitkä historia tilintarkastuksen laadunvalvonnasta, sillä valvontaa on toteutettu vuodesta 1988 saakka. FSA:n valvonnan alaisuuteen kuuluu myös paljon muita tahoja, kuten pankit ja rahoituslaitokset sekä kirjanpitäjät. FSA:n mandaatilla muiden kuin PIE-yhteisöjen tilintarkastajat valvovat Norjan tilintarkastusyhdistyksen *The Norwegian Institute of Public Accountants* (DnR). Vuoden 2022 laadunvalvonnoissa FSA tulee tarkastamaan vuoden 2021 toimeksiantoja. Yleensä tarkastetaan toimeksiannot, jotka kattavat edellisen yleisen tilikauden eli 1.1–31.12.

Ruotsissa laadunvalvonnan prosessin keston vaikuttaa tarkastettavan tilintarkastusyhteisön koko sekä tarkastettavien tilintarkastajien lukumäärä. Vuoden 2021 osalta joissakin tapauksissa asianomaiset ovat saaneet tulokset jo, kaikista keväällä 2021 suoritetuista laadunvalvonnoista on tulokset jo raportoitu. Vastaavasti syksyllä aloitettu laadunvarmistusprosessi isossa PIE-yhteisöjä tilintarkastavassa yhteisössä ei ole vielä valmis, mutta marraskuussa aloitettu pienen yhteisön laadunvarmistusprosessi puolestaan on valmis.

FAR kommentoi, että heidän laadunvalvontansa toteutetaan suurimmassa osassa tapauksista syksyisin, ajanjaksolla syyskuusta joulukuuhun. Laatukomitea (*the Quality Committee*) päättää tulokset säännöllisissä kokouksissaan, jotka ovat joulukuussa ja kesäkuussa. Suurimmassa osassa tapauksista prosessi kestää joka tapauksessa kahdesta kuukaudesta seitsemään kuukauteen, riippuen siitä onko valvontatapaus otettu käsiteltäväksi vai ei, esimerkiksi jos tarvitaan lisätietoja.

Norjassa vuoden 2021 laadunvalvontatyö tulee perustumaan jo tehtyyn työhön eli arkistotarkastukseen. Laadunvalvojien mukaan tämä tarkoittaa sitä, että laaduntarkastuksia ei voida aloittaa ennen vuoden 2022 toukokuuta.

Revisorsinspektionin laadunvalvojien mukaan prosessin keston vaikuttaa paljon se, ilmeneekö tarkastusta suoritettaessa sellaisia seikkoja, joiden vuoksi tulee tehdä lisää tutkimuksia ja tarkastettava joitakin seikkoja vielä tarkemmin. Heidän mukaansa erityisesti Big4 – yhteisöjen laadunvalvontaprosessit usein venyvät pidemmiksi. Big 4 -yhteisöstä he valitsevat laadunvalvontaan yleensä 7–9 tilintarkastajaa ja tilintarkastustoimeksiantoa. Tällöin varsinainen tarkastus eli työ kentällä vie noin 6 viikkoa tämän kokoluokan tarkastuksessa ja kokonaisuutena prosessi kestää 8–10 viikkoa.

Finanstilsynetin laadunvalvontaprosessi vie kokonaisuudessaan noin 14 viikkoa. Kuitenkin laadunvalvojien mukaan useimmiten suuret yhteisöt pyytävät lisää aikaa kommentoidakseen alustavaa raporttia ja tämä pitkittää prosessia. Lisäksi prosessia joskus venyttää henkilöstön lomat sekä sairauslomat.

Vuosittaiseen laadunvalvontaan Ruotsissa valitaan ne tilintarkastajat, jotka laki määrää ajallisesti valvottavan. Tilintarkastusyhteisöstä valvontaan valitaan vastuulliset. Tilintarkastajan kohdalla tarkastetaan yksi toimeksianto tilintarkastajalta, tilintarkastusyhteisöstä laadunvalvontaan valitaan muutama tilintarkastaja. Big4-tilintarkastusyhteisöissä valitaan yleensä noin 7–9 tilintarkastajaa vuosittain laadunvalvontaan. Yhteisön sisältä laadunvalvojat päättävät, mitkä toimeksiannot tulevat laadunvalvonnan tarkastukseen. Ruotsissa laadunvalvojat voivat valita toimeksiannot sen mukaan, että esimerkiksi mediassa on puhuttu paljon jostakin kiinnostavasta aiheesta, joka heitä on alkanut kiinnostamaan. Laadunvalvontaan pyritään valitsemaan eri kokoisia, eri toimialoilta olevia toimeksiantoja. Nykyisin lainsäätäjällä on Ruotsissa odotuksia, että erityisesti rahoitusala valvotaan.

Yritämme tarkastaa mahdollisimman monta tilintarkastajaa kyseisessä 3 vuoden tai 6 vuoden syklissä. Pyrimme pitämään yllä tietynlaista rotaatiota, ei olisi reilua ketään kohtaan, että valvoisimme samoja partnereita joka kerta uudelleen ja uudelleen. (Ruotsin laadunvalvoja)

FAR suorittaa laadunvalvonnan niille jäsenilleen, joiden tulee lain mukaan osallistua laadunvalvontaan kuuden vuoden välein. Prosessi lähtee siitä, että tilintarkastaja antaa laadunvalvojalle listan suoritetuista tilintarkastuksista, jotka ovat kymmenen hänen suurinta toimeksiantoaan. Viisi näistä kymmenestä listataan liikevaihdon perusteella ja toiset viisi taseen perusteella isoimmaksi. Listan tulisi lisäksi pitää sisällään tietoa korkean riskin toimeksiannoista. Tämän jälkeen laadunvalvoja valitsee kaksi toimeksiantoa, joista vähintään toinen on yleensä tältä listalta. Kuitenkin laadunvalvoja voi myös valita minkä tahansa tilintarkastajan toimeksiannoista eli myös listauksen ulkopuolelta. Mikäli tilintarkastajan listalla on pörssiin listattuja yrityksiä toimeksiantoja, nämä yleensä tulisi valita laaduntarkastukseen. FAR valitsee pääsääntönä kaksi toimeksiantoa tilintarkastajalta laadunvalvontaan.

Lainsäädäntö ohjaa myös Norjassa sitä, ketkä kuuluvat laadunvalvontaan minäkin vuonna. Laaduntarkastettavan toimeksiannon suhteen valintaprosessi on riskiin perustuva. Tällä tarkoitetaan sitä, että laadunvalvojat valitsevat ne toimeksiannot ja asiakirjat tarkastukseen, joissa uskovat olevan joitakin sellaisia seikkoja, mitkä tulisi käsitellä tilintarkastustiimin kanssa. Suurimmissa tilintarkastusyhteisöissä valitaan kaksi PIE-asiakasta laadunvalvonnan koko prosessiin.

Usein valitsemme jonkin uuden asiakkaan ja näin tarkistamme, miten asiakkaan hyväksymisprosessi on suoritettu ja lisäksi uudelleen tarkastamme tilintarkastusyhteisön oman seurantajärjestelmän kattamat tarkastukset, jotta varmistumme että se on ISQC1 mukainen. (Norjan laadunvalvoja)

Norjassa ei säännönmukaisesti tarkasteta tiettyä toimeksiantojen lukumäärää prosessissa. Näin ollen yhtä toimeksiantoa tilintarkastajaa kohden ei voida pitää sääntöä. Jos laadunvalvojat uskovat, että laadunvalvonnan tuloksena tilintarkastaja tulee saamaan sanktioita, he tutkivat enemmän kuin yhden toimeksiannon. Norjassa on käytössä myös sähköinen, itsetehtävä ja selitettävä, raportointi, joka tulee kaikkien tilintarkastusyhteisöjen ja tilintarkastajien (vastuullisten) raportoida joka kolmas vuosi.

Tämän raportoinnin tarkoituksena on saada vahvistus siitä, että he noudattavat Norjan lainsäädäntöä, josta löytyy myös viittaukset sekä ISA- ja ISQC1 – standardeihin.

Alankomaissa laadunvalvonnan kohteet ja menettelytavat vaihtelevat paljon. Lähtökohta on se, että tarkastelussa on tilintarkastusyhteisö ja sen laatu, ei yksittäinen tilintarkastaja (*external auditor*) tai tilintarkastustoimeksianto. Tilintarkastusyhteisöissä on Alankomaissa *supervisory board* ja esimerkiksi vuonna 2021 se oli yksi tarkastuskohteista. Laadunvalvonnassa katsottiin, miten tämä hallintoelin toimii ja mitä he tekevät.

Alankomaissa suoritetaan erilaisia ja erityyppisiä laadunvalvontoja, joten valvonnan kesto vaihtelee paljon. Aineistotarkastus (*actual file inspection*) kestää kokonaisuutena noin 6–8 viikkoa, jopa vähemmän. Laaduntarkastus vie muutaman viikon siitä, kun laadunvalvojat saavat tiedostot ja asiakirjat, sitten se on valmis. Raportointi kestää, erityisesti silloin, jos tulokseksi saa hylätyn, tällöin puhutaan kuukausista.

Vastaavasti teemavalvonnat ovat isoja valvontoja ja nämä kestävät vuoden, joskus jopa kauemmin. Kun aloitetaan laadunvalvonnan suunnittelusta, niin sanotusta aivoriihestä, siihen kun laadunvalvonta on valmis, on helposti kulunut vuosi. Mikäli löytyy paljon merkittäviä löydöksiä, kestää laadunvalvonnat kauemmin ja vievät paljon aikaa. Jos taas ei ole juurikaan löydöksiä tai tilintarkastusyhteisö on AFM:n kanssa samaa mieltä niistä, vie tämä vähemmän aikaa.

Alankomaiden laadunvalvonnan keskittyessä tilintarkastusyhteisöihin ja itse yhteisön laatuun, yksittäisiä tilintarkastustoimeksiantoja ei laadunvalvojien mukaan juurikaan tarkastella. Vuoden 2022 laadunvalvontojen osalta ei ole vielä päätetty minkä vuoden aineisto otetaan. Asia, joka tässä vaiheessa tiedetään, on että vuonna 2022 tullaan tekemään teemavalvonta liittyen ei taloudelliseen informaatioon niissä tilintarkastusyhteisöissä, jotka tilintarkastavat PIE-yhteisöjä. Vuoden 2021 laadunvalvonnassa käytettiin vuoden 2019 aineistoja, sillä jokaiselta tilintarkastusyhteisöltä tuli tarkastaa saman vuoden aineistoja. Yleisesti ottaen pyritään ottamaan aina kaikista uusien ja viimeisen aineisto, mutta koska kaikilla valvottavilta tulee olla saman vuoden aineisto, aina uusien ei ole mahdollista.

Tilintarkastusyhteisö, joka tilintarkastaa PIE-yhteisöjä, osallistuu laadunvalvontaan joka kolmas vuosi. Tämä tulee lainsäädännöstä ja määrittää siten sen, kuka valitaan vuosittain

valvontaan. Sitä, millainen laaduntarkastus tulee tehdä, ei ole määritelty. Laadunvalvonnan tarkastus voi siten olla aineistotarkastus, teemavalvonta tai niin sanottu tutkiva tarkastus (*exploratory review*), jossa ei ole varsinaista tulosta vaan johtopäätökset. Tällöin ei sanota mikä on oikein ja mikä väärin, vaan raportoidaan mitä laadunvalvojat ovat nähneet.

Aineistotarkastusten suhteen AFM pohtii vuosittain, mitkä ovat sellaiset seikat, joita halutaan tulevana vuotena ja tulevaisuudessa tarkastella sekä kuinka monesta aineistosta näitä halutaan tarkastaa. Jos kyseessä on aineistotarkastus tai teemavalvonta, se tehdään usein monelle tilintarkastusyhteisölle samaan aikaan. Vaikka varsinaisesti yksittäisiä tilintarkastajia ei valvota, valitaan silti aineistotarkastukseen esimerkiksi viisi tilintarkastusaineistoa, jotka ovat viideltä eri tilintarkastajalta. Poikkeuksen tähän muodostaa se, että havaitaan asioita, joiden vuoksi tulee tarkastaa tarkemmin jotakin tiettyä osa-aluetta, silloin otetaan useampi aineisto samalta tilintarkastajalta.

Emme käsittele laadunvalvonnoissa varsinaisesti tilintarkastustoimeksiantoja. Meillä on teemavalvontoja ja sitten sellaisia, niin sanotusti monivalinta valvontoja, joissa on monta yhteisöä samaan aikaan. Kuitenkin periaatteena on se, että samaa tilintarkastajaa ja hänen tilintarkastusaineistoansa ei laadunvalvonta useammin kuin kerran. (Alankomaiden laadunvalvoja)

Islannin laadunvalvojan mukaan vuoden 2022 laadunvalvonnoissa tullaan tarkastelemaan vuonna 2021 suoritettuja tilintarkastustoimeksiantoja. Islannissa tilintarkastajien laadunvalvontaprosessi alkoi vuonna 2021 lokakuussa ja suurin osa on maaliskuun puolivälissä 2022 saanut tuloksensa ja loput tulevat saamaan lähiviikkojen aikana.

Uskon, että yleensä laadunvalvonnan prosessi vie vähemmän aikaa ja myös ajankohdallisesti se suoritetaan aiemmin, mutta olosuhteista johtuen olimme myöhässä tällä kertaa. (Islannin laadunvalvoja)

Islannissa tilintarkastustoimeksianto valitaan riskiperusteisesti, sisältäen tilintarkastusyhteisön kokoluokan huomioon ottamisen ja onko tilintarkastusasiakkaina PIE-yhteisöjä. Toimeksiannon valintaan vaikuttaa myös se, jos tilintarkastusyhteisö on hiljattain saanut minkä tahansa sanktion, edellisen laadunvalvonnan tulos, kulunut aika suhteessa edelliseen laadunvalvontaan sekä tilintarkastustoimeksiantojen kokoonpano ja

monimutkaisuus. Tilintarkastajalta valitaan yleensä ainoastaan yksi tilintarkastustoimeksianto laadunvalvontaan.

Koska kuitenkin laadunvalvonta on pääasiassa tilintarkastusyhteisöön suuntautuvaa, joskus sama tilintarkastaja tulee valituksi laadunvalvontaan useammin kuin kerran. (Islannin laadunvalvoja)

4.3 Laadunvalvonnan tarkastuksen tarkastuskohteet tilintarkastajan toimeksiannossa

Suomessa PRH määrittelee vuosittain laadunvalvonnoille painopistealueet, ja nämä koskevat jokaista tilintarkastajien laadunvalvontaa, painopistealueet ovat siten kaikissa tarkastuksissa samat (PRH 2020d). Haastatteluissa kysyttiin, onko vertailumailla käytössä painopistealueita ja miten nämä mahdollisesti määritellään sekä laaditaan. Lisäksi tiedusteltiin hyvän tilintarkastustavan -käsitettä, sen käyttöä ja määritelmää. Satopään (2019) mukaan hyvä tilintarkastustapa käsite on käytössä Suomen lisäksi myös Norjassa ja Ruotsissa.

Ruotsissa ei määritellä tiettyjä painopistealueita tilintarkastajien toimeksiantojen laadunvalvontaan, jotka olisivat kaikille laaduntarkastettaville samat. Heillä ei ole käytössä niin kutsuttuja painopistealueiden teematarkastuksia. Laadunvalvojien käyttämät painopisteet (*focus areas*) määritellään toimeksianto toimeksiannolta, sillä niihin vaikuttaa tarkastettavan toimeksiannon toimiala. Painopistealueiden määrittelyn yhteydessä pohditaan, mikä on juuri tämän kyseisen tilintarkastustoimeksiannon kohdalla mielenkiintoista tarkastaa tai mitkä ovat korkeimmat riskikohdat toimeksiannossa.

Kyllä, meillä on painopistealueita, mutta valitsemme ne jokaisen tilintarkastajan kohdalla erikseen toimeksiannon luonteen ja toimialan perusteella. Esimerkiksi teollisuuden toimialoilla painopistealueet kohdistuvat useimmiten inventaario prosessiin. (Ruotsin laadunvalvoja)

Huolimatta siitä, että Ruotsissa ei ole teematarkastuksia tai yleisiä painopistealueita, on laadunvalvonnassa silti aina tarkistettava ja valvottava eräät seikat. Näitä pakollisia osaluokkia on esimerkiksi tilintarkastajan raportointi tilintarkastusvaliokunnalle sekä riskienarviointi ja toimet riskien hallinnan suunnitteluksi ja tilintarkastuseettiset seikat. Tilintarkastajan raportointi on myös yksi tarkastettavista kohteista, mutta pääpainon katsotaan olevan tilintarkastuksen suorittamisessa. Tietenkin laadunvalvonnan tulokseen

vaikuttaa sekin, mikäli dokumentoinnissa on puutteita. Laadunvalvonnan raportoinnissa erotetaan toisistaan kaksi eri osaa. Ensimmäisessä osassa laadunvalvojat raportoivat puutteet tilintarkastuksen suorittamisessa ja toisessa osassa puutteet dokumentoinnissa. Näin ollen itse tilintarkastuksen suorittaminen ja sen raportointi pidetään toisistaan erillään.

Käytännön tasolla laadunvalvontaprosessissaan FAR menettelee pitkälti *Revisorsinspektionen* mukaisesti. Laaduntarkastus sisältää tilintarkastusyhteisöön liittyvät asiat, kuten ISQC 1 -standardin noudattaminen ja tilintarkastusyhteisöihin sovellettavien lakien ja asetusten noudattaminen, esimerkiksi tilintarkastajalaki ja rahanpesulaki, mutta myös tilintarkastajat yksilöinä. Laaduntarkastus kahden toimeksiannon osalta sisältää ISA standardien noudattamisen, FAR:in eettisten sääntöjen mukaan toimimisen, mukaan lukien IEASBA:n eettiset säännöt. Lisäksi FAR:in suositukset ja muut soveltuvat lait ja säädökset. Toimeksiantojen osalta laaduntarkastukseen liittyy myös riippumattomuutta koskevat seikat, rahanpesun vastaisen lain noudattaminen, miten toimeksianto on suoritettu suunnittelusta tilintarkastusraportointiin ja dokumentointiin, myös nämä tarkastetaan. Niin kutsuttu tarkistuslista koostuu seitsemästätoista erilaisesta osa-alueesta, joissa jokaisessa on useita alakysymyksiä. FAR:lla ei ole käytössään minkäänlaisia painopistealueita.

Norjassa laadunvalvonta valvoo käytännössä sitä, miten tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt noudattavat tilintarkastuslakia, tilintarkastusdirektiiviä, ISQC1 ja ISA-standardeja sekä kaikkia niitä Norjan sektorikohtaisia sääntöjä, mitkä lisäävät tilintarkastajan toimia hänen suorittaessaan tilintarkastusta. Koko tilintarkastusyhteisön laajuudella puhuttaessa valvonnasta, he käyttävät CAIM ohjelmaa.

Toisin kuin Ruotsissa, Norjassa tilintarkastuksen laadunvalvonnalla on käytössä painopistealueet sekä teemavalvonnat (*Thematic inspections*). Nämä laadunvalvonnat kattavat mm. liikevaihdon, otannat ja arvioinnit. Toistaiseksi laadunvalvonta suorittaa sellaista laadunvalvonnan ohjelmaa, joka koskee Covid-19 tukien todentamista tilintarkastusasiakkailta. Laadunvalvontojen teemat on valittu tilintarkastusstandardien ja paikallisten vaatimusten noudattamatta jättämisen riskin perusteella. Painopistealueista näin ollen päättää *Finanstilsynet* ja päätöksen teko perustuu riskinmääritykseen.

*Tavoitteenamme on näissä teema valvonnoissa kasvattaa tilintarkastajien tietoisuutta ja kykyä tehdä parempaa työtä tulevaisuudessa tästä eteenpäin.
(Norjan laadunvalvoja)*

Teemavalvonnoissa painotettavat seikat valitaan sisäisten keskustelujen kautta. Teema / teemat julkaistaan tilintarkastajien tietoon aina etukäteen. Valvonnassa on kaksi eri vaihetta. Ensimmäinen vaihe on niin sanotusti toimistoperusteinen eli siinä kaikilta PIE-tilintarkastajilta sekä otokselta ei PIE-tilintarkastajilta kysytään kirjallisesti käytännöistä ja menettelyistä kyselylomakkeen avulla. Yleensä lähetetään noin 50 kyselylomaketta. Ensimmäisessä vaiheessa on myös toimeksiantojen ja asiakirjojen tarkastus, siihen mukaan tulevat kaikki Big5 -yhteisöt sekä joitakin pienempiä PIE-yhteisöjä tilintarkastavia tilintarkastusyhteisöä ja otos ei PIE-tilintarkastajista. Tyypillisesti otos on 15–20 tilintarkastusyhteisöä ja 20–30 toimeksiantoa. Kaksi toimeksiantoa valitaan Big 5 -yhteisöistä ja näistä vähintään yhden tulee olla valittu Oslon ulkopuolelta.

Toinen vaihe Norjan teemavalvonnoissa on raportointi laadunvalvonnasta. Tavallisesti suoritetuista kyselyistä ei raportoida suoraan tilintarkastusyhteisöille. Toimeksiantojen laaduntarkastuksesta tehdään yhteenveto ja se esitellään päätöstapaamisessa tilintarkastustiimien kanssa. Laadunvalvonnan tulokset teematarkastuksista julkaistaan julkiseksi sen jälkeen, kun niistä on konsultoitu Norjan tilintarkastusyhdystystä (*The Norwegian auditors association*). Valvonnoilla ja niiden raporteilla on myös merkitystä myöhemmin, sillä niistä saadaan suositus materiaalia myöhempisiin valvontoihin.

Alankomaissa aineistotarkastus (*file inspection*) ja tutkiva valvonta (*exploratory review*) ovat tyypiltään erilaisia laadunvalvontoja, jolloin niiden välillä on eroja sen suhteen, mitä tarkastetaan. Yksinkertaisimmillaan laadunvalvonta on tilintarkastusstandardien noudattamisen valvontaa. Kuitenkin tulee muistaa, että standardit ovat melko periaatteellisia muodoltaan. Alankomaiden tilintarkastusstandardit, *dutch auditing standards*, ovat käytännössä melkein samat kuin ISA-standardit sisällöltään eli ne ovat ISA-standardit käännettynä hollanniksi. Pääkriteeri tilintarkastuksen suhteen on se, onko tilintarkastuksessa löydetty ja saatu tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä, jonka pohjalta on muodostettu tilintarkastusmielipide. Näin ollen laadunvalvonnassa tarkastetaan, että tarpeellinen määrä tilintarkastusevidenssiä on löydetty.

Alankomaissa laadunvalvonnoissa, jotka ovat tilintarkastustiedostojen tarkastuksia käytetään yleensä yhtä tai kahta painospistealuetta. Painospistealueisiin vaikuttaa

tarkastettavan tilintarkastustiedoston koko sekä sen asiakkaan toimiala ja toiminnan luonne, jota tilintarkastusyhteisö on tilintarkastanut. Myös tilintarkastusyhteisön koko ja sen tilintarkastamien asiakkaiden koko vaikuttavat painospistealueiden määrittelyssä. Tilintarkastustiedostojen kohdalla tarkastellaan sitä, mikä tiedostoista halutaan tarkastaa ja mikä olisi relevantein kirjanpidollinen seikka juuri siinä tiedostossa ottaa laaduntarkastuksen osaksi. Kuitenkin esimerkiksi sisäisen laadunvalvonnan (IQR) laadunvalvonnoissa painospistealueena oli tietenkin IQR. Teemavalvonnoissa painottuu aina jokin teema, kuten esimerkiksi ei taloudellinen -informaatio. Lisäksi painospistealueisiin vaikuttaa koko organisaation ja sen hallinnon strategia eli mitkä ovat ne pääasialliset seikat, joita tilintarkastuksen suhteen tulisi valvoa.

Tietenkin painospistealueiden määrään ja kohteeseen vaikuttaa myös se, kuinka paljon meillä on asioita tutkittavana ja tarkastettavana ja kuinka paljon voimme käyttää aikaa tähän. (Alankomaiden laadunvalvoja)

Laadunvalvonnat, jotka suoritetaan tutkimalla, *exploratory reviews*, on puolestaan tutkimuskysymys ja siihen etsitään tarkkailemalla vastausta. Joskus taas luodaan olettamuksia (*exception*) ja katsotaan laadunvalvonnan yhteydessä, että vastaako tilintarkastusyhteisön toimintatavat ja menettely näitä luotuja olettamuksia.

Islannin laadunvalvonnassa on käytössä laaja tarkistuslista, joka kattaa tilintarkastuksen kokonaisuudessaan. Kuitenkin pääasiallinen painotus on siinä, onko tilintarkastus suoritettu tilintarkastusyhteisön laatujärjestelmän mukaisesti mukaan lukien ISA-standardit. Lisäksi tarkastetaan, että tukeeko tilintarkastusasiakirjat tilintarkastajan raportointia. Islannissa ei määritellä vuosittain tiettyjä painospistealueita laadunvalvonnassa.

Tällä hetkellä ei ole määriteltyjä painospistealueita, mutta ehkä saatamme tehdä niin tulevaisuudessa. (Islannin laadunvalvoja)

Revisorsinspektionen laadunvalvojien mukaan ei voida eritellä tiettyjä osa-alueita, joissa olisi havaittu eniten puutteita laadunvalvonnan yhteydessä. Yleisesti ottaen, he ovat seuranneet, että heillä havaitaan samanlaisia puutteita mitä IFIAR on raportoinut maailmanlaajuisesti havaitun. Hyvä tilintarkastustapa (*good auditing practice*) on myös Ruotsissa vaikeasti määriteltävä termi, joka kuitenkin tulee lainsäädännöstä, mutta tarkoittaa hieman eri asioita laissa ja oikeuskäytännössä. Enemmän painottuu hyvä

tilintarkastajatapa (*good auditor practice*) eli onko tilintarkastaja toiminut, kuten hyvä tilintarkastaja toimii esimerkiksi sen suhteen mitkä toimeksiannot hän valitsee ja millainen suhde hänellä on asiakkaaseen. Tämän termin ja tavan noudattamista valvotaan enemmän.

Tämä on erittäin haastava termi, sanoisin että se on tapa, miten hyvät tilintarkastajat tilintarkastavat. Meillä kuitenkin enemmän painottuu termi hyvä tilintarkastaja tapa, ja sen kautta arvioimme tilintarkastajan suoriutumista eettisestä näkökulmasta. (Ruotsin laadunvalvoja)

FAR puolestaan määrittelee hyvän tilintarkastustavan tarkoittavan Ruotsissa sitä, että tilintarkastus on suoritettu ISA standardien ja muiden kansallisten lakien ja sääntelyiden mukaisesti. FAR myös julkaisee suosituksia ja ohjeistuksia helpottaakseen hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Valvontatapaukset, jotka ovat *Revisorsinspektionen*, ovat myös tärkeä lähde hyvälle tilintarkastustavalle, mutta termille ei ole mitään tiettyä ja yhtä määritelmää.

Useimmat tilintarkastajista kyllä noudattavat hyvää tilintarkastustapaa. Yleisin puute on se, että dokumentointi on puutteellista, mutta tämä ei välttämättä johda hylätyyn tulokseen. Puutteellinen tilintarkastus liikevaihdon tai varaston osalta on myös melko yleinen. (FAR:in juristi)

Finanstilsynetin mukaan teemavalvonnoissa on havaittu painopisteiden mukaisia puutteita. Esimerkiksi vuonna 2017 toinen teemavalvonnoista tehtiin valtionrahoitteisiin yksityiskouluihin. Laadunvalvonta osoitti, että näiden koulujen tilintarkastuksia ei ollut suoritettu tilintarkastuslain mukaisesti, johtuen osaltaan siitä, että tilintarkastajat eivät olleet hankkineet tarpeeksi tietoa erityislainsäädännöstä koskien näitä kouluja. Kysyttäessä hyvästä tilintarkastustavasta, norjalainen laadunvalvoja toteaa, että se on vanha ja vanhentunut termi. Perusteluna hän toteaa, että hyvä tilintarkastustapa on muuttunut lain ja ISA-standardien muutosten myötä. Norjassa *Finanstilsynetillä* onkin valta määritellä mikä on hyvä tilintarkastus standardi, mikäli lainsäädäntö tai ISA-standardit ovat epäselviä.

Alankomaissa painopistealueiden määrä vaihtelee laadunvalvontojen välillä, joten AFM:n mukaan on sinänsä vaikea vertailla keskenään missä on havaittu eniten puutteita. Tutkimuksellisissa laadunvalvonnoissa (*exploratory reviews*) on havaittu ehkä eniten

puutteita kommunikaatiossa tilintarkastusvaliokunnan kanssa. Alankomaissa ei ole mitään Norjan ja Ruotsin kaltaista hyvän tilintarkastustavan termiä käytössä. Tilintarkastajan tulee vain toimia hollantilaisten ISA-standardien mukaisesti sekä noudattaa niitä. AFM voi määrittää ja asettaa standardeja. Näin ollen, mikäli tilintarkastaja ei noudata tilintarkastusstandardeja, käytännössä hän silloin yksinkertaistettuna rikkoo lakia. Tämä johtaa tietenkin seuraamusmenettelyyn.

Se mitä viranomainen on käytännössä tehnyt, se on yrittänyt kääntää kansainväliset tilintarkastusstandardit hollanniksi, ja nämä ovat niitä standardeja mitä me virallisesti asetamme. Ei ole tehty mitään erilaista sen suhteen, miten termit on määritelty, kuitenkin sanoisin, että meillä on lisätty muutama läpinäkyvyys vaatimus meidän kotimaisissa ISA-standardeissamme.
(Alankomaiden laadunvalvoja)

Alankomaissa on tehty niin kutsuttuihin kotimaisiin ISA-standardeihin (*domestic ISAs*) lisäyksiä. Laadunvalvojen mukaan, esimerkiksi PIE-yhteisöjen tilintarkastajien tulee raportoida olennaisuudesta sekä tilintarkastuksen rajauksesta. Näiden lisäksi tulee raportoida tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen käyttäjille, mitä tilintarkastaja on tehnyt tilintarkastusta suorittaessaan.

Me vain vaadimme vähän lisää työtä tilintarkastajilta. Kaikki ISA-standardithan ovat toisen tai kolmannen tason sääntelyä, mutta silti tilintarkastajien tulee seurata ja noudattaa näitä standardeja. (Alankomaiden laadunvalvoja)

AFM:n raporteissa esiintyy välillä termi *good practice*, mutta tällä termillä ei viitata hyvään tilintarkastustapaan. Kyseisellä termillä ilmaistaan vain se, että joku tai jokin tilintarkastusyhteisö on tehnyt jotakin toiminnassaan hyvin sekä oikein ja tästä seikasta voisivat muut toimijat ottaa mallia. Usein raporteissa käsitellään useaa tilintarkastusyhteisöä samaan aikaan, joten tämän termin osoittamat asiat on tarkoitettu oppimiseen, eivätkä ole mitään mitä pitäisi noudattaa.

Islannin osalta vastausta ei saada siihen, millä osa-alueilla tilintarkastuksissa on havaittu eniten puutteita. Heillä on kuitenkin olemassa hyvä tilintarkastustapa -käsite. Laadunvalvojan mukaan, koska ISA-standardeja ei ole käännetty islannin kielelle eikä heillä ole kansallisia tilintarkastusstandardeja, laki edellyttää tilintarkastajia suorittamaan tilintarkastuksen hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Määritelmä termille on viittaukset

lakiin, sääntelyyn ja kansainvälisiin standardeihin. Lisäksi mitä on opetettu islantilaisissa yliopistoissa ja mihin auktorisointi koe pohjautuu, käytännössä siis ISA-standardit. Islantilaisilta tilintarkastajilta odotetaan tästä syystä tilintarkastavan täysin kattavasti ISA-standardien mukaisesti ja suurin osa heistä tekeekin näin.

4.4 Laadunvalvonnan tulosasteikko ja sen määrytyminen

Daugherty & Wayne (2010) viittasivat tutkimuksessaan siihen, että laaduntarkastuksen raportit olisivat paremmin tarkoitukseen sopivia, mikäli valvojat liittäisivät niihin arviointiasteikon ja lisäksi prosessin eri näkökulmille olisi asteikot hyväksytty / hylätty -menetelmän sijaan. Suomessa PRH:lla on käytössään hyväksytty – hylätty arviointiasteikko ja uusintatarkastuksen mahdollisuus, mikäli kummankaan arvioinnin edellytykset eivät täyty. (PRH 2019c; PRH 2020b.) Vertailumailta kysyttiin laadunvalvonnan prosessin tulosasteikosta, sen toimivuudesta ja tuloksen määrytymisestä.

Ruotsissa, *Revisorsinspektionen* valvonnasta, tulokseksi voi saada vain hyväksytty tai hylätty eli tulosasteikko on kaksiportainen. Mikäli tulos on hyväksytty, mutta laadunvalvonnan yhteydessä on havaittu puutteita, tehdään tarkastus uudelleen vuoden päästä.

Joskus vaikka tilintarkastaja saisi hyväksytyt tulokset, valvonnan yhteydessä kerromme, että havaittujen puutteiden luonteen takia, tulemme takaisin vuoden kuluttua ja jatkamme tarkastusta näiden puutteiden osalta. (Ruotsin laadunvalvoja)

Joissakin tapauksissa havaitut puutteet ovat olleet sellaisia, että vuoden päästä toteutettavassa valvonnassa tarkastetaan koko yhteisön laadunvalvontajärjestelmä muutaman toimeksiannon avulla uudestaan. Tilintarkastajille kerrotaan tulos raportissa, joka on virallinen dokumentti ja henkilökohtaisissa tapaamisissa ennen raportin julkaisemista käydään läpi, mitä tulisi työssä parantaa.

Mikäli tilintarkastajan toiminnassa löytyy parannettavaa, nämä seikat käydään suullisessa lopputapaamisessa lävitse. Se kuuluu palveluun tilintarkastajia ajatellen. (Ruotsin laadunvalvoja)

Revisorsinspektionin tulosasteikon ollessa selkeä, FAR puolestaan rakentaa tuloksen toisella tavoin. Laadunvalvoja tekee suosituksen tuloksesta laatukomitealle ja tämä hänen suosittamansa tulos on joko hyväksytty tai hylätty. Kuitenkin laatukomitealla on viisi eri vaihtoehtoa lopullisen tuloksen antamisessa. Nämä vaihtoehdot ovat: hyväksytty, hyväksytty kommentein, suppea uusintatarkastus, täysi uusintatarkastus ja hylätty siirtäen Revisorsinspektionelle. Näistä viidestä tulosasteikon portaasta kaksi ensimmäistä on käytännössä hyväksytty ja kolme viimeisintä tarkoittaa hylättyä. FAR antaa tilintarkastajille yksityiskohtaisen palautteen siitä, miten he voisivat parantaa työtään.

Uskon, että on parempi, mikäli laadunvalvojalla on enemmän vaihtoehtoja. Laadunvalvojat yleensä suosittavat hyväksyttyä niille tilintarkastajille, jotka lopulta saavat tuloksekseen suppean uusintatarkastuksen, joka tavallaan merkitsee hylättyä. Laadunvalvojat tekevät näin, koska ajattelevat että tilintarkastajien laadunvalvonnan hylkääminen olisi heille liian kova. Tilintarkastajat luulevat läpäisseensä laadunvalvonnan ja joutuvat pettymään, kun laatukomitea sitten antaa hylätyn. (FAR:in juristi)

Norjassa ei ole käytössä (FSA:lla) arviointiasteikkoa eikä myöskään hyväksytty – hylätty arviointia. Laadunvalvonta julkaisee kritiikin laadunvaltoihin liittyen ja joskus he peruuttavat tilintarkastajan lisenssin. Tilintarkastaja sekä tilintarkastusyhteisö saa laadunvalvonnasta alustavan sekä lopullisen raportin, muttei muuta ohjeistusta jatkoon.

Alankomaissa arviointiasteikko ei ole yksiselitteinen, johtuen siitä, että laadunvalvonnat ovat tyypiltään erilaisia. Pääasiassa kuitenkin arviointiasteikon nähdään olevan kaksiportainen hyväksytty – hylätty, joka Alankomaissa ilmaistaan termin *adequate* ja *inadequate*. Tätä käytetään tilintarkastustiedosto laaduntarkastuksissa. Ne laadunvalvonnat, jotka tarkastelevat AFM:n asettamaa olettamusta, niillä on laajempi arviointiasteikko. Arviointiasteikon koko kuitenkin vaihtelee valvonta kohtaisesti ja portaita on kolmesta viiteen yleensä.

Viimeksi kun käytimme laajempaa asteikkoa, se oli vuoden 2019/2020 raportissa, jossa valvoimme tilintarkastusyhteisön laadun kulttuuria, laadun kiertoa sekä laadun mittareita käyttämällä olettamuksia. Tällöin asteikko oli neliportainen ja lisäksi väreillä symboloitu seuraavasti: (Alankomaiden laadunvalvoja)

- *in line with exceptions – vihreä*
- *almost in line with exceptions – vaaleanvihreä*
- *falls short of exceptions – oranssi*
- *falls well short of exceptions – punainen*

Kolmas laadunvalvonnan tyyppi, tutkivat laadunvalvonnat, näillä ei ole olemassa erityistä arvosteluasteikkoa, koska näissä tutkitaan ilmiöitä. Laadunvalvonnoista annetaan aina lopuksi raportti. Tilintarkastustiedosto laadunvalvonnoissa on aina tapaaminen valvonnan loputtua ja lisäksi mahdollisuus myös muuhun kommunikaatioon valvonnan aikana. Lopputapaamisessa kerrotaan suoritetusta laadunvalvonnasta ja pystytään kertomaan myös kohteliaisuudet ja asiat, jotka on tehty hyvin. Asiakirjojen suhteen, laadunvalvonnasta saa ainoastaan virallisen raportin, mikäli tulos on *inadequate* eli hylätty. Tällöin raportti kokonaisuudessaan keskittyy vain siihen, mikä on mennyt väärin ja millaisia puutteellisuuksien löydöksiä on tehty.

Alankomaissa niin teemavalvonnoissa kuin tilintarkastustiedosto pohjaisissakin laaduntarkastuksissa on usein monta tilintarkastusyhteisöä mukana samaan aikaan. Tästä syystä julkiseksi julkaistava raportti tehdään anonymiksi. Teemavalvonnasta esimerkki on vuonna 2021 toteutettu valvonta koskien tilintarkastusyhteisöjen sisäistä valvontaa, jonka raportissa ei eritellä tilintarkastusyhteisöjä nimellä. Näissä raporteissa käsitellään suoritettua laadunvalvontaa laajemmin ja annetaan enemmän tietoa siitä, mitkä asiat toimivat hyvin.

Pyrimme tuomaan esiin näissä raporteissa sekä hyviä asioita että puutteita. Esimerkiksi että tilintarkastusyhteisö A teki näin ja vastaavasti B teki toisella tapaa ja toisen yhteisön tapa oli parempi mitä toisen. Eli pyrimme myös kirjoittamaan, mikä on mennyt hyvin ja mistä muut voisivat ottaa oppia.
(Alankomaiden laadunvalvoja)

Islannissa ei ole käytössä hyväksytty – hylätty menetelmää laadunvalvonnan tuloksissa, eikä myöskään mitään muuta asteikkoa. Tilintarkastaja ja tilintarkastusyhteisö saavat kirjeen laadunvalvonnalta, missä on listattuna asiat suoritetusta tarkastuksesta. Kirjeen sisältö riippuu siitä, minkälaisia asiat ovat olleet ja millaisia toimia laadunvalvontalautakunta käyttää. Havaitut seikat voivat johtaa vähäpätöisiin

kommentteihin, joilla ei ole mitään seurauksia, mutta nämä toimitetaan tilintarkastajille pyyntöinä työn parantamiseen. Lisäksi voi olla merkittäviä kommentteja, joilla on joitakin seurauksia. Seurauksia on erilaisia. Laadunvalvontalautakunta voi pyytää parannus suunnitelmaa, tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö voivat tulla määrättyksi uusintatarkastukseen. Lautakunta voi myös käyttää sakkoja tai kaikista vakavimmissa tapauksissa tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö voi menettää lisenssinsä.

4.5 Tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonnan prosessi

Aikaisempi tutkimustieto on painottunut paljon Yhdysvalloissa toimivan PCAOB:n laadunvalvonnan tutkimiseen, kuten raportoinnin vaikutukseen. PCAOB on rakentanut oman laadunvalvonnan prosessinsa siten, että siinä tarkastellaan julkisten osakeyhtiöiden tilintarkastuksia ja tilintarkastusyhteisön sisäistä laadunvalvontajärjestelmää (PCAOB 2021b.) Haastateltavilta kysyttiin millainen tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonnan prosessi ja mitä se sisältää.

Ruotsissa *Revisorsinspektionen* laati tilintarkastusyhteisöjen kohdalla ensin vuosikohtaisen suunnitelman. Suunnittelun yhteydessä laaditaan vuosittainen suunnitelma siitä, kuinka monta tilintarkastusyhteisöä sekä tilintarkastajaa halutaan tarkastaa sekä mitkä tulee lain säädännön perusteella (3 vuoden tai 6 vuoden välein) kyseisenä vuonna laaduntarkastettavaksi.

Yksittäisen laadunvalvontaprosessin kohdalla prosessi alkaa siitä, että valitaan valvottavat tilintarkastajat valitusta tilintarkastusyhteisöstä sekä laaditaan tarkastussuunnitelma ja tiimi, joka suorittaa laadunvalvonnan. Ruotsissa laadunvalvontaa suorittaa aina vähintään kaksi laadunvalvojaa, koskaan laadunvalvoja ei toimi yksin. Tarkastussuunnitelman lisäksi laaditaan aikabudjetti eli kuinka kauan voidaan kyseiseen prosessiin käyttää aikaa ja miten ajankäyttö suunnitellaan.

Tilintarkastusyhteisöä ja sen yhteyshenkilöä laadunvalvonta lähestyy noin 3 kuukautta ennen, ilmoittaen että heille tullaan suorittamaan laadunvarmistus. Yhteisön toimitusjohtajalle sekä valvontaan valituille tilintarkastajille laadunvalvonta lähettää kirjeen noin 6 viikkoa ennen tarkastuksen aloittamista. Eniten aikaa vie ja haastavin osuus prosessissa on tapaamisten sopiminen eri osastojen vastuuhenkilöiden kanssa, sillä eri toiminnoista vastuussa olevat henkilöt halutaan tavata laadunvalvonnan yhteydessä.

Ruotsin prosessi etenee tämän jälkeen siten, että suoritetaan itse tutkinta sekä testaaminen ja tavataan vastuulliset henkilöt. Laadunvalvonnassa tutkitaan yhteisön oman laadunvarmistusjärjestelmän toimivuutta sekä yksittäisen tilintarkastajan suorittamaa toimeksiantoa. Prosessi päättyy siten, että valvotut tilintarkastajat tavataan henkilökohtaisesti ja he saavat kirjallisen raportin sekä suoritettu valvonta käydään tilintarkastajien kanssa läpi. Lisäksi lopussa on tapaamiset yhteisön johtohenkilöiden kanssa.

Myös FAR:in laadunvalvojat tarkastavat tilintarkastusyhteisöjä. Laadunvalvonta nojautuu samoihin periaatteisiin ja valvontakohteisiin kuin *Revisorsinspektionen*. Laadunvalvonnassa tarkastetaan esimerkiksi ISQC1 standardin noudattamista, ohjeita ja rutiineja liittyen rahanpesulakiin, omistusrakennetta ja että verot sekä maksut maksetaan ajoissa. Lisäksi vuosikertomukset ja lakien ja asetusten noudattaminen.

Norjan ja *Finanstilsynetin* prosessi eroaa hieman Ruotsin prosessista. Prosessi lähtee liikkeelle aloitustapaamisesta, jossa luodaan laadunvalvonnan valvontatapaus. Laadunvalvontaan osallistuville tilintarkastusyhteisöille annetaan vähintään kolme viikkoa ennen ilmoitus, jotta he voivat valmistautua tulevaan valvontaan. Ilmoituksen jälkeen alkaa varsinainen kenttätyö eli laadunvalvonnan toteuttaminen ja tarkastustoimet tilintarkastusyhteisössä. Suurimmissa yhteisöissä tämä vie aikaa noin kaksi viikkoa. Alustavat laadunvalvonnan raportit annetaan viiden viikon kuluessa siitä, kun laadunvalvojat ovat saaneet asiakirjatarkistuksen valmiiksi.

Norjassa prosessi jatkuu siten, että alustavan raportin toimittamisen jälkeen yhteisöillä on kolme viikkoa aikaa kommentoida raporttia. Tämän jälkeen laadunvalvonta julkaisee lopullisen raportin suoritetusta laadunvalvonnasta neljän viikon kuluessa siitä, kun he ovat saaneet tilintarkastusyhteisön kommentit. Kun tämä lopullinen raportti on toimitettu tilintarkastusyhteisölle, viikon kuluttua tästä se julkaistaan *Finanstilsynetin* kotisivuilla.

Tilintarkastusyhteisö osallistuu kokonaisuudessaan laadunvalvontaan joka kolmas vuosi. Lisäksi kahden väli vuoden aikana järjestetään työpaja (*workshop*) jolla on vakiintunut agenda. Työpajassa käydään läpi viimeisimmät laadunvalvonnan raportit ja niistä seuranneet seuraamukset ja toimet. Lisäksi tehdään katsaus viimeisimpään sekä maailmanlaajuiseen että paikallisesti suoritettuun laaduntarkastukseen ja näiden löydöksiin sekä löydöksistä aiheutuneisiin toimiin. Työlistalle kuuluu myös avoimuus raportoinnin, tilinpäätöksen ja muun ulkoisen kommunikaation tarkastelu ja

laadunvalvonnan jälkeen jääneiden ongelmien seuranta. Mahdollisesti muita seikkoja näiden lisäksi. Lisäksi tilintarkastusyhteisöjen johdon kanssa järjestetään vuosittain tapaaminen, jossa käydään läpi uutisia, strategiaa ja uutta lainsäädäntöä sekä sitä, miten tilintarkastusyhteisö on panostanut ja keskittynyt tilintarkastuksen laatuun.

Alankomaissa korostuu se, että laadunvalvonta toteutetaan tilintarkastusyhteisölle ja laatua tarkastellaan ainoastaan sillä tasolla. Laadunvalvonnalle ei ole olemassa yhtä tiettyä kaavaa vaan sen toteuttaminen ja valvonnan muototyyppi vaihtelee vuosittain. Laadunvalvonta voi olla tyypiltään tilintarkastustiedostoihin (*audit files*) painottuva aineistotarkastus, teemavalvonta tai tutkimukseen perustuva (*exploratory review*) valvonta. Laadunvalvojat ovatkin toteuttaneet laadunvalvontoja eri muodoissa viime vuosina.

Vuonna 2021 esimerkiksi laadunvalvonta toteutettiin tekemällä tutkimus Big4 -tilintarkastusyhteisöistä ja olennaisuudesta. Tutkimus oli myös osa CEAOB:n tutkimusta. Tässä laadunvalvonnassa kysymykset esitettiin vakiomuotoisen kyselylomakkeen muodossa. Saadut tulokset toimitettiin Big4 -tilintarkastusyhteisöille, jonka jälkeen nämä pystyivät todentamaan tosiseikat ja tulokset saatiin kerättyä nimettömään raporttiin, joka toimitettiin myös CEAOB:lle. Tutkimuksen kyselyä käytettiin keräämään tietoa olennaisuuden määrittämisen menetelmistä neljäkymmenen PIE-yhteisön tilintarkastuksen kohdalla tilikauden 2019 osalta. Neljäkymmentä suoritettua tilintarkastusta jaettiin valikoidessa siten, että ne jaettiin neljän suuren tilintarkastusyhteisön kesken suhteellisesti ja otettiin eri kategorioista kuten listatuista yhtiöistä, pankeista ja vakuutusyhtiöistä. Tiedot saatiin tutustumalla asiaankuuluviin olennaisuutta koskeviin tilintarkastuksen asiakirjoihin sekä keskustelujen avulla selvennettiin saatuja tietoja.

AFM toteutti myös toisen laadunvalvonnan vuonna 2021. Se oli muodoltaan teemavalvonta ja keskittyi tilintarkastusyhteisöjen sisäiseen laadunvalvontaan (IQR). Laadunvalvonnassa oli IQR:n tarkastelu ja miten tämä sisäinen valvonta kontrolloi suoritettavien lakisääteisten tilintarkastusten laatua. Laadunvalvonta koostui niin tutkivasta kuin arvioivasta osasta ja käsitti laajuudeltaan kuusi PIE-yhteisöjä tilintarkastavaa tilintarkastusyhteisöä. Valvonnan tutkiva osuus keskittyi siihen, että saatiin tilintarkastusyhteisön sisäisestä valvonnasta käsitys. AFM ei tässä osuudessa saanut käsitystä siitä, täyttääkö yhteisöjen IQR standardit tai odotukset, vaan osio antoi

havaintoja, mitkä kuvailevat yhteisön sisäistä valvontaa kuten sen suunnittelua ja toteuttamista. Valvonnan arvioiva osuus puolestaan keskittyi määrittelemään, antaako yhteisön IQR käsityksen saavutetusta laadusta.

Kyseisessä laadunvalvonnassa AFM käytti useita eri tietolähteitä ja valvonta perustui dokumenttien analyysiin, haastatteluihin sekä dataan. Laadunvalvonta suoritti muun muassa tietokoneanalyysin perustuen sen pyytämiin asiakirjoihin, jotka käsittelivät sisäisen valvonnan politiikkaa, sisäisiä raportteja ja arviointeja. AFM käytti myös muuta tilintarkastusyhteisöiltä saatua dataa, kuten suoritettujen sisäisten valvontojen lukumääriä, syitä lakisääteisten tilintarkastajan valinnalle sekä sisäisten valvontojen painopistealueita. Näiden lisäksi laadunvalvonnassa käytettiin puolistrukturoituja haastatteluja sekä ryhmähaastatteluja. Haastatteluja järjestettiin noin seitsemän kappaletta jokaiselle valvonnassa olevalle tilintarkastusyhteisölle. Haastattelut pidettiin yhteisön hallituksen kanssa, lakisääteisten tilintarkastajien sekä johdon kanssa, IQR prosessista vastaavan henkilön kanssa ja lisäksi sen toteuttamiseen osallistuvien henkilöiden kanssa.

Vuoden 2019 / 2020 laadunvalvonnan AFM perusti oletusten ja niiden toteutumisen arviointiin. AFM asetti oletukseksi, että tilintarkastuksen laatu on muuttunut Big4 -tilintarkastusyhteisöissä. Teemat, joita laadunvalvonnassa arviointiin oli yhteisön kulttuuri laadun suhteen (*quality culture*), laadun prosessi (*quality cycle*) sekä laadun mittarit yhteisössä (*quality measures*). Laatuun keskittyvä kulttuuri on sellainen, joka pyrkii jatkuvasti keskittymään korkealaatuiseen PIE-yhteisöjen tilintarkastusten suorittamiseen. Laadun prosessi perustetaan jatkuvaan suunnittele – tee – tarkista – toimeenpane syklin parantamiseen. Laadun mittarit kuuluvat tapoihin, joilla turvataan laatu tilintarkastusyhteisön laadunvalvonta järjestelmässä. Ne on tarkoitettu varmistamaan, että tilintarkastaja, joka lausuu tilintarkastuksesta mielipiteen, voi tehdä sen ammattimaisesti, riippumattomasti, periaatteellisella sekä tunnistettavalla tavalla. Oletuksia olivat esimerkiksi seuraavat:

- Henkilöstö tietää mitä (laadun) muutos tarkoittaa heidän työlleen ja millaista käytöstä heiltä odotetaan
- Johdon tekemät päätökset, mm. lakisääteisten tilintarkastajien tehtävien jako ja budjetin jakamisen, ovat linjassa laatu orientoituneen kulttuurin kanssa.
- Tilintarkastusyhteisö on tietoinen konsultaatiopolitiikan noudattamisen tasosta.

- Tilintarkastusyhteisö on tietoinen EQCR politiikan noudattamisen tasosta.

Kyseisessä laadunvalvonnassa haastatteluista sekä asiakirjoista saatuja tietoja arviointiin ja analysoitiin kokonaisuutena, joka liittyi asiaankuuluviin oletuksiin. Useita odotusryhmiä luotiin laatukulttuurin, laadun prosessin ja laadunvarmistuksen osalta. Neljä odotusryhmää valittiin laatukulttuuriin liittyen, kaksi odotusryhmää liittyen laadun prosessiin ja laadunvarmistuksen osalta näkökohdat jaettiin neljään ryhmään. Laadunvalvonta jatkui siten, että AFM lähetti jokaiselle Big4 -tilintarkastusyhteisölle arviointiraportin, jossa kuvailtiin alustavat johtopäätökset ja huomiot. Tilintarkastusyhteisöillä oli mahdollisuus vastata näihin yhteisökohtaisiin raportteihin suullisesti tai kirjallisesti. Tilintarkastusyhteisöille raportoitiin neliportaisella asteikolla, miten kyseinen yhteisö oli vastannut AFM:n asettamiin odotuksiin.

Islannissa on tilintarkastusyhteisöjen osalta kattavat tarkistuslistat, jotka laadunvalvojien tulee käydä lävitse, kun vierailevat tilintarkastusyhteisöissä. Yksi tarkistuslista on laadittu tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvontajärjestelmän tarkastukseen, ja toinen on tarkoitettu, erityisesti toimeksiantojen tarkistamiseen. Tilintarkastusyhteisöissä tarkistettavat toimeksiannot valitaan sisäisten kontrollien tarkistuksen perusteella ja osa valitaan myös riskiperusteisin kriteerein. Lisäksi laadunvalvonnalla on vielä erityinen tarkistuslista jatkuvan kouluttautumisen toteutumisen tarkistamiseen. Lopuksi laadunvalvojat laativat raportin tekemistään havainnoista ja toimittavat sen lautakunnalle, joka tekee lopullisen päätöksen siitä, miten toimitaan.

4.6 Tilintarkastajien laadunvalvonnan resurssit

Vertailumaat eroavat toisistaan niin yritysten lukumäärän suhteen kuin yritysten kokoluokan myötä. Myös valvottavien tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen lukumäärät vaihtelevat. Tästä johtuen, haluttiin haastateltavilta selvittää myös heidän resurssejaan henkilöstön lukumäärän ja käytössä olevan budjetin suhteen.

Ruotsissa, *Revisorsinspektionen*, työskentelee 7–8 tilintarkastajaa laadunvalvojina ja tämän lisäksi muita henkilöitä, kuten juristeja. Laadunvalvonnan henkilökuntaa on siten yksikössä 23 henkilöä. Tilintarkastajaa kohden käytettävän ajan määrä riippuu erittäin paljon tarkastuskohteesta. Ison yhteisön kohdalta, puhuttaessa kaikista suurimmista yhteisöistä, kahdelta laadunvalvojalta varsinainen valvonta (kenttätyöskentely) vie noin

kaksi viikkoa, pienimmissä yhteisöissä kaksi päivää. *Revisorsinspektionen* budjetti on noin 4 miljoonaa euroa. Suurin tulonlähde tähän on vuosittaiset maksut, jotka kaikki tilintarkastajat suorittavat heille. Lisäksi tilintarkastajat, joilla on PIE-yhteisöjen toimeksiantoja, maksavat erityistä maksua, tämä tekee tulona jo noin 600 000 euroa vuodessa. Tuloa muodostuu tämän lisäksi myös tutkinto – ja auktorisointi maksuista.

FAR:in laadunvalvojat puolestaan eivät ole sen työntekijöitä, vaan ovat sen jäseniä ja työskentelevät tilintarkastusyhteisöissä. Tällä hetkellä heillä on 18 laadunvalvojaa. FAR ei kerro suoranaista budjettiaan laadunvalvonnan pyörittämiseen, sillä tilintarkastusyhteisön, joka osallistuu laadunvalvontaan, tulee vastata laadunvalvonnan kustannuksista ja laadunvalvoja laskuttaa nämä suoraan yhteisöltä. Kustannukset tilintarkastusyhteisölle yhden tilintarkastajan osalta on noin 2350 €.

Laadunvalvoja käyttää yleensä FAR:in laadunvalvonnoissa 1–2 päivää vierailuissa tilintarkastusyhteisössä, riippuen laadunvalvottavien tilintarkastajien lukumäärästä. Kuitenkin työtä on myös ennen ja jälkeen valvonnan. Laadunvalvontaan osallistuvan tilintarkastusyhteisön tulee myös vastata niistä kustannuksista, jotka laadunvalvojalle syntyy matkustamisesta ja ajasta, jonka hän käyttää matkustamiseen.

Yksi niistä asioista mihin tilintarkastajat eivät ole tyytyväisiä, on se, että laadunvalvonta on kallista. (FAR:in laadunvalvoja)

Norjan tilintarkastuksen laadunvalvonnan resursseista *Finanstilsynetin* laadunvalvojat kertoivat, että heidän laadunvalvonnasta vastaava ryhmä käsittää 9 tilintarkastajien valvojaa, 5 kirjanpitäjien valvojaa ja 5 juristia sekä 1 hallinnollisen henkilön. Suurempien yhteisöjen laadunvarmistusten kohdalla kenttätyö vie aikaa noin kaksi viikkoa.

Alankomaissa tilintarkastuksen valvonta on kehittynyt 2000-luvulla paljon. Vuosina 2006–2009 se oli pääasiassa rekisteröintiä ja lisensointia ja vuosien 2009–2014 aikana laadunvalvonta asetettiin omalle paikalleen ja toimet sen suorittamiseksi paikannettiin ja luotiin kannustimet tilintarkastuksen laadulle ja sen parantamiselle. Kyseisinä vuosina määriteltiin mikä tekee tilintarkastuksesta hyvän ja mikä huonon. Viimeiset vuodet, 2014–2021 on keskitytty haavoittuvuuksiin tilintarkastusyhteisöjen rakenteessa, parannettu laadun muutosta ja laajennettu sen soveltamisalaa sisällyttämällä laatu järjestelmiin laatuun orientoitunut sisäinen kulttuuri ja laadunvalvontajärjestelmät tilintarkastusyhteisöihin. Suuri muutos tapahtuu vuonna 2022 mikä vaikuttaa myös

henkilöstön määrään ja resursseihin. Vuonna 2022 tavoitteena on kehittää vielä enemmän PIE ja ei-PIE yhteisöjä tilintarkastavien yhteisöjen laadunvalvontaa. Muutos on se, että vuodesta 2022 lähtien yhteisöt, jotka eivät tarkasta PIE-yhteisöjä (*non-PIE audit firms*) tulevat AFM:n laadunvalvonnan alaisuuteen.

Alankomaissa toimivan AFM:n tilintarkastuksen laadunvalvonnasta vastaavalla osastolla työskentelee 55 henkilöä, mutta lukumäärää on tarkoitus vuoden 2022 aikana nostaa 65 henkilöön muutosten takia. Näistä 65 henkilöstä tulee tilintarkastuksen valvonnan yhteydessä työskentelemään 36 henkilöä ja loput taloudellisen raportoinnin parissa. Suurin osa laadunvalvojista työskentelee kokoaikaisesti sekä kokonaista työviikkoa tehden. Koska AFM on iso organisaatio, osallistuu laadunvalvontoihin useasti henkilöstöä myös muilta osastoilta kuten analyytikkoja tai juristeja. Esimerkiksi juristit työskentelevät lakiosastolla ja mikäli tarvitaan riskianalyysyjä tai kulttuurisen toiminnan analyysejä, näiden tekijät työskentelevät toisella osastolla. Budjetti vuonna 2021 oli laadunvalvojien mukaan 8,5 miljoonaa euroa, mutta he eivät eritelleet oliko tämä vain tilintarkastuksen laadunvalvontaan kohdistettu vai koko heidän osastonsa budjetti.

Islannissa tilintarkastajien laadunvalvojina toimii 12 henkilöä, jotka ovat kaikki auktorisoituja tilintarkastajia. He kaikki kuitenkin työskentelevät kokoaikaisesti jossakin muualla, kuten tilintarkastajina eli eivät ole työsuhteessa laadunvalvonnan viranomaiseen. Haastateltava henkilö itse on ainoa, joka työskentelee laadunvalvontalautakunnassa. Hänen työtehtäviinsä kuuluu koordinoida ja tukea laadunvalvontojen toteuttamista. Laadunvalvonnan budjettia hän ei kommentoinut.

Haastatteluihin osallistuneista laadunvalvojista osa kertoi myös kokemuksensa alalta ja kuinka pitkään ovat toimineet laadunvalvojina. Ruotsin, *Revisorsinspektionen*, laadunvalvojat olivat molemmat työskennelleet noin 15 vuotta ensin tilintarkastajina ja sen jälkeen siirtyneet laadunvalvonnan työtehtäviin. Haastatteluhetkellä toinen henkilöistä oli toiminut laadunvalvojana vuodesta 2010 asti ja toinen vuodesta 2013.

Myös Alankomaiden laadunvalvojat kertoivat kokemuksestaan laadunvalvontojen parissa ja yleisesti tilintarkastusalalla. Toisella heistä oli ennen laadunvalvojaksi siirtymistä kokemusta Big4 -tilintarkastusyhteisöstä ja AFM:n palveluksessa hän oli haastatteluhetkellä ollut 10 vuoden ajan. Hänen kollegansa on tehnyt puolestaan koko työuransa laadunvalvonnan parissa, työskennellen yli 15 vuotta tilintarkastuksen laadunvalvonnan työtehtävissä.

4.7 Yhteenveto keskeisistä seikoista

Taulukko 3 Yhteenveto vertailumaiden kesken keskeisistä tuloksista

Maa	Ruotsi (RI)	Ruotsi (FAR)	Norja	Hollanti	Islanti
Laadunvalvonnan kohde	PIE-yhteisöjen tilintarkastajat	Muut kuin PIE-yhteisöjen tilintarkastajat	PIE-yhteisöjen tilintarkastaja	Tilintarkastusyhteisöt	Tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt
Tarkastettavien toimeksiantojen lukumäärä	1 / tilintarkastaja	2 / tilintarkastaja	Ei tiettyä sääntöä	Valvonta tilintarkastusyhteisö tasolla	1 / tilintarkastaja
Arviointiasteikko	hyväksytty – hylätty	Hyväksytty – hylätty, mutta myös laajempi asteikko	Ei arviointiasteikkoa	Vaihtelee valvonnan tyypistä riippuen	Ei arviointiasteikkoa.
Laadunvalvonnan resurssit	Henkilöstön lukumäärä 23, budjetti 4 miljoonaa euroa	18 laadunvalvojaa, eivät työsuhteessa	Henkilöstön lukumäärä 20	Henkilöstön lukumäärä 37. Budjetti 8,5 miljoonaa euroa.	12 laadunvalvojaa, eivät työsuhteessa

5 Johtopäätökset ja pohdinta

5.1 Johtopäätökset

Tämän tutkielman tavoitteena oli tutkia, miten tilintarkastuksen laadunvarmistusprosessi on järjestetty eräissä CEAOB:n maissa. Tavoitteena oli saada vastauksia siihen, eroaako muiden maiden prosessit merkittävästi Suomen prosessista ja onko vertailumaissa koettu nykyiset prosessit toimivaksi esimerkiksi kommunikoinnin näkökulmasta. Tutkielman tutkimuskysymyksenä oli: *Miten tilintarkastuksen laadunvalvonnan prosessia voidaan kehittää kansainvälisten toimintatapojen perusteella?*

CEAOB on itse tehnyt tutkimuksia jäsenmailleen ja löytänyt eroavaisuuksia esimerkiksi sen osalta, että valvoo sama organisaatio sekä PIE-yhteisöjen tilintarkastajia että muiden yhteisöjen tilintarkastajia. (CEAOB 2018.) Perehtyminen vertailumaiden tilintarkastajien organisaatioihin osoitti, että suurimmassa osassa oli laadunvalvonta jaettu viranomaisten ja ammattitahojen kesken. Vertailumaista Ruotsi, Norja ja Alankomaat ovat järjestäneet laadunvalvonnan siten, että viranomaisen valvoo ne tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt, joilla on asiakkaina PIE-yhteisöjä ja ammattitaho valvoo muut tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt viranomaisen valvonnan alla.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (537/2014, 2014. 26 artikla) määrittelee, että laadunvalvonnan tarkastusten tulee olla asianmukaisia sekä suhteutettuja kun otetaan huomioon tilintarkastajan toiminnan laajuus ja monimutkaisuus. Suomessa tilintarkastajien laadunvalvontaa säätelee tilintarkastuslaki (1141/2015), jonka mukaan tilintarkastusvalvonta päättää tarkastuksen sisällöstä sekä toteuttamistavasta. Tilintarkastajien laadunvalvonnasta vastaa PRH.

Eniten aikaisempaa tutkimustietoa löytyy Yhdysvaltojen PCAOB:n suorittamista laadunvalvonnoista. Tutkimuksia on tehty erityisesti siitä näkökulmasta, miten PCAOB:n raportointi suoritetuista laaduntarkastuksista on vaikuttanut tilintarkastajiin ja miten sidosryhmät suhtautuvat raporteihin. Yhdysvalloissa tilintarkastusyhteisöt valitaan riskiperusteisesti ja satunnaisotannalla laaduntarkastuksiin. Huomiota on annettu myös ajankohtaisuudelle, kuten talouden trendeille sekä valvontahistorialle. (PCAOB 2021b.) Laadunvalvontojen prosessien sekä tulosten vertailu on mielenkiintoista, sillä laadunvalvonta on järjestetty jokaisessa maassa hieman eri tavalla. Esimerkiksi Defond (2010) on tutkimuksessaan todennut PCAOB:n toteuttamien laadunvalvontojen vertailun

aiempiin AICPA:n toteuttamiin valvontoihin olevan mielenkiintoista, koska PCAOB:n laadunvalvojat eivät saa toimia aktiivisina tilintarkastajina mutta edeltäjä, AICPA:n, valvovat ovat saaneet toimia.

Daugherty & Wayne (2010) puolestaan tutkimuksessaan saivat selville, että tyypillisesti laadunvalvontaa ja sen toteuttamista kritisoivat eniten ne, jotka ovat saaneet tulokseksi hylätyn tai listauksen puutteista. He painottivat myös laaduntarkastuksen eri prosessin osien omaa arvosteluasteikkoa sen sijaan että on ainoastaan koko valvonnan kattava tulos hyväksytty – hylätty.

CEAOB on viitekehys kansallisten tilintarkastusvalvonnan tahojen yhteistyölle Euroopan unionin tasolla. Sen yhtenä tavoitteena on kasvattaa yhtenäisyyttä jäsenten välillä muun muassa jakamalla laadunvalvonnan menettelytapoja. Tämän tutkielman empiirinen osuus pyrki kartoittamaan vertailumaiden prosessien eroavaisuudet ja yhtäläisyydet, jotta Suomen omaa prosessia voitaisiin kehittää mahdollisesti vertailumaiden suuntaan. Garcia Osma ym (2014) tutkimuksessa todettiin, että eroavaisuuksia on erityisesti yhteistyön määrässä ammattitahojen ja tilintarkastuselin välillä laadunvalvonnan prosessissa. Tämä on havaittavissa myös vertailumaiden välillä, sillä osa on jakanut laadunvalvonnan toteuttamisen viranomaisen ja ammattitahon yhteistyöhön ja osa järjestää valvonnan kokonaan viranomaisen toimesta. Vertailumaista Ruotsi, Norja ja Alankomaat ovat jakaneet muiden kuin PIE-yhteisöjä tilintarkastavien tilintarkastajien laadunvalvonnan ammattitaholle. Mielenkiintoinen seikka oli myös se, että Norja toi ainoana esiin myös kirjanpitäjien valvonnan. Jatkotutkimusaiheena myös tämä olisi mielenkiintoinen, miten kirjanpitäjien valvonta vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun sekä tilintarkastajien laadunvalvonnan tuloksiin.

Tilintarkastajien laadunvalvonnan osalta prosessiin vaikuttaa se, valvooko viranomainen kaikkia tilintarkastajia vai ainoastaan tilintarkastusyhteisöjä tai ainoastaan PIE-yhteisöjen tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä. Verrattaessa Suomen prosessia Ruotsin ja Norjan prosessiin, ne eroavat toisistaan siinä, että sekä Revisorsinspektionen että Finanstilsynet laaduntarkastavat ainoastaan niitä tilintarkastusyhteisöjä, joilla on asiakkanaan PIE-yhteisöjä. Islanti, Tanska ja Viro noudattavat samaa menettelytapaa kuin Suomi, eli sama viranomainen valvoo kaikkia tilintarkastajia. Ero muodostuu tilintarkastusvelvollisuuden rajojen osalta, sillä Tanskassa ja Virossa on käytössä myös yleisluonteinen tarkastus.

Alankomaiden prosessia on vaikea verrata muiden maiden prosesseihin, sillä Alankomaissa keskitytään ja laatua valvotaan vahvasti tilintarkastusyhteisön tasolla. Yksittäisen tilintarkastajan laadunvalvonta ei saa siellä suurta painoarvoa. Lisäksi laadunvalvontojen toteuttamistavat vaihtelevat suuresti muihin vertailumaihin nähden. Alankomaiden laadunvalvontaprosessit ovat enemmän tutkimusten kaltaisia kuin muissa vertailumaissa. Laadunvalvontojen keskittyessä tilintarkastusyhteisöihin näiden sisäisen laadunvalvonnan prosessit saavat suuren merkityksen. Alankomaat korostavat myös muita maita enemmän olennaisuuden merkitystä ja sen raportointia. Myös tilintarkastusyhteisöjen sisäisen laadunkontrolli järjestelmää tuotiin muita vertailumaita enemmän esille.

Suuri ero Suomen ja vertailumaiden laadunvalvonnan prosessien kohdalla ilmenee painopistealueiden kohdalla. Ruotsissa *Revisorsinspektionen* määrittää painopistealueet laadunvalvonta ja toimeksianto kohtaisesti, *FAR* puolestaan ei käytä ollenkaan painopistealueita, kuten ei myöskään Islannin laadunvalvonta. Norjan painopistealueet painottuvat enemmän teemavalvontojen suuntaan, mutta kattavat esimerkiksi liikevaihdon yhtenä osa-alueena. Alankomaiden AFM ei myöskään määrittele painopistealueita, vaan toteuttavat samankaltaista linjaa *Revisorsinspektionen* kanssa eli tarkistettavat kohteet määritellään tilintarkastusyhteisö kohtaisesti. Suomen prosessin kohdalla voisikin pohtia, kehittäisikö se prosessia parempaan suuntaan, mikäli painopistealueet määriteltäisiin toimeksianto tai tilintarkastusyhteisö kohtaisesti. Kuitenkin Suomessakin yritysten toimialojen kirjo on varsin laaja, kuten myös yritysten koko vaihtelee. Kääntöpuolena asialle on se, että tällöin tilintarkastaja ei voi ennakolta varautua painopistealueisiin ja niihin panostamiseen. Laadunvalvonnan tulosten suhteen vastauksia ei vertailumailta saatu, tähän vaikuttaa myös se, että suurin osa haastateltavista valvoi ainoastaan tilintarkastusyhteisöjä. Yksittäisiä ja merkittäviä ongelmakohtia tilintarkastusten suhteen ei myöskään nimetty, vaan haastateltavat totesivat yleisesti ongelmia olleen riittävässä tilintarkastusevidenssissä ja kirjanpidollisten arvojen tarkastamisessa. Lisäksi viitattiin IFIARin julkaisemiin raportteihin sen jäsenmaiden havaitsemista tilintarkastuspuutteista. Esimerkiksi Ruotsi kertoi tilintarkastusten puutteiden olevan IFIAR:in raportoinnin kanssa linjassa.

Yhtä selkeää johtopäätöstä ei voida tehdä myöskään tarkistettavien toimeksiantojen lukumäärän suhteen. Alankomaissa ei tarkisteta yksittäisiä toimeksiantoja käytännössä ollenkaan, johtuen erilaisista valvontaprosesseista. Ruotsissa ja Islannissa noudatetaan

samanlaista linjaa Suomen kanssa ja *Revisorsinspektionen* tarkastaa yhden tilintarkastustoimeksiannon tilintarkastajalta. Kuitenkin *FAR*, joka valvoo muut kuin PIE-yhteisöjen tilintarkastajat tarkastaa yleensä kaksi toimeksiantoa. Norjassa vastaavasti ei ole olemassa yhtä pääsääntöä toimeksiantojen lukumäärän suhteen. Norja laajentaa laadunvarmistusprosessiaan, mikäli on riski, että se tulee johtamaan seuraamusmenettelyyn. Islannin ja Ruotsin välillä eroa löytyy siitä, että Islannissa tilintarkastaja voi vuosien kuluessa joutua uudelleen laaduntarkastukseen ja Ruotsissa tätä pyritään välttämään. Koska pääsääntönä suurimman osan kohdalla on yhden toimeksiannon tarkastaminen, tämän suhteen Suomen prosessi on linjassa vertailumaiden kanssa. Suomen prosessin suhteen voisi kuitenkin miettiä toimeksiantojen lukumäärän laajentamisen mahdollisuutta, mikäli yhden toimeksiannon perusteella ei saada täyttä selvyttä tilintarkastajan työn laadusta. Näin ollen voitaisiin ottaa mahdollisuus Norjan malliin, jossa lähdetään yhdestä toimeksiannosta liikkeelle, mutta paremman käsityksen saamiseksi voidaan ottaa laadunvarmistukseen myös toinen. Tämä toki lisää kenttätöiden määrää prosessissa ja vie näin ollen aikaa enemmän.

Vertailumaiden välillä Alankomaat poikkeaa muista maista paljon ja myös tilintarkastuksen laadunvalvonnan tulosten ja arviointiasteikon osalta. Koska Alankomaissa on erityyppisiä valvontoja, näistä jokaisesta voi saada erilaisen tuloksen ja jokaisessa on erilainen arviointiasteikko. Laadunvalvonta, jossa asetetaan oletuksia vastaa arviointiasteikoltaan hieman Viron luokittelujärjestelmää, jossa käytetään värejä. Toisaalta aineistotarkastuksissa käytössä oleva *adequate / inadequate* arvostelu vastaa Ruotsissa ja Suomessa käytössä olevaa hyväksytty / hylätty asteikkoa. Islanti ja Norja noudattavat samanlaista käytäntöä keskenään, sillä kummallakaan ei ole käytössä varsinaista arviointiasteikkoa, mutta seuraamuksia kylläkin. Ruotsissa *Revisorsinspektionen* ja *FAR*:in arvostelutapa eroaa hieman toisistaan, mutta ovat samankaltainen Suomen arviointiasteikon kanssa. Johtopäätöksenä voidaan sanoa, että arvosteluasteikko joko on tai ei, ja ollessaan se on vertailumaissa pääsääntöisesti kaksiportainen. Ei voida päätellä, että Suomen arvosteluasteikkoa tulisi kehittää laajemmaksi.

Tulosten osalta, se mitä muuta tietoa laadunvalvontaan osallistuva sai, vaihteli hieman vertailumaittain. Alankomaan laadunvalvojat korostivat laadunvalvonnan opettavaa merkitystä, eli heillä pyrittiin korostamaan myös hyvin tehtyjä asioita ja raportoimaan julkisesti ne seikat, joista muut voivat ottaa mallia. Samoilla linjoilla olivat

Revisorsinspektionen laadunvalvojat, että heidän tulee antaa tilintarkastajille niin positiivista kuin negatiivistakin palautetta, jotta he voivat parantaa työtään. Laadunvalvojat painottivat jokaisen maan kohdalla prosessin päättävää lopputapaamista ja siellä käytävää suullista keskustelua niin tilintarkastuksen puutteellisuuksista kuin positiivisista asioista. Kaikki vertailumaat korostivat suullisen palautteen antamista enemmän kuin kirjallisen. Kirjallinen raportointi käsitti lähinnä vain pakolliset raportoitavat seikat. Suulliseen palautteeseen niin kehityskohteiden kuin onnistumisten kohdalla annettiin enemmän painoarvoa. *FAR* oli ainoa, joka kommentoi, että tilintarkastaja saa yksityiskohtaisen palautteen laadunvalvonnasta ja työstään.

Laadunvalvonnan prosessin kesto vaihteli vertailumaiden välillä, kuitenkin kaikkien kohdalla puhuttiin viikoista, lukuun ottamatta Alankomaiden tutkivia valvontoja. Lisäksi kaikilla oli pääsääntönä tarkastettavien toimeksiantojen suhteen edellisen vuoden toimeksiannot, tässäkin pois lukien Alankomaat, joilla valvonnan tyyppi vaikutti valittavan toimeksiannon suoritusvuoteen. Yhtenäistä kaikilla oli se, mihin laadunvalvonnassa keskitytään: lakien, säädösten ja ISA-standardien noudattamiseen sekä tilintarkastusyhteisöjen osalta ISQC1 standardin noudattamiseen.

Gramling ym. (2011) ovat tutkimuksessaan todenneet, että PCAOB:n suorittamien laaduntarkastusten havaitsemat puutteellisuudet tilintarkastuksissa tarjoavat tilintarkastusyhteisöille palautteen. Näiden palautteiden avulla yhteisön tulisi muuttaa tilintarkastukseen liittyviä toimintatapoja kuten prosessia tai raportointia. Tämä on yksi suoritettujen laaduntarkastuksen odotus, että yhteisö jatkossa muuttaisi toimintaansa siten, että tilintarkastuksen laatu paranee.

Norjassa ja Alankomaissa on käytössä kirjemenettely siten, että tilintarkastusyhteisölle raportoidaan alustavat tulokset, joihin he voivat kirjallisesti kommentoida ennen kuin raportti julkaistaan. Ruotsissa tilintarkastusyhteisö myös saa raportin, mutta se on laaduntarkastuksen virallinen ja lopullinen asiakirja. Merkittäviä eroavaisuuksia tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonnan suhteen ei juurikaan ollut vertailumaiden suhteen. Alankomaat poikkeaa muista vertailumaista tässäkin suhteessa, sillä ei voida sanoa, että sillä olisi yksi ja samanlainen laadunvalvonnan prosessi tilintarkastusyhteisöille. Kuten IFIAR (2021) on todennut, tilintarkastusyhteisön vahva sisäinen laadun kontrollien järjestelmä on kriittinen elementti tilintarkastuksen laadun

paranemiseen ja ylläpitämiseen. Siksi sisäiset laadunvalvonnan järjestelmät ovat usein viranomaisten toteuttaminen laadunvalvontojen keskipisteessä.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (537/2014, 2014. 26 artikla) mukaan laadunvalvojien ja valvonnan kohteena olevien tilintarkastajien sekä tilintarkastusyhteisöjen välillä ei saa olla olemassa eturistiriitoja. Lisäksi laadunvalvojien valinta laadunvarmistuksen tehtäviin tulee tehdä objektiivisesti. Islannissa sekä Ruotsissa, *FAR*:in, laadunvalvojat eivät ole työsuhteessa laadunvalvontaorganisaatioon, vaan työskentelevät täysipäiväisesti muualla, kuten tilintarkastajina. Suomessa, kuten muissa vertailumaissa edellä mainittuja lukuun ottamatta, laadunvalvojat eivät voi työskennellä samanaikaisesti tilintarkastajina. Onko asialla kuitenkin merkitystä laadunvalvonnan prosessin objektiivisuuteen ja luotettavuuteen? Islannissa ja *FAR*:illa lopullisen tuloksen laadunvalvonnasta antaa kuitenkin lautakunta laadunvalvojan esityksestä. Mikäli Suomen prosessia halutaan kehittää ja mahdollisesti laadunvalvonnan prosessia nopeuttaa, voisi olla hyvä pohtia mahdollisuutta jakaa osaa laadunvalvonnan tehtävistä myös Suomessa ammattitaholle. Tämä olisi myös hyvä jatkotutkimusaihe, tutkia miten tehtäviä voisi jakaa ja miten pystyttäisiin varmistamaan silti asianmukainen ja laadukas laadunvalvonnan prosessi.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (537/2014, 2014. 26 artikla) määrittää, että laadunvalvojana ei voi toimia, ennen kuin 3 vuotta on kulunut siitä, kun laadunvalvoja on luopunut paikastaan tarkastettavan tilintarkastusyhteisön työntekijänä. Mikäli Suomessa laadunvalvonnan tehtäviä tultaisiin jakamaan, riippumattomuutta ja objektiivisuutta varmistaisi kuitenkin tämä artikla. Ruotsin ja Alankomaiden laadunvalvojat kertoivat työskennelleensä pitkään tilintarkastajina ennen laadunvalvojaksi siirtymistä. Näin ollen he saattavat kuitenkin jossakin vaiheessa tulla laaduntarkastamaan sitä tilintarkastusyhteisöä, jossa ovat työskennelleet tai sellaista tilintarkastajaa, joka on ollut heidän kollegansa.

Laadunvalvonnan resurssien suhteen, jo CEAOB (2018) tutkimuksessaan esitti, että tilintarkastuksen laadunvalvonnan rahoituksen lähteet vaihtelevat jäsenmaittain. Myös budjettien suuruudessa oli vertailumaiden välillä eroja, nämä tulee toki suhteuttaa valtion kokoon ja valvottavien tilintarkastajien lukumäärään, joten suoranaista johtopäätöstä nopean prosessin ja budjetin välillä ei voida tehdä. Osa vertailumaista ei myöskään halunnut budjettiaan kertoa. Henkilöstön lukumäärän osalta Norjan *Finanstilsynet* ja

Ruotsin *Revisorsinspektionella* oli lähes saman verran laadunvalvojia työsuhteessa ja organisaatiot suorittivatkin esimerkiksi vuonna 2020 laadunvalvontoja määrällisesti samalla tasolla. Islannilla laadunvalvojia on verrattain vähän ottaen huomioon, että siellä laadunvalvontaa ei ole jaettu ammattitaholle. Laadunvalvonnan prosessin kestoon vaikuttaa laadunvalvojien lukumäärää enemmän se, miten laadunvalvonnan prosessi etenee. Kuten Norjan laadunvalvoja kertoi, esimerkiksi sairauslomat viivästyttävät prosesseja ja Alankomaiden laadunvalvojan mukaan prosessin laajuuteen ja kestoon vaikuttaa käytettävissä olevan ajan määrä. Suomen prosessissa ei löydy merkittäviä parannuskohteita näiden seikkojen suhteen.

Vaikka merkittäviä parannuskohtia ei suoranaisesti ole havaittavissa, on hyvä silti rinnastaa keskenään se, että PRH:n (2021c) mukaan laaduntarkastuksia tehtiin vuonna 2020 97 kappaletta, samalta vuodelta *Revisorsinspektionen* (2021e) raportoi tehneensä laadunvalvontoja seitsemän kappaletta. Näin ollen jälleen voi palata kysymykseen, pitäisikö laaduntarkastuksia jakaa myös ammattitaholle, mikäli prosessia halutaan nopeuttaa? Vaihtoehtona on myös Suomen omien resurssien kasvattaminen, mutta tutkia pitäisi ensin, nopeuttaisiko se merkittävästi yhden laadunvarmistuksen prosessia. *FAR* kertoi tilintarkastajien kritisoivan prosessia, koska se tulee tilintarkastajille kalliiksi. Mikäli laadunvalvontojen suorittaminen jaettaisiin myös ammattitaholle, voisi kustannukset myös tilintarkastajien näkökulmasta kasvaa.

Verrattaessa Yhdysvaltojen PCAOB:n prosessia vertailumaiden prosessikuvauksiin, on siinä paljon samaa Ruotsin ja Norjan laadunvalvonnan prosessien kanssa. Vertailumaista Pohjoismaiden prosessit olivat selkeitä ja laadunvalvonnan prosessi eteni johdonmukaisesti, noudatellen jokainen vuosi samanlaista kaavaa, tarkistettavien kohteiden muuttuessa. Vastaavasti Alankomaiden laadunvalvonnan prosessi on muihin vertailumaihin nähden epäselkeämpi, sillä mahdollisuuksia toteuttaa varsinainen laaduntarkastus on monia ja samoin mahdollisia tuloksia. Tällöin eri vuosien laadunvalvontojen tulosten vertailtavuus heikkenee, koska ei voida verrata tilintarkastustiedosto tarkastuksen tuloksia tutkimus muodossa tehtyyn laaduntarkastukseen. Mikäli Suomen prosessia halutaan yhtenäistää ja kehittää kyseisten vertailumaiden prosessien kanssa, on tähän tarkoitukseen muiden Pohjoismaiden prosessit paremmin soveltuvia kuin Alankomaiden.

Kaiken kaikkiaan ensimmäisenä johtopäätöksenä voidaan sanoa, että laaduntarkastuksissa tarkistettavien toimeksiantojen lukumäärä on vertailumaiden kohdalla korkeintaan kaksi. Suomen prosessia voidaan kehittää miettimällä vaihtoehtoa, että yhden toimeksiannon tarkistamisen lisäksi olisi olemassa mahdollisuus laajentaa tarkastusta toiseen toimeksiantoon, ennen arvioinnin antamista. Tähän voisi ottaa viitteitä Norjan toimintamallista. Lisäksi painopistealueiden määrittelyä toimeksianto – tai tilintarkastusyhteisö kohtaisesti tulisi harkita Ruotsin toimintatavan mukaisesti. Kuitenkin laadunvalvonnan tuloksia on ollut helpompi verrata tilintarkastajien välillä sekä vuosien välillä, kun painopistealueet ovat olleet kaikille samat. Tulosten vertailtavuus vaikenee, mikäli jokaisella laaduntarkastukselle määritettäisiin omat painopistealueet. Laaduntarkastusten osalta jokainen vertailumaa myös painotti ISA-standardien ja ISQC1 -standardin noudattamista.

Toisena johtopäätöksenä voi todeta, että laadunvalvonnoissa on käytössä arviointiasteikko muodossa hyväksyty – hylätty tai arviointiasteikkoa ei ole laisinkaan. Suomen prosessin on siten linjassa Ruotsin kanssa. Mahdollisen arviointiasteikon poistamista ja sen vaikutuksia tulisi tutkia tarkemmin ja laajemmalla otannalla vertailumaita.

Kolmantena johtopäätöksenä tilintarkastuksen laadunvalvonnan prosessin myötä todetaan, että laadunvalvonnan tehtävien jakamista ammattitaholle tulisi pohtia, mikäli halutaan prosessista tehokkaampi ja nopeampi. Tähän liittyy paljon eri asioita, jotka olisivat hyvä jatkotutkimusaihe. Lisäksi jatkotutkimusaiheena olisi mielenkiintoista tutkia, vaikuttaako se, kuinka pitkä kokemus laadunvalvojalla on, laadunvalvonnan tuloksiin. Vertailumaiden laadunvalvojilla oli varsin pitkä kokemus laadunvalvonnan suorittamisesta. Lisäksi Ruotsin malli, jossa laaduntarkastusta suorittaa aina kaksi laadunvalvojaa, voisi parantaa objektiivisuutta ja riippumattomuutta laaduntarkistuksen tulokselle.

5.2 Tutkielman arviointi ja merkitys

Tutkielman tekijällä on eettisiä velvoitteita niin yhteiskuntaa kuin suurta yleisöä ajatellen. Tutkielman tuleekin tähdätä luotettaviin tuloksiin ja jo lähtökohtana tulee olla se, että torjutaan tulosten virheellisiä tulkintoja. Toimeksiantajan suhteen eettisyys tulee

huomioida siten, että tutkielman tekijällä on mahdollisuus toteuttaa tutkielma puolueettomasti arvioiden ja tieteen sääntöjä noudattaen. Eettisyys seikat korostuvat myös tutkielmissa, joissa on kohdehenkilöitä sekä tietojen antajia. Osallistuminen tutkielmaan pitää olla vapaaehtoista, vaikka yleistettävyyttä kärsisikin. (Uusitalo 1995, 30-31.) Tämä tutkielma on toteutettu täysin objektiivisesti asiaa tarkastellen sekä johtopäätökset on rakennettu aiempien tutkimustulosten sekä uuden empiirisen tiedon mukaan. Tutkimuksessa avustaneet henkilöt ja organisaatiot ovat olleet mukana vapaaehtoisella suostumuksellaan ja vastanneet esitettyihin kysymyksiin siten, että heidän edustamansa organisaatio ei vahingoitu luovutetuista tiedoista eivätkä he riko omia salassapitovelvollisuuksiaan.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan tutkimuseetiikalla tarkoitetaan sellaisten toimintatapojen noudattamista, jotka ovat eettisesti vastuullisia ja oikeita ja lisäksi tieteeseen kohdistuvien loukkausten sekä epärehellisyiden tunnistamista ja torjumista. Tutkielman uskottavuus perustuukin hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 150.) Tässä tutkielmassa on noudatettu yleistä huolellisuutta sekä tarkkuutta tutkielmatyöskentelyssä sekä tulosten tallentamisessa ja esittämisessä. Toimintatavat edustavat rehellisyyttä ja tiedonhankintatavat ovat eettisesti kestäviä. Lisäksi tutkielma on suunniteltu, toteutettu sekä raportoitu asianmukaisesti ja otettu huomioon muiden tutkijoiden työt asianmukaisilla viittauksilla. Tutkielman aiheen valinnassa on kiinnitetty huomiota myös aiheen eettiseen pohdintaan ja siinä on kiinnitetty huomiota kaikkiin aiheeseen liittyviin sidosryhmiin.

Laadullisen tutkielman arvioinnissa oleellisessa osassa on tutkimusprosessin luotettavuus ja luotettavuuden yhteydessä esille nousee kysymykset objektiivisuudesta ja totuudesta. Tutkimusmenetelmien luotettavuutta tarkastellaan yleensä validiteetin ja reliabiliteetin avulla. Objektiivisuutta tarkastellessa on hyvä erottaa toisistaan havaintojen luotettavuus ja niiden puolueettomuus. Esimerkiksi puolueettomuuden yhteydessä, pyrkiikö tutkielman tekijä ymmärtämään tiedonantajia itsenään vai suodattuuko tiedonantajan kertomus tutkielman tekijä oman kehyksen läpi, siten että jokin ulkoinen tekijä vaikuttaa siihen, mitä hän kuulee ja havainnoi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 158-161.)

Tässä tutkielmassa validiteettia on varmistettu sillä, että empiiristä osuutta tuetaan aiemmalla tutkimustiedolla sekä erilaisilla viranomaislähteillä. Tutkielmassa on tehty raja- ja rajaus vain tiettyihin maihin, maantieteellisesti Suomea lähellä sijaitseviin. Lisäksi raja-

on pyritty tekemään jo maiden aiempi yhteistyö huomioiden, kuten pohjoismaalainen yhteistyö sekä CEAOB maiden välinen yhteistyö. Tilintarkastusvalvonta vastaa muistakin osa-alueista kuin vain tilintarkastuksen laadunvalvonnasta. Validiteetin varmistamiseksi rajattiin aihe koskemaan vain tilintarkastuksen laadunvalvontaa ja sen prosessia, jättäen ulkopuolelle mm. seuraamusmenettelyt. Näin pystyttiin pureutumaan tarkasti ja täsmällisesti laadunvalvonnan prosessin toteuttamiseen käytännön tasolla.

Puolistrukturoidulla haastattelulla pyrittiin varmistamaan se, että jokaiselta vertailumaalta saadaan vastaukset keskeisiin teemoihin. Valmiiksi laaditut kysymykset varmistivat myös sen, että kysymyksenasettelu säilyy jokaisen haastateltavan kohdalla samanlaisena. Kysymykset laadittiin siten, etteivät ne johdatelleet vastaajaa. Validiteettia pyrittiin parantamaan kokoamalla mahdollisimman hyvä aineisto. Tästä syystä haastatteluihin pyrittiin valitsemaan jokaisesta vertailumaasta kaikki laadunvalvontaa toteuttavat tahot. Validiteettia olisikin parantanut se, että kaikki pyydyt tahot olisi pystytty haastattelemaan. Puolueettomuutta ja reliabiliteettia pyrittiin edistämään sillä, että vertailumaista haastatteluihin osallistui, pois lukien ruotsin FAR, aina kaksi henkilöä. Näin aineisto ei koostu vain yksittäisen henkilön näkemyksistä. Reliabiliteettia pyrittiin edistämään kuvaamalla tarkasti empirisen osuuden aineiston hankinnan vaiheet sekä aineiston analyysi. Tutkielman tuloksia peilattiin myös aiempiin tutkimuksiin. Tutkielman reliabiliteettiin liittyen, se olisi mahdollista toistaa saman aineiston pohjalta käyttäen samoja metodeja ja tulkinnat olisivat todennäköisesti samanlaisia. Haastateltavien vastauksiin toki vaikuttaa aikakausi ja ajan kuluminen sekä erilaiset lainsäädännölliset muutokset.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuden kriteereinä esitetään uskottavuus, siirrettävyys, varmuus ja vahvistuvuus. Uskottavuuden osalta tutkielman tekijän tulee tarkistaa vastaako hänen käsitteellistyksensä ja tulkintansa tutkittavien käsityksiä. Siirrettävyydellä viitataan tutkielman tulosten siirrettävyyteen ja yleistettävyyteen. Varmuutta tutkimukseen lisätään ottamalla huomioon myös ennakkoehdot, jotka vaikuttavat tutkimukseen ennustamattomasti. Vahvistettavuudella tarkoitetaan sitä, että tehdyille tulkinnoille saadaan tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista. (Eskola & Suoranta 1998.) Tässä tutkielmassa tutkittavien käsityksiä heijastetaan aiempiin tutkimuksiin eikä tutkielman tekijän omiin kokemuksiin. Tutkielman tekijän subjektiviteetin riski on huomioitu koko tutkielman läpi ja oma pohdinta on erotettu tulosten analysoinnista, jättäen se viimeiseen lukuun.

Tutkielmalla pyrittiin vastaamaan esitettyyn tutkimuskysymykseen sekä tuomaan kansainvälisen vertailun avulla näkökulmia Suomen laadunvalvonnan prosessin kehittämiseen. Tiedot laadunvalvonnan prosesseista eri CEAOB maissa tuovat näkökulmaa laadunvalvonnasta niin tilintarkastajille kuin tilintarkastajien laadunvalvojille.

6 Yhteenveto

Tilintarkastajien laadunvalvonta sekä sen tulokset ovat olleet ajankohtainen aihe Suomessa jo pitkään, sillä laadunvalvontojen tulokset ovat olleet verrattain heikkoja. Lainsäädäntö ja Euroopan Unionin tilintarkastusdirektiivi antaa raamit ja velvoitteet tilintarkastuksen laadunvalvonnalle, mutta jättää paljon asioita kansallisen päätöksen teon varaan. Tässä tutkielmassa pyrittiin etsimään vastausta tutkimuskysymykseen, miten tilintarkastuksen laadunvalvonnan prosessia voitaisiin Suomessa kehittää kansainvälisten prosessikuvausten perusteella.

Teoreettisessa osuudessa pyrittiin saamaan käsitys tilintarkastuksen laadunvalvonnasta yleisesti sekä Suomen prosessista. Tämän lisäksi aihetta lähestyttiin Yhdysvaltojen PCAOB:n laadunvalvonnan prosessin kautta ja siihen liittyvän tutkimuksen läpikäymisellä. Vertailumaiksi tutkielmaan valikoitui ensisijaisesti Pohjoismaat, mutta kattavamman aineiston saamiseksi, mukaan otettiin myös maantieteellisesti lähellä olevat Alankomaat sekä Viro. Kaikki kyseiset maat ovat CEAOB:n jäseniä ja tutkielmassa käytiin lävitse tämän toimintaa ennen vertailumaihin perehtymistä. Vertailumaiden menettelytapoihin perehdyttiin ensin teorian kautta ennen tutkielman empiiristä osuutta ja huomattiin että osa vertailumaista on jakanut laadunvalvonnan tehtävänsä ammattitaholle, jonka lisäksi laadunvalvonta prosessin järjestäminen vaihteli vertailumaittain.

Tutkielman empiirinen osuus toteutettiin haastatteluin, jossa vertailumaiden laadunvalvojilta kysyttiin käytännön laadunvalvontaprosessiin liittyviä kysymyksiä. Vertailumaista Tanska ja Viro eivät osallistuneet haastatteluihin. Keskeisinä johtopäätöksinä haastattelujen myötä nousi esille, että Suomen prosessissa on paljon samaa vertailumaiden kanssa. Suurin eroavaisuus esiintyy siinä, että suomessa PRH suorittaa laadunvalvonnan kaikille tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille, kun Norjassa, Ruotsissa ja Alankomaissa on laadunvalvonnan tehtäviä jaettu myös ammattitaholle. Toinen merkittävä ero on laadunvalvonnassa käytettävien painopistealueiden määrittelyssä ja käyttämisessä. Vertailumaat huomioivat painopistealueita määrittäessään tarkistettavan toimeksiannon tai tilintarkastusyhteisön ominaispiirteet.

Laadunvalvonnan tulos- ja arviointiasteikon suhteen johtopäätökseksi saatiin, että laajempaa arviointiasteikkoa ei vertailumaissa käytetty, sillä tulos oli lopulta aina hyväksytty tai hylätty. Tämän lisäksi vaihtoehtona oli se, ettei käytössä ollut minkäänlaista asteikkoa.

Tämän tutkielman perusteella Suomen laadunvalvontaprosessia voitaisiin kehittää paneutumalla painopistealueiden määrittelyn prosessiin ja tapaan, jolla ne määritellään. Lisäksi prosessia voitaisiin kehittää, joko lisäämällä yhteistyötä entisestään ammattitahon kanssa tai jakamalla työtehtäviä sille, ottamalla mallia esimerkiksi Norjan tai Ruotsin prosessista.

Lähteet

- Abbott, Lawrence J. – Gunny, Katherine A. – Zhang, Tracey Chunqi (2013) When the PCAOB Talks, Who Listens? Evidence from Stakeholder Reaction to GAAP-Deficient PCAOB Inspection Reports of Small Auditors. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(2), 1-31.
- Accountancy Europe (2020) Audit Exemption thresholds in Europe. 2020 update. Haettu 11.11.2021. https://www.accountanceurope.eu/wp-content/uploads/Accountancy-Europe_Audit-exemption-thresholds-in-Europe_2020_survey-update.pdf
- Accountancy Europe (2021a) Organisation of the public oversight of the audit profession in 30 European countries. Haettu 21.11.2021. <https://www.accountanceurope.eu/publications/organisation-of-the-public-oversight-of-the-audit-profession-in-30-european-countries-2021/>
- Accountancy Europe (2021b) Implementation of the 2014 EU audit directive and regulation in 30 European Countries. Haettu 21.11.2021.<
<https://www.accountanceurope.eu/wp-content/uploads/210519-Organisation-of-the-Public-Oversight-of-the-Audit-Profession-2021-survey-update.pdf>>
- Act No 79. /2008 on auditors (2008) Haettu 19.11.2021
<https://www.stjornarradid.is/media/atvinnuvegaraduneyti-media/media/acrobat/act-no.-79-2008-on-auditors.pdf>
- Act on auditing and auditors (2021). Auditors Act. No. 128 of 20 November 2020. The Financial Supervisory Authority of Norway. (tarkista & korjaa!)
- AFM (2021a) AFM: have a dialogue with the auditor about materiality. Haettu 1.2.2022. <https://www.afm.nl/en/nieuws/2021/november/voer-dialogoog-over-materialiteit-jaarrekening>
- AFM (2021b) Internal Quality Reviews (IQRs) provide grip on quality of statutory audits. Haettu 1.2.2022. <https://www.afm.nl/en/nieuws/2021/december/accountants-iko-grip-op-kwaliteit>
- AFM (2021c) Report Grip on quality – Outcomes of the review of internal quality reviews and quality of statutory audits at PIE audit firms.
- AICPA (2021) Audit and Attest Standards, Including Clarified Standards. Haettu 19.11.2021 <https://us.aicpa.org/research/standards/auditattest.html>

- Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. 4., uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.
- Aobdia, Daniel (2018) The Impact of the PCAOB Individual Engagement Inspection Process – Preliminary Evidence. *Accounting Review* 93 (4): 53-80.
- Auditors Activities Act (2010) Haettu 18.2.2022.
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/519112013001/consolide>
- Blij IV, Ivo – Hassink, Harold – Mertens, Gerard – Quick, Reiner (2010) Disciplinary practices and auditors in Europe: a comparison between Germany and the Netherlands. *The European Accounting Review*. 7:3, 467-491.
- Church, Bryan K. – Shefchik, Lori B. (2012) PCAOB Inspections and Large Accounting Firms. *Accounting Horizons*. 26 (1): 43-63.
- CEAOB (2018) Rules of procedure of the Committee of European Auditing Oversight Bodies. Haettu 31.8.2021. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ceaob-rules-of-procedure_en.pdf
- CEAOB (2020) CEOB Inspection Sub-group. Work plan 2021 and outlook 2022. Haettu 20.11.2021.
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/ceaob-subgroups-2021-inspections-work-plan_en.pdf
- CEAOB (2021a) Composition and mandate. Haettu 24.10.2021
https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/regulatory-process-financial-services/expert-groups-comitology-and-other-committees/committee-european-auditing-oversight-bodies_en
- CEAOB (2021b) Committee of European Auditing Oversight Bodies – Composition. Haettu 31.8.2021.
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/ceaob-composition_en.pdf
- CEAOB (2021c) Report on the 2021 CEOB Enforcement Questionnaire. Haettu 1.1.2022.
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/ceaob-enforcement-questionnaire-report-2021_en.pdf
- CPA (2021) Certified Public Accountant. Haettu 19.11.2021. <https://www.aicpacima.com/designations-certifications/certified-public-accountant-cpa.html>
- Danish Act on Approved Auditors and Audit Firms (2008) The Audit Act .haettu 19.11.2021

https://danishbusinessauthority.dk/sites/default/files/danish_act_approved_audit_ors_audit_firms.pdf

Daugherty, Brian – Tervo, Wayne (2010) PCAOB inspections of smaller CPA firms: The perspective of inspected firms. *Accounting Horizons*, 24(2), 189-219.

Defond, Mark L. (2010) How should the auditors be audited? Comparing the PCAOB Inspections with the AICPA Peer Reviews. *Journal of Accounting and Economics* 49: 104-108.

EFTA (2021) EEA Agreement. Haettu 1.10.2021. <https://www.efta.int/eea/eea-agreement>

Eskola, Jari – Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

European contact group (2017) EU Audit Legislation ,Sweden. Haettu 20.11.2021.<
<https://8cld.eu/Pages/articleDetails.aspx?country=29&qIType=d&c=29>>

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 537/2014.

Finanstilsynet (2020) About us. Haettu 1.11.2021.
<https://www.finanstilsynet.no/en/about-finanstilsynet/>

Finanstilsynet (2021) Reports from the supervised sectors for 2020. Auditing. Haettu 1.2.2022. <https://www.finanstilsynet.no/en/publications/annual-report/annual-report-2020/reports-from-the-supervised-sectors-for-2020/auditing/#Developments>

García Osma, Beatriz – Gisbert, Ana – de las Heras Cristóbal, Elena (2014) Public oversight systems for statutory auditors in the European Union. *European journal of law and economics*, 2014-08-24, Vol.44 (3), 517-552.

Government Offices of Sweden (2021) Swedish Inspectorate of Auditors (SIA). Haettu 30.10.2021. <https://www.government.se/government-agencies/swedish-inspectorate-of-auditors/>

Gramling, Audrey A. – Krishnan, Jayanthi – Zhang, Yinqi (2011) Are PCAOB-Identified Audit Deficiencies Associated with a Change in Reporting Decisions of Triennially Inspected Audit Firms? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 30, No.3, 59-79.

Halonen, Kaarina – Steiner, Maj-Lis (2009) Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: Alma Talent Oy.

HE 194 / 2006 (2006) Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

- Horsmanheimo, Pasi – Kaisanlahti, Timo – Steiner, Maj-Lis (2017) Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussääntely – kommentaari. 2., uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent Oy.
- IFAC (2018a). Sweden. Haettu 19.11.2021. < <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/country/sweden>>
- IFAC (2018b) Norway. Haettu 16.11.2021. <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/country/norway>
- IFAC (2019) Netherlands. Haettu 30.10.2021. <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/country/netherlands>>
- IFAC (2020) Iceland. Haettu 2.11.2021. <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/country/iceland>.
- IFAC (2021 a) Denmark. Haettu 1.11.2021. <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/country/denmark>
- IFAC (2021 b) Estonia. Haettu 17.2.2022. <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/country/estonia>
- IFIAR (2021) Survey of Inspection Findings 2020. Haettu 8.2.2022. <https://www.ifiar.org/?wpdmdl=12436>
- IFIAR (2022) Member directory. Haettu 23.2.2022. <https://www.ifiar.org/members/member-directory/>
- ISQC1 (2009) Kansainvälinen laadunvalvontastandardi: Laadunvalvonta tilintarkastusyhteisöissä, jotka suorittavat tilinpäätöksiin kohdistuvia tilintarkastuksia ja yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalveluja.*ST-Akatemia*. (KORJAA)
- Jyväskylän yliopisto (2020) Haastattelut. Haettu 18.10.2021. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/aineistonhankintamenetelma/haastattelut>
- KHO 583 / 2020.
- Knechel, Robert W. (2016) Audit Quality and Regulation. *International Journal of Auditing*. 20: 215-223.
- Lennox, Clive – Pittman, Jeffrey (2009) Auditing the auditors: Evidence on the recent reforms to the external monitoring of audit firms. *Journal of Accounting and Economics*. 49: 84-103.

- Lukka, Kari (2014) Konstruktiivinen tutkimusote. *Methodix – metoditietämystä kaikille*. Haettu 15.3.2022. <https://methodix.fi/2014/05/19/lukka-konstruktiivinen-tutkimusote/>
- Nagy, Albert L. (2014) PCAOB Quality Control Inspection Reports and Auditor Reputation. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 33, No.3. 87-104.
- NBA (2022) Information for foreign auditors for registration. Haettu 1.3.2022. <https://www.nba.nl/over-de-nba/english-information/information-for-foreign-auditors/>
- Niemi, Elina. Haastattelu 28.9.2021.
- PCAOB (2021a) About (Public company accounting oversight board) haettu 28.10.2021 <https://pcaobus.org/about>
- PCAOB (2021b) Basics of Inspections. Haettu 14.11.2021. <https://pcaobus.org/oversight/inspections/basics-of-inspections>
- PCAOB (2021c) PCAOB Inspection Procedures: What does the PCAOB Inspect and how are inspections conducted? Haettu 23.11.2021. < <https://pcaobus.org/oversight/inspections/inspection-procedures>>
- PCAOB (2021d) Spotlight. Staff Update and Preview of 2020 Inspection Observations. Haettu 21.2.2022. https://pcaob-assets.azureedge.net/pcaob-dev/docs/default-source/documents/staff-preview-2020-inspection-observations-spotlight.pdf?sfvrsn=10819041_4
- PRH (2019a) Laaduntarkastukset. Haettu 15.10.2021 <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html>
- PRH (2019b) Mitä on hyvä tilintarkastustapa? Haettu 16.10.2021. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mitaonhyvatilintarkastustapa.html>
- PRH (2019c) Tilintarkastajan laaduntarkastus käytännössä. Haettu 28.8.2021.< https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_laaduntarkastus_kaytannossa.html>
- PRH (2020a) Tilintarkastajien laaduntarkastus. Haettu 30.8.2021. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnot/yleista_eri_tutkinnoista.html
- PRH (2020b) Tilintarkastajan laaduntarkastuksen tulos. Haettu 30.8.2021.< https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_tilintarkastustyon_laaduntarkastuksen_tulos.html>

- PRH (2020c) Tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastus käytännössä. Haettu 20.8.2021.
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastusyhteisojen_laaduntarkastus/tilintarkastusyhteisojen_laaduntarkastus_kaytannossa.html
- PRH (2020d) Laaduntarkastuksen vuosiraportti 2019. Haettu 31.8.2021.
https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/julkaisut/Laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2019.pdf
- PRH (2020e) Tilinpäätös vuodelta 2020. Haettu 18.3.2022.
https://www.prh.fi/stc/attachments/tietoaprhsta/toiminnansuunnittelujaseuranta/PRH_tilinpaaatos_2020.pdf
- PRH (2021a) Kansainvälinen yhteistyö. Haettu 17.10.2021
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/kansainvalinen_yhteistyö.html
- PRH (2021b) Yleistä eri tutkinnoista. Haettu 20.11.2021.
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnot/yleista_eri_tutkinnoista.html
- PRH (2021c) Tilintarkastajien laaduntarkastukset vuonna 2020. Haettu 15.9.2021. <
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2020/tilintarkastajien_laaduntarkastukset_vuonna_2020_2.html>
- PRH (2021d) Laaduntarkastuksissa tehdyt havainnot. Haettu 23.11.2021 <
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2020/laaduntarkastuksissa_tehdyt_havainnot.html>
- PRH (2021e) Laaduntarkastuksissa tehdyt havainnot osa-alueittain. Haettu 23.11.2021. <
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2020/laaduntarkastuksissa_tehdyt_havainnot.html>
- PRH (2021f) Tilintarkastuskertomukset ja tilintarkastajan allekirjoittamien dokumenttien ristiriitaisuus. Haettu 23.11.2021. <
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2020/laaduntarkastuksissa_tehdyt_havainnot.html>
- PRH (2021g) Havainnot laadunvalvontajärjestelmistä. Haettu 23.11.2021. <
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/yhteenveto_laaduntarkastuksista_2016-

- 2018_tilintarkastusyhteisot_ja_tilintarkastajat_pie/tilintarkastusyhteisojen_laadun-
tarkastuksesta/havainnot_laadunvalvontajarjestelmista.html>
- Revisorsinspektionen (2021a) About the Swedish Inspectorate of Auditors (SIA). Haettu
28.10.2021. <https://www.revisorsinspektionen.se/en/English/>
- Revisorsinspektionen (2021b) Activities. Haettu 29.10.2021
<https://www.revisorsinspektionen.se/en/English/Activities/>
- Revisorsinspektionen (2021c) Oversight. Haettu 29.10.2021
<https://www.revisorsinspektionen.se/en/English/Activities/Oversight/>.
- Revisorsinspektionen (2021d) International co-operation. Haettu 30.10.2021.
[https://www.revisorsinspektionen.se/en/English/Activities/international-co-
operation/](https://www.revisorsinspektionen.se/en/English/Activities/international-co-operation/)
- Revisorsinspektionen (2021e) Årlig Rapport 2020.
- Ruuska, Risto (2019) Mitä laaduntarkastuksen tulokset tarkoittavat? *Suomen
tilintarkastajat*. Haettu 21.11.2021. < [https://tilintarkastajat.fi/blogit/mita-
laaduntarkastuksen-tulokset-tarchoittavat/](https://tilintarkastajat.fi/blogit/mita-laaduntarkastuksen-tulokset-tarchoittavat/)>
- Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV –
Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
Haettu 18.10.2021. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus>
- Satopää, Rauno (2019) Hyvän tilintarkastustavan käsitteellistäminen ja käytännön
muotoutuminen. Tutkimus pienyritysten tilintarkastuksesta. *Turun Yliopisto*.
- Sundgren, Stefan – Svanström, Tobias (2017) Is the Public Oversight of Auditors
Effective? The Impact of Sanctions on Loss of Clients, Salary and Audit
Reporting. *European Accounting review* 26(4): 787-818.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2021) Tilintarkastajan raportointi. ST-Akatemia Oy.
Tilintarkastuslaki (1141/2015)
- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.
Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Uusitalo, Hannu (1995) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan.
2.painos. Helsinki: WSOY.

Liitteet

Liite 1. Haastattelukysymykset suomeksi

1. Minkä vuoden tilintarkastuksen toimeksiantoja tullaan tarkastamaan laaduntarkastuksissa vuonna 2022?
2. Kuinka kauan tarkastusprosessi kestää? Esimerkiksi, jos tilintarkastajalta on pyydetty vuoden 2021 alussa tiedot laaduntarkastusta varten, onko hän saanut vuoden 2021 tuloksen?
3. Miten tarkastettava tilintarkastustoimeksianto valitaan? Onko tähän erityisiä kriteerejä?
4. Tarkistetaanko tilintarkastajalta 1 vai useampi toimeksianto?
5. Mitä laaduntarkastuksessa käytännössä tarkastetaan? Onko tarkastuskohteena ISA-standardien noudattaminen, tilintarkastusdokumentointi jne?
6. Onko laaduntarkastuksilla vuosittain määritelty tietyt painopistealueet?
 - a. Mikäli on, onko laadun suhteen enemmän havaittavissa ongelmia juuri painopistealueiden seikkojen kohdalla vai yleisesti esimerkiksi lainsäädännön noudattamisessa?
 - b. Miten ja kuka määrittelee painopistealueet?
 - c. Onko laaduntarkastuksissa kohteena myös hyvä tilintarkastustapa?
 - i. Miten hyvä tilintarkastustapa määritellään?
7. Mitkä ovat laaduntarkastuksen mahdolliset tulokset?
 - a. Mikäli hyväksytty – hylätty, näetkö mahdollisena jonkin välimuodon näiden välillä?
 - b. Mikäli muu asteikko, miten tulos silloin muodostuu?
8. Tilintarkastusyhteisön laadunvarmistuksen prosessi?
9. Millaiset ovat laadunvalvonnan resurssit?

- a. Budjetti
- b. Henkilöstön määrä
- c. Aikabudjetti laadunvalvontaa kohden

Liite 2. Haastattelukysymykset englanniksi

1. Which year's audit engagement will be inspected in 2022? For instance the auditor participate in auditor's oversight this year, is the inspected audit engagement then from the year 2021?
2. How long does the inspecting/oversight process take? For instance, if you have asked information of auditors audit engagement in the year 2021 have the auditor get the result from inspection already?
3. How the audit engagement for inspection process is chosen? Is there some special criteria for that?
4. Are you inspecting only 1 or more audit engagements per auditor?
5. In practices, what are you inspecting in the auditor oversight process? Is it something like, has the auditor working by follow ISA-standards, how the documentation has done? Etc.
6. About quality control process and oversight. Do you have some yearly defined areas of focus what are you inspecting? For instance, in Finland these area of focus in 2021 were revenue and inventories.
 - a. If you have in inspection process these areas of focus, have you recognizes more problems with the audit quality in these issues? Or are there more audit quality problems such like auditors abilibility to follow the laws and regulations?
 - b. And if you use these areas of focus, how these are made / build? How you decide these areas of focus? And who make the decision?
7. I have read that also in Norway and Sweden is the term " Good auditing practice", like we have here in Finland. Do you have this kind of term, if so, how is it

defined? In Finland we do not have specific definition, but still that is one thing which is inspected.

- a. Have you noticed that there is audit quality problems in this area? Are auditors followed good auditing practices?
8. Your oversight process. What result auditor can get? Is it only pass or fail? Or is there some grade scale, for instance 1-5?
- a. If you have the same than here in Finland (Pass or fail), what do you think about larger scale or some intermediate form between pass and fail
 - b. If you have some other scale, How the grade is forming?
 - c. Do you give for auditor some other information about his/her work and quality? Or just the result?
9. Could you describe by short about audit firms oversight process? What are you inspecting?
10. What are the resources of auditors oversight? How many inspectors? How big is the budget? How much time you have per auditor?

Liite 3. Aineistonhallinta suunnitelma

7 1. Tutkimusaineisto

Aineistotyyppi	Sisältää henkilötietoja*	Tuotan aineiston itse	Joku muu on tuottanut aineiston	Muuta huomioitavaa
Aineistotyyppi 1: <i>Haastattelut</i>		x		
2: Raportit			x	

8 2. Henkilötietojen käsittely tutkimuksessa

Laadin tutkittavilleni tietosuojailmoituksen** ja toimitan sen heille ennen aineiston keruuta

Henkilötietojen osalta rekisterinpitäjänä** toimii opiskelija yliopisto

Aineistoni ei sisällä henkilötietoja

9 3. Aineiston käyttöön liittyvät luvat ja oikeudet

10 3.1 Itse tuotettu aineisto

Tarvittavat luvat ja niiden hankkiminen

Aineistotyyppi 1:

11 4. Aineiston säilyttäminen tutkimuksen aikana

Missä säilytät aineistoasi tutkimuksen aikana?

Yliopiston verkkokansiossa

Yliopiston tarjoamassa Seafile-pilvipalvelussa

Jossakin muualla, missä?

Tietokoneen kovalevyllä, varmuuskopioiden sekä ulkoiselle kovalevylle että Onedrive pilvipalveluun. Pilvipalvelussa aineisto on kahden salasanan takana. Haastatteluiden äänitallenteet tallentuvat tietokoneelle ja varmuuskopiointi ulkoiselle kovalevylle.

Kaupallisten pilvipalveluiden käyttö merkitsee tietojen siirtoa kolmansiin maihin.

12 5. Aineiston dokumentointi ja metadata

13 5.1 Aineiston dokumentointi

Käytän aineiston dokumentointiin

tutkimuspäiväkirjaa

erillistä dokumenttia, johon kirjaan aineiston pääasiat, kuten tehdyt muutokset, analyysin vaiheet sekä esim. muuttujien merkitykset

aineiston mukana kulkevaa readme-tiedostoa, jossa kuvataan aineiston pääasiat

jotain muuta, mitä?

14 5.2 Aineiston järjestys ja eheys

Miten pidät aineistosi järjestyksessä ja ehyenä, ja vältät sen tahattomat muutokset?

Säilytän alkuperäisen aineiston erillään tutkimuksenteon aikana käyttämästäni aineistosta, jotta voin palata alkuperäiseen, jos tarvetta ilmenee.

Versionhallinta: mietin jo ennen tutkimuksenteon alkua, miten tulen nimeämään eri aineistoversiot ja noudan sitä systemaattisesti

Tiedostan jo tutkimuksen alussa aineistoni elinkaaren, ja varaudun tilanteisiin, joissa data saattaa huomaamatta muuttua, kuten esim. nauhoitus, litterointi, konversio toiseen tiedostomuotoon, tallentaminen jne.

15 5.3 Metadata

Tallennan aineistoni arkistoon tai tietopankkiin, joka huolehtii metadatatista puolestani.

Minun pitää luoda metadata, koska arkisto, johon tallennan aineiston edellyttää sitä.

En tallenna aineistoani julkiseen arkistoon, enkä tarvitse metadattaa.

16 6. Aineisto tutkimuksen valmistuttua

Mitä aineistollesi tapahtuu, kun tutkimus valmistuu?

Säilytän kaiken datan 5 vuotta.

Jos säilytät dataa, kuvaa, missä: Ulkoisella kovalevyllä